N. POPOV

PETRU CEL MARE

ÎNTÂIUL REVOLUŢIONAR CONSTRUCTORUL RUSIEI

CUGETAREA-GEORGESCU DELAFRAS

BUCUREŞTI. IV – STR. POPA NAN, 21

1063 – 940

CRONICA

1672 – *Naşterea lui Petru.*

1682 – *Revolta streinilor.*

1683 – *Naşterea Caterinei, soţia lui Petru.*

1689 – *Fuga lui Petru la Troiţchi.*

1690 – *Naşterea lui Alexei.*

1696 – *Cucerirea Azovului. Călătoria în Europa.*

1700 – *înfrângerea de la Narva.*

1703 – *întemeierea Sf. Petersburg.*

1707 – *Răscoala lui Bulavin.*

1708 – *Răscoale pe Don. Victoria de pe Liesna.*

Victoria de la Poltava.

1711 – *înfrângerea de la Prut. Căsătoria lui Alexei, fiul lui Petru.*

1715 – *Corupţia în administraţie. Moartea soţiei lui Alexei.*

1717 – *Petru la Paris. Fuga lui Alexei.*

1718 – *Sfârşitul lui Alexei. Moartea lui Carol al XII-lea. Procesul lui Mencikov.*

1719 – *Decapitarea lui Goertz. Ruşii în Suedia.*

1721 – *Sfârşitul războiului Nordic. Pacea de la*

Nystad.

1722 – *Cucerirea petrolului (Bacu).*

1723 1724 1725

N. POPOV

Surghiunirea lui Mencikov. Boala lui Petru. Planul canalului Ladoga. Încoronarea Caterinei. Moartea lui Petru.

Eu zămislesc un nou fel de oameni.

PETRU CEL MARE

E SCURTĂ FERICIREA ÎN KREMLIN!

De unde putea şti frumoasa şi tânăra Natalia Chirilovna, văduva Ţarului Alexei şi mama noului Ţar Petru Alexeievici – care va rămâne în istorie sub numele de Petru cel Mare – că în cetatea de piatră din inima Moscovei, fericirile nu sunt de lungă durată?

În Mai 1682 zilele erau luminoase, pline de arome şi de ciripitul păsărilor, ca în toate primă – verile. Crenelurile severe, cenuşii, ale Kremlinului, ridicate de mâinile artiste* ale unor Italieni de la miazăzi, dar după nevoile şi dorinţa întunecaţilor stăpânitori de miazănoapte, se topeau şi de data aceasta în strălucitoarele ceţuri ale dimineţii însorite. Se pregătea o zi cu deosebire caldă şi blajină.

Clopotele sunară leneş în turlele bisericilor. Deasupra Moscovei pluti îndelung şi mai grav sunetul cunoscut al marelui clopot* din cupola bizantină a catedralei Sf. Vasile, ai cărei uriaşi bulbi de aur, asemeni unor turbane, scapără şi azi între zidurile medievale ale Kremlinului. Ca de obicei, uliţele marelui târg răsunau de glasurile căruţaşilor şi negustorilor în caftane, care, din bărbi stufoase, dinaintea prăvăliilor şi tejghelelor scoase afară ca la iarmaroc, îşi strigau mărfurile şi preţurile. Abia se mai zărea, în mulţimea pestriţă a cărăuşilor, unii cu mutre din Orient, alţii din miazăzi, a ţăranilor din împrejurimile Capitalei, veniţi cu fructe şi legume „câte un popă în sutană aspră, neagră sau uniforma ţeapănă a câte unui *streliţ*, militar care deşi nobil, se întorcea acasă pe jos, pe două-cărări.

Natalia Chirilovna, ocupată în cămările din Kremlin

cu proaspăta-i frumuseţe, ajutată de slujnice pricepute, tinere ca şi ea, îndrăgostite de cochetăria şi fericirea ei, măgulitoare şi vorbăreţe – se putea oare gândi la împrejurările în care nul ei fusese urcat pe tronul-Moscovei, copil de zece ani, la pericolele cumplite care o ameninţaseră, care o ameninţau?

Ea nu voise niciodată nimic altceva decât să fie fericită, şi mai cu seamă, să fie lăsată să fie fericită, răspândind în jur voie bună şi râs. Văzuse că steaua norocului ei se arătase de la început ca cea mai mare şi mai strălucitoare în noaptea acelui veac.

Într-adqvăr, ce fusese ea acum zece, doisprezece ani? Fiica unui ofiţer de cavalerie Na-rişchin, dintr-o familie de boiernaşi de provincie, iar râvna lor cea mai scumpă era de a ajunge în preajma Ţarului Alexei Mihailovici. Această mărire mult visată le fu hărăzită prin unchiul; Nataliei Chirilovna, care fu numit de Ţar comandantul *streliţilor*, al oştirii lui personale. Arte-mon Serghievici Matveiev, unchiul Nataliei Chirilovna, avea inteligenţă aleasă, îndelung cultivată, locuia în cartierul europenesc, *niemţesc* al

Moscovei, căsătorit cu o scoţiană refugiată din pricina luptelor religioase, şi îşi adunase o bibliotecă – întâia bibliotecă din Rusia.

Veacul al şapţesprezecelea era menit să vadă căderea dominaţiei suedeze în Nord, a Turcilor în Sud şi ridicarea a trei mari puteri noi, a Angliei pe mare, a Prusiei şi Rusiei pe continent. Rusia trebuia să lupte îndeosebi pentru statornicirea unor fruntarii sigure şi mai cu seamă pentru dobândirea unor drumuri comerciale lesnicioase – drumul Mării Negre, drumul Mării Baltice. Ţarul Alexei Mihailovici, după dureroase şi zadarnice încercări de a lua cu asalt cetăţile suedeze de pe ţărmul Balticei, fu sfătuit de Matveiev să încheie pace cu stăpânii Nordului, spre a i se recunoaşte cel puţin cucerirea Ucrainei, drum deschis spre

Polonia.

Ţarul Alexei venea adesea de petrecea serile lungi de iarnă în cartierul *niemţesc* al Moscovei, în casa bunului şi înţeleptului său sfetnic, Artemon Serghievici Matveiev. Aci, sufletul lui zbuciumat, înfricoşat găsea pace şi reculegere. Câţiva ani mai înainte, în 1669, îşi pierduse soţia, pe Maria Ilijnicina Miloslavscaia, de veche seminţie moscovită, lăsându-l cu doi băieţi şi şase fete, copii slăbănogi şi cam trişti, cum se întâmplă adesea în neamurile de nobleţe prea veche. Ţarul, văduv la patruzeci şi unu de ani, n-avu vreme să-şi caute soţie, adunând în palatul Kremlinului – ca satrapii orientali – pe cele mai frumoase copile ale imperiului, ca alegând pe frumoasa între frumoase să şi-o ascundă în iatac, pentru totdeauna, departe de orice alte priviri poftitoare. El fu silit să se pregătească şi să purceadă la luptă împotriva Cazacului Stenca

Rasin, răzvrătit cu toată ţărănimea asuprită de pe Volga.

Fu o răscoală groaznică, cu omoruri, chinuri şi pârjoluri pe la curţile boiereşti, una din numeroasele răscoale ale robilor pământului rusesc Ea cuprinse acum, cu răcnetele-i de eliberare, tot ţinutul de-a lungul imensului fluviu, până la vărsarea lui în Marea Caspică, tăind astfel drumul cel mai bun al comerţului cu Persia şi India. Stenca Rasin, cunoscător şi iubitor de oameni, îşi adună în grabă câteva gloate luptătoare, cu gândul de a merge asupra Moscovei unde se ascundeau tiranii, Ţarul şi boierii lui, stăpânitorii de pământ şi în acelaşi timp mari negustori.

Pericolul era mare. Ţarul fu silit să pregătească împotriva lui Stenca Rasin oaste numeroasă întărită cu tunuri, ca împotriva unei năvăliri de Tătari. Boierii aflară cu spaimă de prădarea, arderea conacelor, de omorârea vechililor şi vitelor. Nopţi lungi de groază petrecură cu toţi, neştiind dacă vor izbuti să înfrângă iar pe răsculaţi sau

sunase ceasul ca ei să treacă acum prin sabie iar Moscova prin foc.

La chemarea Ţarului, tinerii boieri, bine strânşi în armuri, călări şi pe jos, în fruntea trupelor regulate, ieşiră întru întâmpinarea slugilor obrăznicite, înnebunite. Lupta se dete la Simbiesc, pe Volga, în 1670.

Necunoscători ai felului de a purta războiul, înarmaţi mai mult cu furci, suliţi şi topoare, ţărănoii fură alungaţi de trupele Ţarului iar căpetenia lor, Stenca Rasin, împreună cu un frate, de asemenea căpetenie, fură prinşi, încuiaţi.

Într-o colivie de fier şi duşi la Moscova, asemenea unor fiare turbate.

Ţarul şi boierii respirară uşuraţi, iar setea de răzbunare fu de două ori mai mare decât spaima prin care-i trecuse acei mojici neţesălaţi. Stenca Rasin şi fratele lui fură aruncaţi în pivniţile de tortură ale Kremlinului, unde suferiră torturile cu unelte mânuite de călăi dibaci. Mândru de gândul şi fapta lui, deşi înfrânt, Stenca Rasin nu scoase un răcnet de durere. Numele lui nu fu uitat de ţăranii ruşi, pentru care se jertfise. De-a lungul timpurilor, din veac în veac, răsună prin hanurile şi pe ogoarele ruseşti cântece de vitejie cu numele şi isprăvile lui, precum pe la nunţile şi petrecerile ţărăneşti din România, lăutarii spun din viers şi din scripcă faptele unui Tunsu sau Iancu Jianu. Nici locul înfrângerii marelui ţăran răsculat nu se pierdu între miile de nume ale Rusiei nesfârşite. Soarta vrei ca la Simbiesc să vadă lumina zilei Vladimir Ilici Ulianov zis Lenin, care în 1918 avea să atragă şi el de partea lui pe ţăranii iobagi, spre a dărâma rămăşiţele puterii Ţarului Nicolae al II-lea, ultimul Romanov.

În vreme ce Stenca Rasin îşi ispăşea păcatul răzvrătirii, Ţarul Alexei Mihailovici, împăcat în sine, petrecea în locuinţa atât de caldă a înaltului său slujbaş, Matveiev, din cartierul europenesc al Moscovei. Voioşia,

graţia şi tinereţea Nataliei Narîşkin, nu avură nevoie de niciun fel de stăruinţă ca să tragă după ele ochii Ţarului, bărbat copt şi nedat cu văduvia. Nepoţica, zămislită pentru bucuriile vieţii, pierdu dreptul să mai facă deosebirea între Ţarul trecut de patruzeci de ani şi vreun ofiţeraş din tabăra streliceascâ, de numai nouăsprezece. Măreţia coroanei umplu sufletul naiv cu o încântare atât de caldă, că putea fi uşor luată drept iubire. Ceea ce frumoasele fiice ale marilor boieri moscoviţi râvneau cu nerăbdare, Natalia Chirilovna dobândi aproape fără să-şi dea seama, deşi se trăgea dintr-un neam mai puţin ales. Nevinovatu-i suflet, de abia ieşit dintre păpuşi, nu-şi putea închipui ce însemnătate avea pentru familiile boiereşti o încuscrire cu Ţarul, din mâna căruia cădeau toate harurile şi toate bunurile. Familia care izbutea să pună în preajma Ţarului o făptură atât de intimă şi de ascultată ca soţia, devenea, alături de Autocrat, stăpâna ţării. Cât trăi Maria Miloslavscaia, Rusia fu în puterea familiei Miloslavski şi îndeosebi a bătrânului Miloslavski, unchiul răposatei Ţarine.

Înrâurirea înţeleptului Matveiev asupra Ţarului nu fu pe placul bătrânului Miloslavski; ou tot felul de vorbe căută să ponegrească pe sfetnicul treburilor din afară. Când Ţarul, de ochii lumii, porunci să se adune în Kremlin fetele cu drept de a fi alese, nimeni nu bănui ce se întâmplase cu inima lui. Adunarea mult împodobitelor şi sfiitelor moscovite, fu la Kremlin numai o comedie nevinovată: Ţarul alesese de mult şi anume pe cea mai puţin cunoscută, pe fiica ofiţerului provincial Narîşkin, Natalia Chirilovna.

Căsătoria avu loc în 1671.

Peste un an, la 6 Iunie 1672, tânăra Ţarină dădu naşterea unui flăcău voinic, care umplu cămările Kremlinului cu ţipeţele-i ascuţite. Nimeni din familia Miloslavski nu se ocupă de ivirea pe lume a lui Petru

Alexeievici – care trebuia să devină Petru cel Mare – de vreme ce era tocmai bine al şaptelea urmaş.

Lipsită de orice alte ambiţii, Natalia Chirilovna, ocupată cu propria-i fericire, nu fu de prea mare folos familiei. Crescută în moravuri europeneşti, aruncă de o parte vălurile asiatice lăsate moştenire de fosta „Hoardă de aur” tătărească, izgoni pe paznici şi pe eunuci. Rămaseră scrise în cronicile timpului îndrăznelile frumoasei Ţarine, printre altele îndrăzneala de a fi ieşit la plimbare în caleaşca pe uliţele Moscovei şi de a fi ridicat perdelele ca să vadă şi să fie văzută. Se puse pe seama ei şi vina de a fi avut, încă din timpul vieţii Ţarului, ibovnici tineri, ceea ce n-ar fi de mirare, ţinând seamă de firea Ţarinei şi de marea deosebire de vârstă între soţi.

Deşi trăia între oameni cu poftele dezlănţuite, de o cruzime pe care nici credinţa în Iisus n-o potolea, într-o vreme când răscoalele dinlăuntrul ţării se amestecau cu luptele dinafară, Natalia Chirilovna rămase una din cele mai surâzătoare şi luminoase figuri din istoria Rusiei.

Destinul fu de partea ei – începând cu norocul de a trece din casa unchiului Matveiev pe tronul Romanovilor – şi de câteva ori, deşi îmbrâncit altfel de evenimente, destinul tot se întoarse cu dar de bucurie pe sânul ei de crin. Cum era să dezamăgească o făptură zămislită pentru toate fericirile?

Natalia Chirilovna rămase văduvă numai după cinci ani de căsnicie. La tron urma, după datină şi voinţa răposatului Ţar, fiul cel mare.

Feodor Alexeievici, după mamă un Miloslavsc, deci un vrăjmaş al Narîşkinilor.

Noul Ţar era un copilandru de cincisprezece ani, suferind de aceeaşi moliciune fără leac a plozilor lui Alexei din întâia căsătorie şi deasupra cărora avea să se ridice numai una din surori, Sofia, femeie energică dar fără înţelegere politică.

Feodor al III-lea nu moştenise niciuna din ambiţiile, râvnele şi poftele tatălui. Veni la tron fiindcă aşa fusese ursit iar trecerea lui prin istoria Rusiei nu lăsă aproape nicio amintire, îndată după luarea domniei fu silit să adune un *semschi sobor* (adunare de nobili), pentru desfiinţarea registrelor ereditare după care se făceau înaintările în armata strelicească. Numirile şi înaintările treceau de-aci înainte în puterea Ţarului, care ţinea seamă de interesele lui şi de valoarea ofiţerilor. Fu un progres în organizarea militară a Rusiei. Se întărea de sigur absolutismul ţarist, dar se înlătura pentru totdeauna o ierarhie cu caracter medieval. Altminteri flăcăul încoronat ar fi fost bucuros să fie lăsat la jocurile şi preferinţele lui, care erau caii frumoşi, poeziile şi veşmintele de lux din Polonia, dintotdeauna ţară de mândri cuconi. Frumoasa Natalia Chirilovna şi fiul ei Petru, se pomeniră deodată într-una din situaţiile cele mai periculoase. Cine să-i fi ocrotit împotriva bănuielilor sau numai a urii familiei Miloslavski, a căror mlădiţă moştenise tronul? Câtă vreme trăiau ceilalţi urmaşi, din întâia căsătorie a răposatului Alexei, Natalia şi Petru n-aveau niciun drept la tron. Singura putere militară o alcătuiau streliţii, răspândiţi în centrele mai de seamă ale Rusiei, întreţinându-se din privilegii dobândite şi reînnoite, după tradiţia întemeiată de Ivan cel Groaznic care avusese nevoie de oştire personală, împotriva boierilor nesupuşi. Ar fi cutezat streliţii să apere cele două oropsite făpturi, în aparenţă lipsite de orice viitor? Dacă Feodor al III-lea ar fi dobândit coroana la o vârstă mai înaintată şi dacă, mai cu seamă, ar fi avut o fire trează şi despotică, Natalia şi Petru şi-ar fi pierdut cu siguranţă viaţa. Istoria e plină de astfel de crime, de la Absa-lom, care voise să ia locul tatălui său David din palatul de pe Sion, de la Cleopatra care, alungată întâi de fratele-i mai mare, ajunge apoi regină şi se grăbeşte să asasineze o soră închisă într-un templu grec, până la fiul lui Ivan al IV-lea,

Dimitri, copil de zece ani, ucis după moartea Ţarului de Boris Godunov, râvnitor al coroanei. Dacă ţinem seama de rolul lui Petrii cel Mare în istoria Rusiei, pieirea lui atunci, când n-avea decât patru ani, s-ar fi resimţit până-n zilele noastre. Altfel ar fi decurs istoria Rusiei, altfel soarta imperiilor vecine şi deci alta ar fi fost înfăţişarea Europei.

Dar Feodor al III-lea n-avea fire de domnitor. Neaducând nicio schimbare, neclintind din locul lor pe marii slujbaşi, viaţa lui Petru şi a mamei lui nu-l încurca. Fură alungaţi doar de la Curtea din Kremlin. Mama şi fiul se retraseră la un castel de vară, la Preobrajenskoe. Ceea ce-i lipsea acum Nataliei Chirilovna nu erau măririle, pe care nu le preţuise prea mult, ci libertatea de a se mişca, libertatea de a fi fericită, siguranţa vieţii ei şi a unicului copil. Avea puţine speranţe să mai ocupe vreodată locul de unde fusese alungată odată cu moartea soţului, dar avea. Se vedea bine că urmaşii răposatului Alexei nu erau în stare în acea vreme de lupte pentru cât mai mult pământ, să-şi împlinească menirea. În afară de Feodor, lipsit de însuşiri bărbăteşti, mai era un frate, Ivan, cu desăvârşire neputincios, o biată stârpitură cu pleoape lipite, cu picioarele moi şi aproape mut. Puteau oare asemenea firave făpturi să ţină întreg, necum să sporească, un imperiu care de pe atunci se întindea de la Marea Albă până-n Caspica, de la Oceanul Pacific până-n malurile râpoase ale Niprului?

Încercarea sfetnicilor de a smulge o mlădiţă nouă din măruntaiele fără vlagă ale blajinului Feodor, nu izbuti. Tânărul nu vrei să se căsătorească, iar când îşi dete seama că şi slaba pâlpâire a energiei lui e pe cale de a se stinge, se hotărî să-şi ia soţie, dar fu prea târziu. El pieri pe-ncetul, în vârstă de numai douăzeci şi unu de ani, lăsând în urmă-i o fecioară neatinsă şi un tron fără urmaşi.

Fusese scurtă fericirea Nataliei Chirilovna în Kremlin, dar nici surghiunul ei nu fu prea lung.

Steaua cea bună se ridica deasupra castelului de la Preobrajenskoe, unde se juca un copil neştiutor de înalta lui menire.

SÂNGE PE TREPTE

La moartea Ţarului care echilibra tendinţele potrivnice ale boierilor, doritori de a strânge numai pentru ei şi familiile lor bunurile ţării, se vedea îndârjirea intereselor în luptă. Societatea rusă abia ieşită din frământările evului mediu şi grupată cu forţa în jurul Ţarului Absolut, zămislea oameni cu deosebire brutali, sângeroşi, a căror spiţă nu s-a stins nici azi acolo. Ţarii nu-şi dezmierdau boierii, ci mai vârtos – cu mult înaintea brutalităţilor lui Petru cel Mare – îi înlăturau la nevoie cu jun-ghierul. Bătrânul Miloslavski cunoscu, de la toiagul Ţarului Alexie, în vremea luptelor de la Riga, bătaia pe ruptelea, pentru o vorbă nesocotită.

În jurul bătrânului Miloslavski şi al cărturarului Matveiev, se strânseră în două tabere duşmane toate celelalte familii boiereşti. Se presimţea războiul civil. În lipsa unui Ţar autoritar, ce altă putere ar împiedica încăierarea celor două partide hămesite după domnie, nesăţioase după averi, singurul rost al vieţii lor?

Bătrânul Miloslavski, mai vechi în treburile împărăţiei, vru să se folosească de două puteri mai însemnate atunci; de *streliţi* şi *rascolnici*. Streliţii, rămaşi fără stăpân, jefuiţi până la os de propriii lor comandanţi, doreau răzbunarea şi înnoirea privilegiilor. Rascolnicii, sectă religioasă, pornind de la nemulţumirea pricinuită în masele ţărăneşti de noul ritual bisericesc, se ridicau de fapt împotriva întregii rânduieli sclavagiste a statului. Fugiţi de la munca silnică de pe moşiile boiereşti, vagabonzi prin uriaşele păduri nestrăbătute unde-şi ridicau pe alocuri schituri de lemn, ei răcneau nu numai împotriva Patriarhului dar şi a Ţarului cu legile lui asupritoare de ţărani. Când trupele regulate, trimise în

urmărirea rascolnicilor, izbuteau să-i surprindă, îşi dau foc şi ardeau încântări liturgice până la unul.

Narîşkinii, conduşi de Matveiev, cu o mai strictă viziune a realităţilor, nu merseră atât de departe. Nu concurară pe Miloslavski şi nu voiră să atragă de partea lor alţi streliţi şi alţi rascolnici. Matveiev, mai isteţ, căzu la înţelegere cu Patriarhul – care ţinea uneori locul Tarului – şi nu mai avu nevoie să aţâţe tendinţele anarhice din cuprinsul imperiului. Şi pândi momentul prielnic.

Nu fusese încă îngropat Feodor al III-lea; în coşciugiul de aramă, ca o păpuşă de ceară, el zăcea în sala tronului din Kremlin. Matveiev, înconjurat de partizani înarmaţi sub veşminte, aduse pe Patriarh de faţă, adună soborul şi Patriarhul unse Ţar pe copilul Petru, fratele vitreg al mortului. Cine se putea gândi la paraliticul Ivan, urmaşul drept al Ţarului Feodor? Se văzu cu acel prilej că şi conducătorul streliţilor, prinţul Dolgoruki/mai de mult înţe Les cu Matveiev, era de partea Ţarului Petru.

Dar comandantul streliţilor nu reprezenta interesele lor; dimpotrivă. Duşmănia în rândurile streliceşti era tot atât de îndârjită ca şi a celor două tabere de boieri. Noii conducători ai Rusiei, care scoseseră înainte pe Petru, fură siliţi să dea şi rangurilor inferioare ale armatei o satisfacţie. Ţarul Petru, în primele zile ale domniei, copil de zece ani, iscăli ucazul după care ofiţerii vinovaţi de jafuri să fie pedepsiţi chiar de subordonaţii lor. Şi astfel cu două sute de ani înainte de degradarea şi uciderea ofiţerimii lui Nicolae al II-lea de către soldaţii bolşevizaţi, streliţii îşi bătură superiorii cu biciul în piaţa din faţa Kremlinului, numită Piaţa Roşie.

Fu începutul. Streliţii nu se mulţumiră cu atât. În vreme ce ofiţerii din Moscova erau bătuţi cu cnutul, în provincie erau ucişi sau arşi de vii, cu locuinţele lor cu tot. Cine-i putea împiedica? Şi ce mai rămânea din autoritatea Coroanei, care se dovedea astfel prizonieră? Pilda rea se

putea întinde mai departe, cuprinzând masele adânci ale populaţiei rurale, a cărei viaţă era mult mai amară. Dar streleţii, care se bucurau înşişi de privilegii şi nu puteau dori o revoluţie generală, s-ar fi potolit.

SJar fi potolit dacă partizanii lui Matveiev, grăbiţi să pună mâna pe „controlul" averilor bisericeşti, şi-ar fi dat seama că se rezemau încă pe o umbră şi că-n primul rând aveau datoria să întărească situaţia noului Ţar.

Singurul care cunoştea îndărătnicia vrăjmaşilor din cealaltă tabără şi îndeosebi îndârjirea bătrânului Miloslavski – unchiul după mamă al lui Ivan. Ţarul legitim – era tot isteţul Matveiev. Dar sfiiciunea obicinuită a omului de carte şi teama de un conflict personal prea brutal, îl făcu să stea departe de Moscova. Între timp însă, oamenii lui Miloslavski lucrară cu spor. Aţâţară pe streliţi împotriva Nataliei Chirilovna, mama noului Ţar, atât de puţin pravoslavnică, care ar fi ucis pe adevăratul Ţar, Ivan surdo-mutul, cel purtat de slugi pe braţe, ca să rămână Petru singur stăpân. Şi o ploaie de făgăduieli mai aţâţară pe streliţi, bucuroşi de a-şi arăta atotputernicia şi de a cere după aceea marea cu sarea.

Răscoala izbucni îndată după înapoierea lui Matveiev la Moscova, el, capul Narîşkinilor, adevăratul conducător al Rusiei prin Natalia Chirilovna şi copilul Petru. Năvala streliţilor, în dimineaţa zilei de 15 Mai 1682, asupra Kremlinului, era cu socoteală. Se cunoştea că înapoia lor era o mână şi un creier. Răcnetele oamenilor înarmaţi ai bătrânului Miloslavski dinaintea Kremlinului, cererea streliţilor de a vedea pe Ivan, Ţarul legiuit, despre care se spunea că ar fi fost ucis, toate fuseseră prevăzute. Ţinta era cu totul alta şi anume stârpirea Narîşkinilor care, la adăpostul lui Petru, puseseră mâna pe toate slujbele mari.

Natalia, îngrozită de nemaipomenita zarvă, ieşi pe treptele Kremlinului întovărăşită de Matveiev şi de prinţul Dolgoruki, comandantul suprem al trupelor de streliţi. Ea

ţinea cu o mână pe Ivan bâlbâitul şi cu cealaltă pe Petru, copilul cu ochi măriţi de groază. Natalia voia să arate astfel că Ivan trăia, la fel ca şi fiul ei Petru, că nu ucisese nimeni pe Ivan, cum se scornise din vrăjmăşie. După această vădită dovadă, prinţul Dolgoruki crezu că-şi putea relua autoritatea. Cu glas gros porunci oştenilor necuviincios! să părăsească numaidecât curţile Kremlinului. Ca untdelemnul pe foc căzu porunca prinţului. Răsculaţii năvăliră asupra treptelor, în răcnetele de spaimă ale Nataliei şi copilului ei, apucară – n suliţe pe Matveiev şi pe prinţul Dolgoruki, aruncară apoi cadavrele sângerânde, pradă furiei celorlalţi soldaţi şi năpădiră încăperile, spărgând uşi, doborând ferestre. Slujbaşii găsiţi acolo fură ucişi fără milă.

Grupe de streliţi cutreierară oraşul, căutând pe cei care fuseseră mai dinainte osândiţi de bătrânul Miloslavski. Astfel fură ucişi şaizeci şi şase de inşi, legaţi de Matveiev, printre care şi fraţii Nataliei Chirilovna.

Îmbătaţi de sânge şi porniţi acum pe jaf, streliţii nu se mulţumiră cu victimele predestinate, ci, spre a face pe placul norodului, năvăliră în cartierul străinilor, în cartierul europenesc, unde arseră, uciseră şi jefuiră.

Câteva zile ţinu această sinistră beţie a instinctelor dezlănţuite. După aceea urmă executarea oarecum în bună ordine a adversarilor scăpaţi cu viaţă. Ei fură târâţi în Piaţa Roşie, unde-i adăstau uneltele de tortură şi unde fură ucişi pe –ndelete.

Avutul partizanilor lui Matveiev fu confiscat şi dăruit streliţilor.

Bătrânul Miloslavski nu se bucură multă vreme de această sângeroasă izbândă. Peste câteva zile îşi dete şi el sufletul.

Dintre urmaşii slăbănogi ai răposatului Alexei ieşi atunci la iveală o energie nebănuită: Sofia, fiica lui cea mare. Ambiţioasă, urcă îndată treptele tronului, ude încă

de sângele victimelor. Porunci arestarea Nataliei Chirilovna şi a fiului ei Petru. În numele lui Ivan cel mut ascultă cererile streliţilor care se potriveau – mai încăpea îndoială? – întocmai cu ale ei. Astfel ei cerură înălţarea lui Ivan pe tronul Ţarilor, alături de Petru care, fiind şi el uns de către Patriarh, nu mai putea fi detronat. (Cruţarea lui Petru să fi fost necesară pentru potolirea spiritelor?) Astfel că o lună după răscoala streliţilor, Ivan şi Petru fură încoronaţi Ţari în sala de ceremonii a Kremlinului, de faţă fiind în acea zi de 23 Iunie 1682 boierii toţi şi înaltul cler.

Streliţii mai cerură ca Sofia, până la majoratul micilor Ţari, să fie – am spune azi – „regentă". Ea numi pe dată ministru pe intimul ei prieten Vasili Goliţin, nobil lituanian. Era un boier cu mintea destul de isteaţă, dedată cu toate vicleniile diplomaţiei, se pare plin de farmec între patru ochi, dar cu desăvârşire lipsit de energie şi de caracter. Dacă în cei şapte ani de domnie Sofia n-ar fi stat sub înrâurirea acestui netrebnic amant, ar fi pacificat într-adevăr spiritele şi ar fi împlinit poate o parte dacă nu toate poruncile istoriei care-l făcură pe Petru omul providenţial al Rusiei.

Vasili Goliţin fu geniul rău al Sofiei şi al Rusiei. Din pricina lui, Sofia când ajunse la putere nu mai văzu decât intrigile mărunte din jurul tronului, nu mai avu decât satisfacţiile meschine de a ridica sau prăbuşi oameni şi fu ocupată cu aducerea pe lume a câtorva copii nelegitimi. Adevăratele interese ale Rusiei, parte nu fură înţelese, parte fură uitate. Îi lipsea până şi acea nesăţioasă poftă de avuţie care dăduse vieţii Ţarului Alexei Mihailovici, vigoare şi unitate.

Amantul Sofiei avu totuşi în politica externă un merit de inteligenţă. El îşi dete seama că trupele streliţilor nu mai aveau coeziunea de la început şi deci nici forţa de a se război în afară. Iar atâta vreme cât lipsea un Ţar energic, conştient, răspunzător cu propriul cap de propriile acţiuni,

nu se putea nădăjdui în reorganizarea streliţilor sau – ceea ce ar fi fost mai greu – crearea unei alte armate, mai disciplinate. Dedaţi la jafuri, ahtiaţi după avuţii, încredinţaţi, de la asasinarea Narîşkinilor, că nimic în Rusia nu se mai putea clinti fără voia. or, din păzitori ai bunei rânduieli, deveniseră elementul cel mai anarhic al societăţii. Vasile Goliţin înţelese că, lipsit de o adevăată putere armată, în politica externă, mai cu seamă, mâinile lui erau legate.

În 1683 Turcii înaintau ameninţători asupra Vienei. Şi cu toate că ştia că o biruinţă turcească însemna în acelaşi timp o înaintare a Turcilor de pe Nipru în Ucraina, Goliţin nu fu în stare să ţină legământul pe care Rusia îl avea cu împăratul din Viena. Iar după ce Viena fu despre surată, mulţumită mai cu-seamă ajutorului trupelor poloneze de sub comanda viteazului Sobieţchi, Goliţin trebui să lupte împotriva Polonezilor care de mult ameninţau să ocupe Ucraina. Adversarii se împăcară abia în 1686: Polonezii renunţau la Ucraina iar Ruşii se îndatorau să alunge pe Tătari din Crimeea, ale căror jafuri ajungeau până în inima Europei, Vasili Goliţin, cu ajutorul generalului Gordon, un Scoţian refugiat care cunoştea bine Rusia de miazăzi ca unul ce luptase împotriva Turcilor, echipă o armată nouă pe care o trimise împotriva Mongolilor din Crimeea. Dar vechiul păcat rusesc de a nu ţine socoteală de timp şi de a purcede totdeauna mai târziu decât se cuvenea, zădărnici toată expediţia. Câmpiile erau de mult pârjolite de soare. Caii nu mai găsiră hrană iar oamenii pieriră de sete şi de molime. Ce mai rămase, se întoarse la Moscova fără a fi dat ochi cu un singur Tătar. Sofia crezu că se cuvenea – de ochii lumii – să facă zdrenţeroaselor trupe ale lui Goliţin o primire triumfală.

Dar se trezi încăpăţânarea rusească. În 1689 Goliţin porni însuşi spre miazăzi, în fruntea unei armate noi. Repetă greşeala dintâi de a nu porni la timp, şi abia

învinse greutăţile drumului. Într-un hal jalnic, armata ajunse în peninsula Perecop a Crimeei, unde se afla vestita cetate Perecop, a Tătarilor. Şi trebui să pornească atacul. Dar tocmai acest atac pentru care se organizaseră două expediţii costisitoare nu începu niciodată. Din pricini care rămaseră până azi necunoscute, precum au rămas necunoscute cauzele retragerii armatelor prusiene din Franţa, în timpul marei Revoluţii, o sută de ani mai târziu – teama bruscă a agresorilor? trădarea lui Goliţin, cumpărat de Tătari cu pungi de aur greu? – trupele ruseşti încep a se retrage, urmărite, măcelărite de Tătari.

Prinţul Goliţin nu justifică niciodată faţă de nimeni această retragere; nimeni nu-l întrebă.

nici atunci nici mai târziu când, căzut de la putere fu alungat într-un lung exil, care ţinu până la sfârşitul vieţii.

Farsa la Moscova se repetă şi ea. Sofia îngrozită porunci să se facă o primire triumfală „învingătorului Tătarilor”. Viclenie simplă, care mai fusese zămislită de un creier de femeie înfrântă, de Cleopatra după lupta de la Actium, dintre iubitul ei Antoniu, înfricoşatul, şi Octa-vian. Şi ea se înapoia în portul Alexandriei în cântece de victorie şi cu toate catargele împodobite, spre a înşela pe cei ce înăuntrul cetăţii, adăstau prilejul să răscoale poporul împotriva reginei. Dar Cleopatra duse isteţimea până la capăt, căci îndată după de-tarcare aresta pe cei bănuiţi de răzvrătire şi-i ucise prin torturi. Ce putea face Sofia? Între boieri şi popor, deşi prăpastia era de netrecut, fu aruncată puntea unei uri laolaltă împotriva – egimului de teroare, ruşine şi înfrângere, care imeninţa să ducă la ruină obştea întreagă.

Înlăuntru, Sofia nu se pricepu să alcătuiască o pătură destul de numeroasă de partizani pe care saşi reazime atotputernicia. Tot streliţii hotărau de soarta tronului. Pentru a-i avea în mână, „regenta” puse în fruntea lor pe un anume Coyanschi, în care avea încredere personală,

deşi era în taină un rascolnic.

Covanschi era şi el un Stenca Rasin, însă fără eroism. Înţeles cu un popă neastâmpărat, Nichiţa din Susdal, puseră în fierbere pe streliţii din jurul Moscovei. Când zvonurile tulburi ajunseră la auzul Sofiei, era prea târziu să se mai împotrivească. Streliţii cereau spânzurarea tuturor slujbaşilor jefuitori, a boierilor asupritori şi înlăturarea sclaviei ţăranilor. Covanschi sfătui pe stăpâna lui, să adune un sobor în Kremlin.

Soborul se întruni. Deoparte se aflau susţinătorii regimului, Sofia, Patriarhul şi episcopii, de cealaltă parte un număr destul de mare de rascolnici în frunte cu popa Nichita, gură rea. Popa vorbi răspicat împotriva legii de robie a fostului Ţar pe care îl ocărî, ceru eliberarea muncitorilor de pământ şi la urmă ameninţă cu moartea pe toţi potrivnicii. Sofia nu-şi pierdu cumpătul ci răspunse îndrăzneţ, apoi părăsi adunarea. Acest curaj îi mântui capul. Covanschi, înfricoşat, nu mai susţinu pe popa Nichita care, în aceeaşi noapte, fu prins iar a doua zi la amiază ucis ca pildă în văzul tuturor în Piaţa Roşie.

Ştiind că rascolnicii din tabăra streliţilor s-ar putea răscula, Sofia, înconjurată de boierii în arme, păzitori îndârjiţi ai marilor privilegii, se retrase într-o tabără, lângă Moscova. Covanschi fu dat pe faţă. Pentru că tot mai avea sub porunca lui trupe de streliţi, i se ceru supunerea. Socotind că prin tratative îşi va putea scăpa viaţa şi păstra locul, veni însuşi în tabăra „regenţei”. Dar aci fu prins şi scurtat de cap.

Pieirea lui Covanschi descurajă pe streliţi care trecură de partea stăpânei. Sofia se reîntoarse la Moscova, urâtă dar temută. Puse în fruntea trupelor un bărbat cu adevărat de încredere, pe Şacloviti, „al doilea favorit”, şi după ce ucise fără milă pe cei bănuiţi de legături cu răsculaţii, domni de-aci înainte numai prin *groază*. – metodă rusească întărită de mult de Ivan cel Groaznic.

Ţăranii fugiţi de pe moşiile boiereşti, fură prinşi cu arcanul, parte ucişi, parte duşi înapoi pe brazda de robie, unde fură bătuţi, pentru învăţătură de minte „cu frânghia udă.

Şi Petru?

Sofia şi Goliţin mărturisiră adesea că pieirea. lui Petru şi a mamei lui ar fi fost de dorit. Totuşi, vreme de şapte ani, nu din partea Na-rişchinilor li se tulbură domnia. Nimeni nu şi-ar fi adus aminte de copilandrul de la Preobrajenskoe şi de maica lui, atât de tânără şi de frumoasă, ursită a se ofili în pustietate, dacă n-ar fi fost nevoie de ei. Cum Ivan neputinciosul înfăţişa destul de jalnic măreţia Ţarismului, Petru, când trebuia, era adus la Kremlin spre a fi înfăţişat distinşilor ambasadori şi oaspeţi străini, alături de fratele-i vitreg.

În celelalte zile, copilul era fericit să fie lăsat în pace la jocurile lui. Căci Kremlinul era. pentru el, din sângeroasele zile de Mai 1682, o amintire de groază, din pricina cărora rămăsese cu un tic al feţei şi capului – o strâmbătură a gurii, o aruncare înapoi a capului – cu unele crize de panică şi de furie sălbatică. Ceea ce văzuse atunci, soldaţi beţi cuprinşi de turbarea sângelui, trupuri vii răsucite – n suliţe, viaţa lui şi a mamei, ameninţate, toată această vedenie de iad desechilbrase sufletul copilului, a cărui împăcare n-o va mai cunoaşte niciodată.

Maica lui, care-i aduse profesori învăţaţi – s-au păstrat până azi caietele, cărţile copilului cu însemnările de războiu’ ale marelui Cesar – putea nădăjdui, din naivitate şi iubire, într-o-menire maiestuoasă a copilului. Numai ea, nimeni altul. Căci nimeni nu credea ca Sofia să mai lase vreodată din mâini puterea şi nimeni n-ar fi putut spune că-n acea epocă de teroare, Petru – pericol tainic dar sigur – va scăpa cu viaţă.

Iată precaritatea împrejurărilor în care se iveşte şi va acţiona unul din exemplarele cele mai alese ale omenirii, în

mileniul de anarhie istorică în care ne aflăm încă.

Ceea ce va înfăptui Petru Alexeievici, Ţarul cu nervii dezechilibraţi, va fi – după dureroase înfrângeri – în primul r*ând împotriva lui însuşi*, şi cea mai odioasă din furiiâe-i asasine o va potoli cu ceva mai scump decât sângele lui, cu *sângele propriului său fiu*. Acest conflict – poate unic în istoria omenirii dar cu siguranţă unic prin rezultatele lui uriaşe – între necesităţile istorice ale unei ţări cât un continent, văzute limpede şi realizarea lor metodică, cu-n spirit constructiv dus până la fanatism, nu numai împotriva unor forţe exterioare, dar şi împotriva celor mai intime forţe sufleteşti, alcătuieşte măreţia viitoare, fără pereche, a copilului de la Preobrajenskoe.

CUM SE PLĂMĂDEŞTE O NAŢIUNE

Dar pentru a ne da seama de amploarea conflictului, de adevărata-i semnificaţie omenească şi istorică, trebuie să aflăm întâi locul pe care-l ocupă Ţarul Petru Alexeievici în desfăşurarea istorică rusă, starea în care se găsea naţiunea şi teritoriul ei, raporturile cu naţiunile învecinate şi evenimentele continentale ale acelui timp.

Şi numai după ce vom fi încheiat povestea vieţii lui, a isprăvilor, muceniciilor şi viziunilor lui, vom înţelege – aruncând o privire asupra curbei destinului rus – cu câtă siguranţă Petru Alexeievici călcase pe adevăratul drum şi cum toţi acei ce i-au urmat – ţinând sau nu seamă de celebrul dar nu mai puţin falsul „Testament al lui Petru cel Mare” – au fost şi ei siliţi să meargă, inclusiv conducătorii de azi ai Rusiei sovietice, pe linia aceloraşi realizări.

De aceea multe din evenimentele cu care ne vom întâlni, vor izbi prin via lor actualitate – îndeosebi alianţele cu Germanii împotriva forţelor nordice, atunci suedeze azi engleze – şi de aceea o biografie a lui Petru cel Mare e nu numai o operă psihologică şi istorică, dar şi un îndreptar în descifrarea complexelor conflicte ale Europei contemporane.

Despre Rusia europeană, – singura care are deocamdată o conştiinţă şi care hotărăşte şi destinul Rusiei asiatice – se poate spune că-n afară de munţii Urali ce despart Asia de Europa, e un podiş unitar de la Marea Albă la Marea Neagră, ale cărei roci au fost acoperite cu groasele sedimente, atât de fecunde, lăsate de gheţarii cuaternari scoborâţi din Scandinavia. Bogăţia acestui imens ţinut a îngăduit de la început aşezărilor omeneşti să se înmulţească repede iar relaţiile – care ar fi putut fi întrerupte de uriaşele păduri – fură înlesnite din străvechile timpuri de numeroase râuri navigabile, unele de o lungime necunoscută în restul continentului şi de netezimea solului: marea Caspică este sub nivelul mării, cu douăzeci şi şase de metri.

Poate că tocmai rodniciei solului şi uşurinţii comunicaţiilor se datorează scoborârea dinspre miazănoapte şi urcarea dinspre miazăzi a unor triburi războinice, flămânde, asupra triburilor slave, paşnice, aproape apatice – caracteristică rămasă până azi – care locuiau din vremi fără amintire pe malurile Volgei, Niprului şi Nistrului. Cuceritorii de la miazăzi au ajuns până la noi sub numele de Cazări iar cei de la miazănoapte, sub numele de Varegi, din marea seminţie a Normanzilor care au năvălit în câmpiile Flandrei, câteva secole mai înainte, şi au cucerit mai târziu insulele britanice, alcătuind cu băştinaşii naţia engleză. Ca aşezări mai cunoscute – nu poate fi vorba de „oraşe", în înţelesul de azi – erau prin veacul al VII-lea după Crist, Novgorodul în basinul Volgei şi Chievul în basinul Niprului, multă vreme pietrele de hotar ale seminţiei.

Atras şi el de faima bucatelor dintre Nov-gorod şi Chiev, un trib vareg întârziat până-n veacul al LX-lea între gheţarii şi lacurile reci scandinave, scoborî pe drumul bătut de seminţiile înrudite, către îmbelşugatul ţinut. Tribul se numea *Rus*, de unde îşi trage numele întregul

popor alcătuit azi din elemente atât de diferite, din extremul orient ca şi din extremul occident, şi când se aşeză şi el la Novgorod asculta de un anume Runc. Mai târziu, tribul *rus*, sub conducerea lui Oleg, se mută la Chiev, unde ajungeau mai uşor veştile şi mărfurile de la miazăzi, din Bizanţ. Dar străvechiul sânge neastâmpărat mână pe unii din ei, violenţi şi cuceritori, până sub zidurile Bizanţului, unde huzureau ultimii împăraţi ai decadenţei greceşti.

Din aceste atingeri cu somptuoasa civilizaţie de pe Marmara, *Ruşii* învăţară voluptăţile vieţii sedentare, fastuoase şi ritualul creştin-ortodox. Pe-ncetul, prinzând şi din obiceiurile gospodăreşti ale localnicilor slavi cu care începură să se amestece, în mai puţin de un veac nucleul naţiunii ruse fu zămislit, cu funcţii vitale ce aveau să se dovedească extraordinare. La sângele slav şi normand se adaugă în valuri succesive sângele a nenumăraţi Germani, aşezaţi întâi în Polonia şi ţările baltice, scoborâţi apoi la Moscova, a nenumăraţi Olandezi, Anglo-Saxoni – îndeosebi Scoţieni – Francezi şi Italieni aduşi în Rusia fie de setea de câştig, fie mai cu seamă de luptele politice şi persecuţiile religioase din ţările de origine. La întemeierea dinastiei naţionale a Romanovilor se înrădăcina obiceiul ca Ţarinele să fie alese din seminţiile nobile germane, datină care făcu din Caterina II, fostă ducesă de Anhalt din Stetţin, o Ţarină rusă absolutistă. Soţia ultimului Ţar Nicolae II, era de asemenea o Germană, din familia domnitoare de Hessa. Odată cu aceste străine se aşezară în Rusia numeroase alte familii germane ai căror capi ocupară funcţii înalte şi care, după o generaţie, cel mult două, se topiră în masa poporului rus. Nume ilustre din viaţa politică, militară, artistică a Rusiei – printre care putem aminti vechea familie Tolstoi – n-au altă origine.

Nu trebuie să uităm că la alcătuirea poporului rus a contribuit într-o măsură simţitoare sângele tătar, mongol,

precum şi al altor triburi orientale, îndeosebi prin aristocraţiile lor care s-au impus cu forţa la început, cu uriaşele lor avuţii mai târziu, prin politica nivelatoare a sovietelor, în ultimul timp. (Stalin, actualul conducător al Rusiei e un Georgian complet rusificat.)

De la descălecarea lui Runc, timp de veacuri, urmaşii înnobilaţi prin fapte de arme, – unii se numeau „mari prinţi ai Chievului” – se luptară între ei pentru o efemeră hegemonie, cum se întâmplă în toate dinastiile care n-au încă de înfruntat atacuri dinafară. Aceşti prinţi până-n veacul al XIII-lea, vreme de trei sute de ani, au pendulat cu ostile şi stăpânirea lor între

Kiev şi Novgorod, leagănul geografic al naţiunii ruse. Cam pe-atunci ia naştere Moscova, loc de întâlnire şi de popas, întâi sat de pescari pe malul râului Moscva şi al cărei destin avea să fie atât de strălucit.

La începutul veacului al XIII-lea, tânăra seminţie rusească are de înfruntat năvala puhoiului tătăresc care – dacă ar fi fost înzestrat şi cu însuşiri politice, nu numai de jaf – ar fi cucerit şi înlocuit, în orice caz ar fi schimbat cu totul naţiunea rusă. Deşi cu desăvârşire înfrânţi în 1224 la Calea, Ruşii nu sunt exterminaţi, nici înghiţiţi de Tătari.

Trecerea lor nu fu asemenea focului care nu mai lasă – n urmă nimic, ci mai curând ca al unui torent de apă, care dezrădăcinează copacii uscaţi şi pustieşte gospodăriile slab întemeiate. În goana lor din adâncurile Asiei, măturară podişurile tibetane şi ale Asiei Mici, străbătură văile Caspicei, cuprinseră câmpiile şi podişurile Rusiei europene, se urcară până-n Polonia, scoborâră prin Ungaria până-n Ţările Româneşti. Se foloseau de o singură stratagemă, atât în luptele la câmp deschis cât şi la asediul cetăţilor – fugă prefăcută, pentru a răzleţi pe urmăritori sau pentru a scoate pe asediaţi dintre ziduri. Se mulţumeau apoi cu un jaf trecător, cu un bir în bani, cu păşunile bogate pentru caii lor iuţi. Azi ei sunt un neam

pierdut, destrămat şi pulverizat până-n sudul Dobrogei.

În partea de miazăzi a Rusiei, Tătarii, după ce îmbrăţişară mahomedanismul, alcătuiră aşezări mai statornice, sub stăpânirea câte unui han tiranic, tot mai domoliţi în patima lor războinică de către felul de viaţă lânced luat de la Turci.

Urmaşii „împăratului Neînduplecat”, *Gingis-Han*, se aşază în veacul al XIII-lea în nordul Ca-spicei şi Mării Negre. De-aici, în fiecare an năvălesc asupra populaţiilor paşnice de pe Nipru, Don şi Volga, pe care le jefuiesc.

Apoi aşezară tribut şi numiră organizaţia lor „Tabăra de aur”. Aproape trei şute de ani ţinu această asuprire. Prinţii ruşi din Moscova care devenise capitală în locul Chievului, recunoscură suzeranitatea hanului, care-i investea printr-un *iarlâc*. În veacul al XIV-lea „Tabăra de aur” e mutată din loc şi fărâmiţată de hoardele lui *Tamerlan*, tiran asiat tot atât de îngrozitor şi de efemer ca *Gingis-Han*.

De-aici înainte începe decadenţa hanilor şi eliberarea naţiunii ruse. Prinţii se ierarhizează pe-ncetul, recunoscând în sfârşit pe *Simeon îngâmfatul* (1353), prinţul Moscovei, drept cap al lor. De la această unificare li se trage şi puterea. Sub *Dimitri Donscoi* (1389) înfrâng pentru întâia oară pe Tătari în lupta de la Culiacov. În veacul al XV-lea, *Ivan al IV-lea* cade la înţelegere cu hanul Crimeei spre a bate definitiv (1480) pe hanul „Taberei de aur”. La căderea Constantinopolului sub Turci, Ivan îşi însuşeşte ideea împărăţiei creştine de răsărit, punând în stema lui vulturul bizantin şi luând în căsătorie pe nepoata ultimului basileu.

E neîndoios că Tătarii au avut o puternică înrâurire asupra dezvoltării şi caracterului naţiunii ruse. Nu e nevoie să admitem întru totul afirmaţia paradoxală a unui istoric rus, că Ruşii îşi datorează puterea... asupririi Tătarilor. Dar e sigur că prinţii Moscovei fiind îndatoraţi să

adune birurile din care se ahătuia tributul către han, au creat întâile elemente ale unei organizaţii de stat, a cărei dezvoltare avea să ducă la formidabila biurocraţie de mai târziu. Mai adâncă şi tot atât de trainică fu înrâurirea Tătarilor asupra moravurilor ruseşti. Femeia deveni o sclavă, ţinută departe de viaţa socială. Chiar Ţarinile duseră multă vreme o viaţă claustrală şi abia a doua. soţie a lui Alexei, Natalia Chiri-lovna, crescută în cartierul europenesc al Moscovei, izbuti să dea puţin de o parte vălurile groase care-i acopereau frumoşii ochi. Cruzimea, brutalitatea şi mai cu seamă viclenia şi urmarea ei: lipsa de cuvânt, fără a fi fost aduse de Tătari, fură scoase de ei în primul plan al vieţii sufleteşti. Tipul mongoloid pe care-l întâlnim în toate păturile sociale, îndeosebi la atâtea artiste şi figuri din fosta aristocraţie rusă, sunt de origine neîndoielnic tătărească.

Eliberarea de sub stăpânirea hanilor se face pe-ncetul, vreme de câteva secole, ca şi îndepărtarea lor din ţinuturile pe care le socotim azi ruseşti. Abia la sfârşitul veacului al XIX-lea, după cinci sute de ani de la năvălirea Tătarilor, Caterina II, Ţarina trupeşă, energică şi voluptuoasă, alungă pe Mongolii de la gurile Donului, Niprului, cucereşte în sfârşit peninsula Crimeea – de care se lovi şi Petru cel Mare, dar fără tolos – şi pune stăpânire definitivă pe ţărmurile Mării Negre, visul atât de scump ale primilor Romanovi!

Tendinţele lăuntrice ale naţiunilor – deci şi al naţiunii ruse – numai de scurtă vreme sunt călăuzite de instinctul naţional; în veacurile trecute, ba chiar în veacurile lor de zămislire, naţiunile aveau o conştiinţă indirectă de unitatea lor organică, prin graiu de cele mai adeseori, prin religie şi mai cu seamă prin unitatea de interese a suveranului absolut.

La eliberarea de sub jugul „Taberei de aur”, Ruşii ajunseră a grăi aproape acelaşi idiom şi practicau cu

fanatism un creştinism ortodox care, prin biserică şi cler, dobândise o fiinţă distinctă de a obştei laice, deţinând o putere lumească înrudită cu a suveranului.

Unitatea naţională cerea însă suveranului o luptă îndârjită împotriva tendinţelor de independenţă ale boierilor, mari stăpânitori de moşii. Semnificativă din acest punct de vedere e îndeosebi domnia lui *Ivan cel Groaznic* (1553-1584) care dându-şi chiar el această poreclă, are instinctul direcţiei istorice. Îşi întemeiază o armată proprie din mici boieri cărora le dă-ruieşte privilegii comerciale, monopoluri şi scutiri de dări, astfel ca să fie legaţi de Ţar şi să asculte numai de poruncile lui! *Streliţii* vor aduce mari servicii Ţarilor următori. Amestecându-se în luptele pentru domnie ale urmaşilor, vor ajunge ei înşişi o pricină de vrajbă, până la Petru cel Mare, întemeietorul armatei naţionale.

Cu aceste corpuri de streliţi, Ivan cel Groaznic bate doi hani şi ajunge la marea Caspică. de unde nimeni nu va mai alunga pe Ruşi. Drumul pe Marea Neagră îi este închis de Turci iar drumul pe marea Baltică de Suedezi, împotriva cărora luptă zadarnic, ca toţi urmaşii lui de altminteri, până la Petru cel Mare. Uşile marei Rusii sunt încă închise, iar cheile în mâini străine.

Dar prin uciderea şi torturarea multor boieri nesupuşi, [el realiză unitatea de conducere a

Rusiei. Multe din vechile familii ruse fură atunci stârpite cu desăvârşire. Petru cel Mare, care nu fu mai puţin crud, îl privea pe Ivan cel Groaznic ca pe un demn înaintaş.

Tot pe vremea lui Ivan IV, Cazacul Ermec, pe seama şi pentru folosul unor neguţători din Moscova, cucereşte Siberia, care va rămâne multă vreme un ţinut aproape pustiu, apoi loc de surghiun şi în ultimul timp imensul rezervor de materii prime şi loc de colonizare a milioanelor populaţiei sovietice în neîntreruptă creştere.

Urmaşul lui Ivan cel Groaznic, Feodor, e cunoscut în istorie ca cel din urmă Ţar din tamilia Ruriciior normanzi, care domniră în total 736 de ani.

Urmă o epocă tulbure, până la întâiul deceniu al veacului al XVII-lea.

În locul lui Feodor, cel fără moştenitori, se urcară pe tron, pe rând, doi falşi Rurici, doi Dimitri, ajutaţi îndeosebi de Polonezi, care râvneau la pământul rodnic al Ucrainei.

În 1612, Polonezii izbutesc să intre în Moscova şi, sub ameninţarea armelor, boierii aleg Ţar pe Sigismund, fiul regelui polon. Dar simţul de neatârnare se vădeşte într-o răscoală cu caracter aparent religios: Cum să aibă pravoslavnicii ruşi Ţar în Moscova, cu numeroasele, uriaşele biserici, „un catolic, un papistaş? Răscoala porneşte din Nijni-Novgorod sub conducerea prinţului Pojarschi şi a măcelarului Minin. În fruntea unei mulţimi zgomotoase şi înarmate năvălesc în Moscova, pe care o ocupă cu forţa. Boierii adunaţi iar în sobor aleg Ţar pe unul de-ai lor, pe drept-credinciosul boier Mihai Feo-dorovici Romanov.

Suntem în 1613 – începutul domniei Romanovilor, care în 304 ani, plini de evenimente hotărâtoare, realizează aproape toate marile ţeluri istorice ale naţiunii spre a se prăbuşi în 1917, sub loviturile bolşevismului biruitor.

Ereditarea, se ştie, e determinată de îmbinarea misterioasă a cromozomilor masculi şi femeii din ovul; e greu de stabilit însemnătatea obârşiei paterne faţă de cea maternă şi cât a mai rămas din ea, după câteva generaţii. Dinastia de sânge a Romanovilor – pe care o credem de câteva ori întreruptă şi falsificată – dacă n-are aproape nicio semnificaţie deosebită pentru biolog, are o mare importanţă pentru istoric, care e obligat să ţină seama de orice continuitate, când e activă şi creatoare de valori.

Familia Romanovilor a jucat un rol imens în istoria

Rusiei şi în evoluţia Europei. Deci n-ar fi lipsit de interes urî studiu ştiinţific asupra înălţării şi căderii familiei, cu* exactă verificare – atât cât mai e cu putinţă în starea actuală a documentelor – a autenticităţii şi locului fiecăreia dintre mlădiţele ei.

Romanovii se trag din Prusia – aci să fie cauza simpatiei Ţarilor Romanovi pentru prinţesele de sânge german? – şi s-au aşezat în Rusia în veacul al XIV-lea. Ivan cel Groaznic ia în căsătorie pe una din fiicele lui *Roman* Iarievici, iar Nichita *Romanovici*, fratele Ţarinei, a fost unul din tutorii Ţarului Feodor". Boris Godunov, falşul Ţar, îi izgoneşte pe Romanovi, de teama de a nu fi înlocuit de ei. Sub unul din falşii Dimitri, Filaret Romanov ajunge mitropolit al Rostovului şi apoi al Moscovei, deci într-un rang învecinat cu al Ţarului.

Mihail Feodorovici fu ales Ţar mulţumită vazei tatălui său, Filaret, patriarhul Moscovei; Mihail era şi el boier, mare moşier, deci apărător al privilegiilor boiereşti, pe care le întări după înăbuşirea unor răscoale sângeroase. Domni douăzeci şi trei de ani.

Urmaşul, Ţarul Alexei Mihailovici – tatăl lui Petru cel Mare – deţine puterea pe la mijlocul şi sfârşitul veacului al XVII-lea, arătând o vigoare, o poftă de averi şi mai cu seamă o brutalitate, pe care le vom regăsi şi la marele-i fiu. Ţarul Alexei avea obiceiul de a-şi călca boierii în picioare, de a-i ciomăgi şi a le smulge bărbile, când îi prindea cu vină. Mare negustor şi viclean diplomat, îşi reţinu cele mai rodnice monopoluri, intră în legături comerciale cu Olandezii şi Englezii, cărora le dărui însemnate privilegii –, fixă după interesele lui personale preţul mărfurilor de mare consum, pricinuind astfel de câteva ori revoltele târgoveţilor care se răzbunau atacând cartierul europenesc şi dând foc magazinelor „străine". Odată, simţindu-se ameninţat personal, dete pradă mulţimii furioase pe unii din cei mai apropiaţi sfetnici şi

favoriţi pe care cu lacrimi în ochi îi văzu sfâşiaţi – ţapi ispăşitori – de populaţia răzbunătoare. Tulburări se iscară şi-n alte localităţi. În faţa acestor semne grave, Alexei Mihailovici, îngrozit, adună soborul boierilor şi marilor negustori. După îndelungi sfătuiri alcătuiră *Condica de legi* (1649) care – se putea altfel? – da din nou clasei stăpânitoare toate drepturile şi mujicilor niciunul. Sclavia fu înăsprită. Se fixă bisericii – concurentă puternică – o margine în numărul moşiilor şi în comerţul ei, dar această margine nu fu niciodată ţinută în seamă. Se dete guvernatorilor de provincii, „voievozilor”, dreptul absolut asupra poliţiei, justiţiei, armatei şi impozitelor din ţinutul lor iar tabela de dăjdii fu astfel întocmită, că apăsa tot asupra ţăranilor care se văzură acum datori cu muncă nu numai faţă de boier, dar şi faţă de preoţi precum şi faţă de Ţar. Nu exista niciun control asupra administraţiei voievozilor. Jaful se introduse pretutindeni ca şi corupţia – de neînlăturat în asemenea regim – păcate grele care vor întovărăşi până-n veacul nostru administraţia publică rusească.

Treisprezece ani luptă Ţarul cu Suedezii spre a-şi deschide fereastra mării Baltice şi a uşura pe locuitorii Rusiei de comerţul prea ruinător şi de vama străinilor. Alexei Mihailovici, ca unul din marii capitalişti ai ţării, înţelese că Rusia nu se va bucura de o adevărată neatârnare, că blănurile de lux, lemnele, grânele, ţării precum şi mărfurile Asiei în tranzit, nu vor da câştigul tot fără căi de comunicaţie libere pe apă. Pe Caspica începu construcţia unor mari vase de comerţ.

Dar cucerirea unor porturi libere la mările de nord şi de sud, era menită altori Ţari. El văzu alipindu-se de Moscova obştea Cazacilor din Ucraina, care aveau din vechi timpuri dreptul de a-şi alege singuri hatmanul şi care, asupriţi de nobilimea polonă, se răsculaseră. Dar nefiind în stare, chiar dacă şi-ar fi dobândit neatârnarea,

să se împotrivească Tătarilor ameninţători, hatmanul de-atunci, Hmelnichi, hotărî să supună Ţarului Moscovei, Ucraina şi Chievul. Actul istoric al realipirii Cazacilor ucraineni de Ruşii de care se despărţiseră cu un veac mai înainte, se înfăptui în 1654, şi de atunci Ucrainenii nu se mai înstrăinară de Ruşi. Prin documentul scris la Pereiaslovi, Ucrainenii recunosc supremaţia Ţarului din Moscova, jură credinţă lui şi urmaşilor lui, „în vecie”. Mişcările naţionale separatiste din Ucraina n-avură niciodată de atunci prea mare putere, deşi Ucrainenii au graiul, cântecele, jocurile şi poeţii lor.

Pierderea Ucrainei fu însă atât de dureroasă pentru nobilimea polonă, că nu se sfii să provoace un război, cu o nesocotinţă pe care o plăti crunt. Împotriva ei se uniră Suedezii, Ruşii şi Brandenburghezii. Varşovia fu cucerită, incendiată de trupele ruse şi germane care se întâlneau pentru întâia oară în acel loc. De atunci, întâlnirile s-au repetat: în ultimul timp, în 1916, când s-au bătut, în 1918, când s-au împăcat şi în Septembrie 1939, când, din iniţiativa fulgerătoare a Germanilor, au împărţit pentru a patra oară Polonia.

Dar din veacul al XVII-lea încă intrarea Ruşilor în Livonia, precum şi zvonurile despre urcarea pe tronul Poloniei a unui fiu al Ţarului, îngrijorară pe aliaţi. La asediul Rigei însă, trupele ruse, ca de obicei, fură înfrânte de Suedezi. Alexei Mihailovici, istovit de lupte atât de lungi şi costisitoare – mai mult din punga lui – lăsă de o parte visul de mărire şi încheia pace cu Suedezii, renunţând la toate cuceririle din nord, precum şi cu Polonezii, care renunţară şi ei la Ucraina.

Foamete, mizerie, ciumă, iată ce rămase în ţară de pe urma sforţărilor războinice ale lui Alexei Mihailovici. În această atmosferă pestilenţială izbucni un grav conflict bisericesc. Patriarhul Nicon, asemenea lui Filaret, năzuia şi la puterea lumească, dar împotriva lui Nicon ridică pe

drept credincioşii de pe brazdele pământului negru, călugărul Avacum, întâiul comunist rus, propovăduind nesupunerea dinaintea oricui s-ar socoti mai mare peste ceilalţi. Cu ajutorul unui sobor bisericesc, Ţarul dete jos pe patriarh. Avacum, la rândul lui, fuars pe rug de urmaşul lui Alexei, Ţarul Feodor. Toate acestea erau însă numai semnele marii revoluţii în fruntea căreia, pe Volga, se puse ţăranul Stenca Rasin. Un an după aceea veni pe lume Petru Alexeievici ce avea să domnească şi să rămână în istorie sub numele de Petru cel Mare.

Care erau împrejurările în Europa? Ce forţe se înfruntau şi dominau continentul?

Ca şi în Rusia, naţionalităţile, deşi închegate, erau încă supuse suveranilor absoluţi care, în temeiul drepturilor de moştenire, stăpâneau sau râvneau să stăpânească popoare diferite. Din marile puteri de azi, mare putere pe atunci, sub Ludovic XIV, era numai Franţa. La moartea lui Filip IV al Spaniei, Regele-Soare cere Brabantul care se cuvenea soţiei lui, Maria-Tereza. În 1667 armatele franceze năvălesc în Flandra şi cuceririle ei sunt recunoscute prin tratatul încheiat în anul următor. După o serie de noi războaie împotriva Olandei şi după încercarea de a domina Europa prin coaliţii politice, Ludovic XIV îşi atrage duşmănia Angliei, unită cu alte state europene.

Persecuţiile împotriva protestanţilor izgoniră din Franţa spre America, Germania, până-n Rusia elemente care jucară un rol hotărâtor în evoluţia şi progresul ţărilor primitoare.

Pe vremea lui Petru cel Mare, tot Apusul Europei e frământat de luptele pricinuite de succesiunea la tronul imensei, puternicei Spânii.

— Imperiu mondial, asemănător Marii Britanii de azi – şi pe care Ludovic XIV voia să-l. stăpânească, dacă nu se putea pe faţă măcar într-ascuns, susţinând la tron candidatura unui nepot. Dar nu Franţa va fi moştenitoarea

Spaniei

— Ci Anglia.

Germania e încă împărţită în numeroase state care se duşmănesc şi între care începe să se arate spiritul militar excepţional al Prusiei, nucleul viitorului imperiu.

Anglia de asemenea e încă sfâşiată de lupte religioase şi de rivalităţi dinastice. Numai îndrăzneala unora din navigatorii şi comercianţii, ei care izbutesc în concurenţă cu Olandezii, să-şi deschidă până şi porturile îndepărtate ale Japoniei, arată că viitorul Angliei e pe mare. Prin situaţia ei insulară, temătoare de o nouă invazie, singura-i grijă în politica externă e de a nu îngădui. – alcătuirea în Europa a unei puteri prea mari. Această grijă a rămas tradiţională în Anglia iar oamenii ei politici şi azi, când deţin o treime din suprafaţa globului, duc aceeaşi politică de echilibru al forţelor europene, prin menţinerea a numeroase state mici, independente.

În veacul al XVII-lea, în fruntea unor mari imperii mai sunt suverani absoluţi, Hasburgul de la Viena şi Sultanul de la Constantinopol; dar – aceste imperii fac calea întoarsă, către micşorare…

Activă pe continent, îndeosebi pe coasta de nord a Europei, de la Hamburg până la gurile Nevei, e puterea Suediei care, prin Carol XII, adversarul lui Petru cel Mare, va pierde nu numai stăpânirea Balticei, dar şi locul de mare putere europeană, cu tot geniul lui militar. Locul Suediei l-a luat azi Anglia, împotriva căreia Rusia şi Germania, cu toată deosebirea de ideologii sociale, fură împinse în 1939 a se ajuta din nou.

Puterea şi gloria Poloniei la ivirea lui Petru cel Mare sunt în trecut. Niciunul din marii ei luptători – nici măcar un Sobieţchi, învingătorul Turcilor – nu izbutesc să creeze o dinastie care, ridicându-se deasupra meschinelor rivalităţi dintre nobili, să asigure unitatea unui stat indestructibil. Duşmăniile de clasă şi mai cu seamă lipsa

de prevedere a nobililor, dădură Polonia pradă uşoară tuturor popoarelor împrejmuitoare.

În acelaşi timp Ţările Româneşti, sub suzeranitatea Turciei, nu puteau însemna nimic sau ap-roape nimic în afară de voinţa musulmană. În Muntenia domneşte Şerban Cantacuzino (1678 – 1688) şi Constantin Brâncoveanu (1688 – 1714). În Moldova domnesc (de la 1658 la 1685) unsprezece hospodari, din care câţiva de origine fanariotă. Numele lor n-are absolut nicio însemnătate pentru politica acelei vremi.

Vom aminti totuşi numele acelui domnitor excepţional care fu Dimitrie Cantemir (1673 – 1723) şi care avu curajul de a jertfi totul aliindu-se cu Petru cel Mare, în nădejdea de a se putea elibera de Constantinopol. Viaţa lui fu una din cele mai zbuciumate ale veacului

Alexei Mihailovici, tatăl lui Petru.

Sofia Alexeievna.

Iar mintea lui, una din cele mai luminate (membru al Academiei de ştiinţe din Berlin, autor de tratate în limba latină). Se pare c-avea în vine şi sânge tătăresc. Proclamat domn după săvârşirea din viaţă a părintelui său (1693), Dimitrie Canţemir nu se urcă pe tron deoarece Turcii trimiseră în locui te ginerele lui Brâncoveanu, Constantin Duca. Dimitrie Canţemir pleacă deci la Constantinopol, de unde se dobândeau bunurile şi puterea şi unde rămase vreme îndelungată, făcând studii şi legând prietenii folositoare. În 1710 izbuteşte să pună mâna pe firmanul de domn al Moldovei. Dar cum ajunge la Iaşi, dezgustat pesemne de umilirile de pe malul Bosforului, cade la înţelegere în chip tainic cu Ruşii, făgăduindu-le ajutor armat în cazul unui războiu’ împotriva Turcilor şi primind în schimb tăgăduiala unui tron ereditar. Se ştie că-n lupta de la Stănileşti, Petru cel Mare fu crunt bătut de Turci şi numai mulţumită unei viclenii diplomatice scăpă cu viaţă. Canţemir, urmat de douăzeci şi patru de boieri care-şi

puseseră şi ei nădejdea în Ruşi, fu silit să se refugieze în Rusia. Ţarul recunoscător îi dete rang şi titlul de Alteţă Serenisimă, înzestrându-l cu moşii care în Rusia erau din belşug şi nelucrate. Rămânând văduv doi ani după fuga în Rusia, domnitorul în exil se căsători cu o fiică a prinţului Trubeţcoi. Când Ţarul trimise o armată în Persia, Dimitrie Canţemir, împins de nestinsa lui sete de cunoaştere, o întovărăşi. Dar aci căzu bolnav şi la întoarcere îşi dete sufletul. Poate că cercetări atente şi răbdătoare în arhivele ruseşti ne-ar putea da amănunte mai numeroase asupra vieţii şi activităţii acestui extraordinar aliat al lui Petru cel Mare.

Provinciile italiene în acest răstimp lipsite de orice putere politică independentă, există ca domenii ale familiei habsburgice. Abia în 1713, un Savoia dobândeşte titlul regal pentru Sardinia. Nici celebrele porturi italiene, Genova şi Veneţia, nu se mai bucură de prestigiul de odinioară. Activitatea lor e în descreştere.

Finlanda va trece din stăpânirea suedeză în mâinile Ruşilor abia în 1808, sub Ţarul Alexandru I, şi va dobândi libertatea peşte o sută zece ani, în 1918, după căderea Ţarilor.

Suedia, în preziua urcării pe tron a lui Petru cel Mare, era una din marile puteri europene ale cărei armate, sub Gustav Adolf, atinseră Rinul. Ea deţinea hegemonia de fapt asupra întregii Peninsule Scandinave, inclusiv Finlanda* domina marea Baltică, de la care ţinea departe pe Ruşi şi înrâurea politica tuturor ţărişoarelor germane şi daneze din faţa coastelor ei. Gloria începu să pălească odată cu venirea la putere a lui Carol XI. Cu Ludovic XIV el se legă împotriva Olandei, dar în 1675 fu bătut de un prinţ german, electorul de Brandenburg şi fu silit să încheie un tratat de pace ruinător, îşi crescu mult veniturile printr-o meticuloasă reorganizare a administraţiei publice şi mai cu seamă printr-o întărire a puterii regale, îmbucătăţind,

micşorând moşiile nobililor.

La moartea lui Carol XI, fiul său, Carol» XII, era un copilandru. În 1697, la vârsta de cincisprezece ani, se urcă pe tron, fără a da. cuiva de bănuit că era mistuit de o râvnă, de o mândrie, de o încăpăţânare care, în momentele: militare hotărâtoare, atingeau geniul. Cu doisprezece ani mai tânăr decât Petru cel Mare, avu norocul deosebit de a se fi născut într-o ţară cu moravuri sobre, în care beţia – obişnuită în Rusia în toate clasele sociale – era privită ca cea mai înjositoare dintre patimi şi în care mânuirea armelor era nu numai tradiţională, dar împrejmuită de gloria amintirii bunicululu Gustav.

Se pare că noul rege al Suediei suferea de o uscăciune de sentiment surprinzătoare; nu iubi în toată viaţa lui pe nimeni, cu excepţia unei surori şi a unui cumnat, fost prieten de jocuri şi de vânătoare. Alături de Carol XII nu se iveşte niciodată niciun chip iubitor, niciun surâs, niciun nume tainic. Stăpânea în el recea îndârjire de a duce la bun sfârşit o hotărâre, cu orice preţ, împotriva oricăror piedeci. Această figură de erou militar, alături de exuberanţa vitală aproape animalică a lui Petru cel Mare, pare mai curând creaţia imaginaţiei unui poet epic, iar nu fiinţă vie. Pentru amănunţimea cu care îşi pregătea trupele în vederea bătăliei, pentru stăruinţa cu care îşi cucerea victoria, totdeauna asupra unor adversari egali sau superiori în număr şi mai cu seamă pentru voinţa supraumană cu care îşi urmărea înfăptuirea scopului, mergând odată până dincolo de catastrofă, el trebuie socotit eroul militar prin excelenţă.

Geniu militar, de sigur. Nu însă şi geniu creator ca un Alexandru cel Mare, un Cesar şi mai târziu un Napoleon, cu care e asemănat. Ceea ce urmărise Carol XII fu mai curând respectarea unor tratate încheiate de înaintaşi şi nicidecum crearea unui imperiu personal sau a unei situaţii noi în Europa, cu centrul la Stockholm. Cu toată

admiraţia lor, istoricii n-au izbutit încă să găsească o unitate, o viziune oarecare mai cuprinzătoare, în faptele de arme ale lui Carol XII.

Ce deosebire între el şi primitivul Petru care, fără geniu militar, supus impulsiunilor exagerate, împrejmuit de ura unui întreg popor de sclavi ai ţarinei, crea un imperiu modern, construi nu numai o Capitală în smârcurile vecine cu lacul Ladoga unde vegheaseră garnizoanele suedeze, dar asigură un întreg destin!

Oricât de paradoxală ar părea această afirmaţie, trecerea lui Carol XII prin Europa nu lăsă mai multe urme ca trecerea hoardelor tătăreşti – de altfel avusese aceleaşi ţeluri imediate.

Nu ne putem ridica împotriva obiceiului de a se lumina în chip deosebit figura uscată, ascetică a eroului suedez, prezentându-l tinerilor generaţii ca pe un model de energie, cumpătare, calcul, vitejie, rezistenţă şi alte însuşiri ale voinţei. Pentru a da întreagă valoarea acestui exemplu, e însă necesar să se arate şi lipsurile lui, ceea ce se poate vedea cercetând mai cu seamă viaţa şi caracterul adversarului său moscovit, marele Petru Alexeievici, căruia soarta, în lipsă de geniu militar, îi dărui *geniul constructiv*.

PETRU FUGE ŞI SE ASCUNDE

Ne putem da seama de educaţia primită de Petru Alexeievici, cercetând caietele de studii care s-au păstrat până azi şi îndeosebi „Jurnalul”, pe care l-a ţinut ani întregi, însemnând zi de zi nu numai evenimente dar şi judecăţi asupra oamenilor, năzuinţe, stări de suflet. Cu toată latina care i se predase precum şi vieţile eroilor antici – altă cultură nu exista pe acea vreme – Petru Alexeievici fu de fapt un autodidact. Cu nervii zdruncinaţi, gata să izbucnească în hohote de plâns sau de râs, cu accese de furie şi aplecat spre toate extremele simţirii, impetuos, impulsiv, acest copil care trăise scenele de groază din 15 Mai 1682, se bucura de o vigoare fizică

neobicinuită.

Va duce o viaţă zbuciumată, va suferi lipsuri, dar niciodată energia lui nu se va istovi; va face chefuri cu prietenii de arme şi de credinţă, nopţi întregi, dar nu-şi va pierde minţile şi nu se va purta în împrejurările hotărâtoare, ca un nesocotit. Se cunosc multe din momentele lui de cădere în vicii abjecte care ar fi dus pe altul până-n pragul nebuniei. Petru scăpă teafăr. Când lucră însuşi la zidirea Petersburgului, când dormi pe pământul gol şi se hrăni cu un codru de pâine, când ţinu locul cârmaciului pe vasul prins de furtună în golful Finlandei şi în atâtea alte împrejurări, Petru se dovedi de o tărie de fier.

Un sistem nervos zdruncinat întrlun corp solid trebuia să ducă la numeroase, aspre excese şi conflicte, iar în situaţia în care se afla Petru, stăpân absolut al unui imperiu cu milioane de supuşi nesupuşi la catastrofe.

De câteva ori catastrofele se iscară iar conflictele alcătuiră ţesătura de fiecare zi a vieţii şi conştiinţei lui.

Deşi cu imaginaţia exasperată de timpuriu de cea mai îngrozitoare viziune de care putea avea parte un copil şi care ar fi trebuit să-l poarte de-a-pururi într-o lume de himere, Petru fu îndeosebi îndrăgostit de realităţile vieţii, de savorile ei concrete, de asprimile ei întăritoare. Setea de cunoaştere, meticulozitatea în reţinerea amănuntului făcură din el unul din primii şi cei mai buni meşteşugari ai Rusiei, un politehni-cian – am spune azi – căruia nu-i scăpă niciuna din tainele tâmplăriei olandeze, din arta baterii fierului, din dibăcia răsucirii frânghiilor şi din folosirea cea mai potrivită a grăsimilor, a pieilor de focă. Şi totuşi, mintea lui culegătoare de atâtea amănunte avu şi viziunea întregului, avu şi intuiţia direcţiei istorice către care trebuia să ducă imperiul moştenit.

Din preferinţele-i meşteşugăreşti de mai târziu putem înţelege de ce în primii ani ai adolescenţei nu puse mare

preţ pe bâiguielile şi fanfaronadele gramaticale ale învăţătorilor săi. Niciodată Petru nu scrise corect, chiar după ce stabili însuşi ortografia rusă. Totuşi scria, scrise mereu. Unde nu putea ajunge el, ajungeau sfaturile, poruncile lui care trebuiau urmate cu străşnicie, şi când ceea ce gândea nu se putea înfăptui numaidecât, scria în „Jurnalul" intim, scria ca o justificare dinaintea *conştiinţei supreme* în care credea şi în faţa căreia sufletul lui *trebuia să răspundă*.

Copilul, de-ndată ce scăpa de belferii nemţi pe care-i aduse în casă Natalia Chirilovna, da fuga în curtea largă a castelului de exil. Aci avea mai mult de învăţat de la prietenii de joc, de la animalele domestice. Călărea până departe, prin luncile, pe şesurile din împrejurimi, adunând rezervele de vigoare, de care neastâmpărata-i viaţă avea nevoie.

În jurul Nataliei Chirilovna se strânseră pe-n-cetul duşmanii tainici ai regentei Sofia, uzur-patoarea, precum şi ai vicleanului Vasili Goli-ţin. Dacă Sofia ar fi izbutit în vreun fel să slujească şi obştea rusească, de la sine s-ar fi creat o groasă pătură de partizani. Vasili Go-liţin, amantul regentei, pierdu două armate duse până la Marea Neagră împotriva Tătarilor. Când se află – ceea ce nu se putu însă dovedi – că ultima retragere din peninsula Crimeea fu pricinuită de venalitatea prinţului, cumpărat de han, toată Moscova tremură de ruşine şi de indignare. Pe streliţi, Sofia şi-i înstrăinase, pe boieri îi umilise prin ruşinoasele înfrângeri militare, pe negustori îi jecmănea fără folos, pe ţărani îi legă strâns, ca pe vite, de plugurile moşierilor – unde mai putea găsi regenta un sprijin? De la o vreme se răspândi vestea că Vasili Goliţin trata cu papistaşii de la Roma, în nădejdea de a pune mâna pe coroana Poloniei şi că ar fi făgăduit ajutor propovăduitorilor catolici în Rusia. Pravoslavnicii, laolaltă cu patriarhul şi înaltul cler, se îngroziră de ceea ce va mai aduce asemenea domnie

asupra ţării şi vechii credinţe.

Nu fu nevoie aproape de nicio aţâţare ca marea majoritate a obştei ruseşti să-şi îndrepte privirile spre castelul unde trăia în surghiun fosta soţie a Ţarului Alexei şi fiul ei Petru.

La 17 ani Petru Alexeieyici, îndemnat de Natalia Chirilovna şi de prietenii ei, se ivi de câteva ori nechemat în Kremlin, ba luă parte odată la un consiliu de Stat. Şaptesprezece ani era pe atunci o vârstă care da oricui dreptul la conştiinţă de sine şi presupunea o responsabilitate.

Petru arătă de la început o seriozitate, un dispreţ pentru farsele politice solemne, care ar fi dovedit, cui avea timp să chibzuiască, ce Ţar va domni. El se împotrivi şi nu vru să facă parte din alaiul ce trebuia să iasă întru întâmpinarea prinţului Goliţin şi a armatei lui, bătuţi în Crimeea, dar cărora Sofia dorea să le facă o primire triumfală. Şi numai cu mare greutate – poate de teamă – Petru iscăli decretul prin care „învingătorul” hanului Crimeei era răsplătit cu pungi de aur.

Conflictul dintre Sofia şi Ţarul Petru nu izbucnise, dar nu mai putea fi ocolit, dacă Petru Alexeievici se purta numai după capul lui, ame-stecându-se cu atâta neatârnare în treburile domniei. Când i se spuse regentei că adolescentul Ţar aduna trupe la Preobrajenskoe, unde făcea exerciţii militare ca – în ajunul unui război.

se plânse celui de-al doilea favorit, Şacloviti, comandantul streliţilor de gardă, care fu de părere – şi făcu un gest scurt de tăiere a capului – că trebuie să se lucreze urgent. Dar mai era Sofia sigură pe credinţa streliţilor, care fuseseră folosiţi odată şi apoi asasinaţi în masă?

Zvonuri sinistre ajunseră la urechea tânărului Ţar, la Preobrajenskoe. Nu ar fi fost nevoie de întregul corp al streliţilor din Moscova ca Petru Alexeievici să fie arestat,

adus în pivniţile Kremlinului, înzestrate cu uneltele de tortură ale evului-mediu, şi sugrumat. Doi-trei gealaţi ar fi fost de ajuns.

Petru scăpă cu viaţă numai din pricina nehotărârii Sofiei de a da asemenea lovitură şi mai cu seamă lipsei de energie a prinţului Goliţin, care chiar când vedea bine primejdia, nu era în stare s-o preîntâmpine.

Kremlinul, ca şi castelul Preobrajenskoe, era totuşi în stare de alarmă.

Petru, îndeosebi, cu simţirea lui exasperată, trecu prin clipe de groază. Fu de ajuns un zvon, o veste neadevărată, adusă din exces de zel de un zevzec într-o noapte de August a anului 1689, ca Petru Alexeievici, halucinat de spaima c-ar putea fi ucis – cum fuseseră ucişi cu şapte ani mai înainte aţâţi Narîşkini – s-o rupă de fugă numai în cămaşă, călare, până-ntr-o pădure învecinată. Soldaţii de încredere îl ajunseră din urmă cu veşminte şi porniră călări în goana mare, mai departe Spre ziuă ajunseră sub zidurile mănăstirii Troiţchi, unde stareţul uluit primi pe tânărul Ţar cu toată smerenia. În chilie, Petru suferi un atac de nervi, cu lacrimi, spasme, răgete.

Iată cum în ajun de a pune stăpânire absolută pe tron, Petru Alexeievici care avea, cum se va învedera îndată, aproape toate forţele obşteşti de partea lui, fuge şi se ascunde într-o chilie călugărească, fără încredere în el, tară încredere în alţii.

Dar această fugă – oricât de ruşinoasă şi poate oricât de neserioasă – fu menită să aibă o însemnătate istorică. Ea ajută la limpezirea situaţiei şi la descoperirea lipsei totale de autoritate a Sofiei. Partizanii lui Petru se adunară îndată la mănăstirea Troiţchi, cetate întărită, care mai susţinuse în trecut atacuri, sub Ivan cel Groaznic, şi se pregătiră de luptă. Se aşteptau la zile grele. Adevăratul şef al răsculaţilor era tot un Goliţin, Boris Goliţin, vărul lui Vasili, care, deşi nesigur de sfârşitul răzmeriţei, luă

asupră-şi toate riscurile.

Nu fu însă nevoie de nicio luptă. Cum se răspândi vestea despre fuga lui Petru, o parte din trupele streliceşti veniră în marş forţat la mănăstire, întărind astfel elementele de apărare. Patriarhul, numeroşi boieri şi slujbaşi trecură de asemenea de partea tânărului Ţar. Vasili Goliţin, când Sofia îl căută spre a lua măsuri de înăbuşire a răscoalei, nu mai fu găsit nicăieri. Amantul fugise, cuprins de spaimă. Tuate încercările regentei de a câştiga de partea ei trupele streliceşti care mai rămăseseră la Moscova, toate făgăduielile ei, fură zadarnice. Oamenii o cunoşteau, ştiau ce preţ aveau cuvintele ei, căci aşa e făcută rânduiala lumii, ca toate trădările, toate nedreptăţile până la urmă: să se plătească, şi anume în ceasul cel mai greu.

O rezistenţă serioasă ar fi putut opune totuşi

Şacloviti, comandantul streliţilor de gardă, care mai avea un număr oarecare de ostaşi credincioşi. Acest lucru era cunoscut de Boris Goliţin, capul răsculaţilor de la Troiţchi, care ceru la Kremlin predarea celui de-al doilea favorit. Dar Sofia refuză, agăţându-se cu disperare de el. Se petrecu atunci ceva neaşteptat şi cumpăna sorţii se aplecă definitiv de partea lui Petru: toţi ofiţerii de origine străină, în frunte cu generalul scoţian Gordon şi care, emigraţi de nevoie din ţara lor, se aflau în slujba Moscovei, trecură în tabăra de la Troiţchi. Fugiră atunci şi ultimii oameni ai lui Şacloviti. Kremlinul rămase fără nicio apărare.

Ostaşii lui Petru puseră mâna pe fostul şef al streliţilor, Şacloviti, care încercă să fugă, şi-l duseră în lanţuri la Troiţchi. Boris Goliţin, care avea nevoie de mărturii împotrivă. Sofiei pentru a îndreptăţi înlăturarea ei, puse la tortură pe Şacloviti precum şi pe alţi arestaţi. Cât adevăr pot cuprinde mărturiile unor oameni chinuiţi e greu de stabilit; de obicei, în asemenea împrejurări,

osândiţii spun tot ce li se cere sau tot ce cred că ar putea să le uşureze suferinţele. Astfel, după documentele rămase în arhive, se vede că regenta Sofia ar fi plănuit asasinarea lui Petru şi ridicarea ei la rangul de Ţarină.

Petru va mai folosi adesea această metodă, silind pe arestaţi să mărturisească mai mult decât aveau de gând să făptuiască, din acea nevoie nestăpânită – care se observă mai cu seamă la sălbatici şi la copii – de a aplica pedepse nu pe măsura vinei ci pe măsura spaimei.

Spaima fugarului Petru fusese aproape o nebunie, toate spaimele lui – îndreptăţite sau nu – vor fi la fel. Cruzimea care-l făcu atât de temut şi odios nu era în adevărata-i fire, ci în acea nebunie latentă, de care se îmbolnăvi din copilărie, pe treptele însângerate ale Kremlinului.

Sofia nu se împăca, desigur, cu existenţa pe tron a lui Petru; se apropia chiar timpul ca regenţa să înceteze. Dar de vreme ce Sofia nu făcuse niciun gest de ameninţare în şapte ani de atotputernicie împotriva Nataliei Chirilovna şi a fiului ei, nimic nu îndrituia bănuiala că ar fi făcut de aci înainte. În orice caz nici ea nici oamenii ei nu trebuiau pedepsiţi pentru fapte pe care nu le făptuiseră şi nici nu încercaseră măcar să le făptuiască. Pentru bănuieli, oricât de fireşti, nu trebuie să existe pedepse.

Şacloviti şi tovarăşii lui fură executaţi prin tăierea capului. Sofia şi Vasili Goliţin fură surghiuniţi, ea într-o mănăstire unde mai trăi cincisprezece ani, el, despuiat de toate averile, la marginea împărăţiei, unde trăi şi muri în mizerie.

Petru Alexeievici, tânăr înalt, cu braţele lungi atârnând, brusc şi sfios în acelaşi timp, se ferea de adunările solemne şi de străinii veniţi în misiuni diplomatice, din pricina strâmbăturii spasmodice a feţei, pe care tinereţea lui o purta cu durere. Când va face întâia călătorie în Europa şi va fi primit de suveranii diferitelor

ţări, îşi va ascunde chipul după o pălărie, va rămâne înapoia şirului de curteni, sau va trece repede înainte cu capul în piept. Mult mai târziu, în plină maturitate, când se va duce la

Paris – unde va uimi pe curtenii pudraţi prin purtările lui sincere, năvalnice, ruseşti – nu se va sfii şi nu-şi va mai ascunde spasmul muşchilor feţei.

De altfel solemnităţile şi tot teatrul vieţii sociale îl preocupau puţin şi de cele mai multe ori îl dezgustau. Mintea şi pasiunile lui erau atrase de fapte, de amănuntele oricât de umile, ale realităţii. E caracteristică întâmplarea cu jucăria reprezentând un vapor în miniatură, pe care copilul de la Preobrajenskoe îl găsi în podul cu vechituri al unui frate al mamei. Din atâtea obiecte care i-ar fi putut atrage atenţia, el puse numaidecât mâna pe jucăria ciudată, de care comerţul moscovit avea atâta nevoie. Copilul luă jucăria şi împreună cu prieteni de aceeaşi vârstă nu se lăsă până nu izbuti s-o facă să plutească pe suprafaţa unui basin din curtea castelului.

După înlăturarea regentei şi a partizanilor ei, Ţarul, fricos încă, nu se grăbi deloc să intre în Moscova, în chip solemn să se instaleze în Kremlin – acel odios Kremlin pe care nu-l va iubi niciodată şi de care-l va apropia numai ceasurile de cruzime, de răzbunare. Abia după două luni veni în Moscova, unde-l primiră în urale douăzeci de mii de streliţi, înalţii slujbaşi, clerul, în dangătul prelung al numeroaselor clopote şi unde fu întâmpinat de fratele mai mare, neputinciosul Ţar Ivan, sprijinit de subţiori de doi boieri. Cronicarii timpului spun că fraţii se îmbrăţişară.

Dar nici intrarea în Moscova nu însemnă că Petru Alexeievici se ocupă numaidecât de treburile ţării. De vreme ce trăia Natalia Chirilovna, Petru socoti că avea cine purta răspunderea domniei. Dar ce pricepere avea Natalia Chirilovna în afară de grija frumuseţii şi cochetăriilor ei?

În acel timp, Rusia e cu desăvârşire absenţă din

politica Europei şi niciuna din obligaţiile luate prin tratate – ba una prevedea o-campanie împotriva imperiului turcesc – nu fu ţinută. Părea că abia ieşită din întunericul ei, Rusia voia să intre din nou şi să trăiască numai pentru ea. Boris Goliţin, de altfel, nu avea o concepţie de stat deosebita de a vărului său Vasili Goliţin, pe care-l izgonise. Partizanii Narîşkinilor se grăbiră să pună mâna pe slujbele de unde se puteau jecmăni bisericile, negustorii, străinii – „străinii" împotriva cărora „ca dintotdeauna, ca pretutindeni, erau aţâţaţi toţi nemulţumiţii. Averile celor izgoniţi sau ucişi fură împărţite între partizanii noului regim.

Natalia Chirilovna, mai frumoasă ca oricând „era fericită şi nu putea fi decât fericită. O singură mâhnire umbrea adesea lumina ochilor *eh* calzi: soarta tristă a Eudoxiei Lopuşin, de mlădiţă boierească, pe care, cuminte, ascultătoare „evlavioasă, o măritase cu Petru. Dar văzu îndată că Petru n-o putea suferi. Familia Lopuşiiv primi ca o jignire această purtare a tânărului. Ţar, la întărirea căruia luaseră parte din toată inima. Şi poate acestei surde duşmănii, din pricina soţiei dispreţuite, se datorează procesul: de nesupunere deschis unui Lopuşin – pe drept? – nedrept? nu se va şti niciodată – tortura omorârea lui.

Petru duse şi el în anii dintâi ai domniei „asemenea mamei, asemenea lui Boris Goliţirt şi a celorlalţi partizani, o viaţă de chef prelungit, cu deosebire în cartierul europenesc, unde tânărul Ţar găsea şi tovarăşi de petrecere şi iubite pe gustul lui. Petrecerile luau mai totdeauna înfăţişări abjecte, cu viciul bolnav al homosexualităţii. Zorile găseau adesea pe cheflii sub mese, într-o inconştienţă totală.

Dar nici chefurile, nici iubirile nu-l ruinară-Darul de a se smulge la timp din asemenea mizerii, periculoase mai cu seamă firilor pasionate, forţa de a rămâne pururi cu tot sufletul, cu tot trupul în mijlocul datoriei lui recunoscută ca sfântă, alcătuiesc misterul, miracoluK psihologic care fu

Petru cel Mare.

Dacă prin chefuri, brutalităţi, cruzimi şi vicii era asemenea tuturor celor din vremea lui – Natalia Chirilovna privea şi ea cu îngăduire la-excesele fiului – nimeni dintre ai lui nu-l va* înţelege, când va arăta celelalte gusturi şi apucături, care-i vor face măreţia.

De unde luase într-adevăr tânărul, fericitul fiu al mult dezmierdatei Natalia Chirilovna, plăcerea aspră de a se duce tocmai la Arhan-ghelsc unde se construiau, din lemnul gros al pădurilor ruseşti, vasele de mare ale Englezilor, Olandezilor, de a se îmbrăca în veşmintele de rând ale acelor matrozi şi lucrători, de a trăi în mijlocul lor învăţându-le graiul, de a petrece şi lucra laolaltă cu ei? Din nicio familie boierească a Moscovei nu mai ieşise asemenea mujic şi iată că fu dat tocmai bietei Natalia Chirilovna ca fiul ei Ţar să se simtă mai bine între tâmplării olandezi decât între catifelele Moscovei. Nobilimea se crucea iar înaltul cler credea că sufletul acestui Ţar fusese luat de Necuratul.

Rusia avea nevoie de o flotă, de o ştiinţă nautică şi Ţarul, la optsprezece ani, se simţi dator să – nveţe, el întâi, cum se clădeşte un vas de mare, care să poată face ocolul lumii şi cum se conduce un asemenea vas pe întuneric şi sub stele străine. Mai înainte de a sili pe ceilalţi Ruşi să pună mâinile pe uneltele europeneşti, Petru voia să le cunoască însuşi

De acest simplu eroism, de obicei nu se tace caz în manualele de istorie. El este totuşi un semn esenţial al geniului omenesc, căci dacă mai sunt vieţuitoare care se războiesc spre a se ucide şi digera, numai omul întocmeşte câteva scânduri care să plutească pe apă. Pe acest tărâm, al construcţiei, Petru Alexeievici nu va fi întrecut de niciun alt erou al istoriei. Şi dacă pe acelaşi drum al ridicării Rusiei – azi s-ar spune al „industrializării” – va merge şi partidul bolşevic al lui Lenin, niciunul din corifeii

comunismului, nici Trotzehi, nici Stalin n-au coborât în mina de cărbuni, n-au vegheat la cazanele şi topitoarele de oţel, cu masca pe ochi, aşa cum – transmutat în vremea noastră – ar fi făcut geniul unui Petru cel Mare.

Izbitoare însă e asemănarea dintre epoca actuală şi cea a lui Petru cel Mare: Necesitatea unei urgente ridicării a ţării de la producţia primitivă agricolă şi meserială, la o producţie de calitate în domeniul agrar precum şi în domeniul industrial. Atunci ca şi cum, fără împlinirea acestei porunci istorice, fără graba de a recâştiga timpul pierdut de inerţia biurocraţiei ţariste, uriaşa ţară e ameninţată în însăşi existenţa ei de alte neamuri pe care lipsurile le-au silit să fie mai sobre, mai întreprinzătoare, mai inventive…

Marea problemă a Rusiei de azi – inatară de problema distribuţiei bunurilor de generală necesitate – e industrializarea; marea problemă a Rusiei se mai înmulţea cu: dobândirea de porturi libere la mări, crearea unor flote naţionale şi a unui comerţ independent. Tot ce se opunea realizării acestor porunci, trebuia înfrânt. Bolşevicii au distrus pe micul proprietar rural, după ce alungaseră pe moşier. Petru Alexeievici a lucrat cu rindeaua Olandezilor pe şantierul de la Arhanghelsk şi a luat lecţii de timonier. La timpul potrivit, a tăiat bărbile şi apoi capetele boierilor îndărătnici.

Dar construcţia vapoarelor era o artă pe care Petru Alexeievici n-avea cum s-o folosească, dacă nu izbutea să dobândească ceea ce niciunul din înaintaşi nu izbutise: porturi la mare, la marea Baltică sau la Marea Neagră. Şi numai o armată bine pregătită putea smulge unor duşmani biruitori veacuri de-a rândul, o victorie* statornică.

Petru Alexeievici porni la reorganizarea trupelor, şi încă de timpuriu, cu acel simţ al realităţilor şi amănuntului, puţin obişnuit la Ruşii de pe vremea lui. El cercetă planurile şi valoarea exerciţiilor militare, le

urmări, le împlini însuşi, spre a se încredinţa de însemnătatea lor. Ca simplu soldat, înmatricolat cu numele de „Petru Alexeiev” într-un regiment de artilerie, urmă cursurile de tragere, făcu slujba de bombardier şi în înaintat numai după depunerea unui examen greu. Cum cetăţile nu puteau fi cucerite decât printr-un asediu stăruitor.

Petru Alexeievici îşi instrui armata în vederea asediilor: Nu simple manevre, ci asedii adevărate, cu atacanţi şi apărători, cu morţi şi răniţi.

Aceste manevre pricinuiră întâile strigăte de groază ale mamelor şi întâile nemulţumiri ale locuitorilor, puşi să moară în timp de pace. Dar tânărul Ţar avea şi alte presimţiri: că istoria se realizeaz*ă împotriva voinţei maselor* şi uneori cu *jertfirea maselor*.

Vieţile omeneşti distruse în timpul domniei lui Petru cel Mare sunt în câtime uriaşă, căci Ţarul a avut împotrivă-i adversari dinafară de rangul acelui extraordinar sfărâmător de oşti, Carol XII, adversari dinăuntru *totalitatea poporului rus*, de la boierii cârmiţi din obiceiurile lor până la clerul văzut sau nevăzut – *rascolnicii* vagabonzi prin păduri – şi până la ţărănimea roabă, recrutată cu ştreangul şi cnutul, adusă în cazărmi în lanţuri. Zidirea Petrogradului mistui două sute de mii de suflete, trecute prin foamete şi boli. Dar la gura Nevei, cu faţa spre golful Finlandei scapără şi azi în noapte, risipit pe exuberantele insule şi ostroave, sub semnul aurorei boreale, marele oraş de miazănoapte.

Zidul chinezesc cu temelia de oase omeneşti, piramidele şi Sfinxul dăinuiesc şi azi; nimeni nu mai pomeneşte de martirii care au pierit sub aceste monumente. Viaţa nu e necesară pe toată întinderea ei, monumentele da.

Unii istorici au căutat să explice această ridicare a lui Petru Alexeievici împotriva mora-ravurilor poporului său,

prin înrâurirea câtorva străini din cartierul europenesc al Moscovei, unde tânărul Ţar, asemenea tatălui său, petrecuse adesea. Astfel fu pomenit numele unui Francez aventurier, Lefort, originar din Geneva, încărcat de toate păcatele dar şi de toate experienţele veacului său. La Moscova, asemenea multor altora, intrase ca ofiţer în solda Ţarului. Se căsători, dobândi avere şi fiind, ca mai toţi aventurierii, cu deosebire simpatic, cunoscător de anecdote, de farse şi de femei, dobândi la un chef prietenia admirativă a Ţarului celui tânăr. Poate că avură timp, între două beţii, să discute şi lucruri serioase. Nu încape îndoială că Lefort trebuie să-i fi povestit lui Petru Alexeievici despre marile deosebiri dintre viaţa apuseană şi cea din Rusia, să-i fi arătat chiar – cu oarecare cutezanţă – primitivitatea şi barbaria moravurilor societăţii ruse, atât de deosebită de politeţile de pe ţărmurile lacului Leman.

Un Rus autentic ar fi preferat grosolănia rusă micilor ipocrizii occidentale şi avem dovezi că milioane de Ruşi dispreţuiră felul de viaţa, gusturile şi civilizaţia Apusului nu numai în timpul de prefaceri al lui Petru cel Mare, dar şi în veacurile următoare, până aproape de zilele noastre. Era firesc, pe de altă parte, ca Lefort, emigrat de nevoie în Rusia, să fi rămas cu nostalgia locurilor şi oamenilor în mijlocul cărora crescuse şi să se simtă străin chiar în cartierul europenesc al Moscovei.

Ar fi o greşeală, desigur, să negăm înrâurirea lui Lefort asupra sentimentelor tânărului Ţar cu privire la starea înapoiată a Rusiei şi la superioritatea, tehnică îndeosebi – azi nu e oare la fel? – a popoarelor occidentale. Dar greşeala ar fi şi mai mare dacă n-am recunoaşte că vorbele lui Lefort căzură într-un teren prielnic şi că dădură roade istorice – ceea ce nu sJar-ţi întâmplat dacă ar fi trăit în intimitatea regentei Sofia, bunăoară, sau a Nataliei Chiri-lovna, fericita mamă din Kremlin. Cuvintele lui Lefort au meritul de a fi întărit, de a fi încălzit şi cu harul

prieteniei, *instinctul istoric* al lui Petru Alexeievici, care nu fu niciodată abătut, nici după săvârşirea din viaţă a emigrantului genevez, de la siguranţa menirii lui seculare: de a înzestra şi schimba poporul rus, de a-l face tot atât de puternic prin tehnică şi organizare ca oricare alt popor occidental. Un neam de ţărani, ţărani mujici, ţărani neguţători şi ţărani în caftane boiereşti – el îşi da bine seama – nu va putea niciodată înfrânge forţele imperiului turc, care deţinea Orientul apropiat şi Balcanii, sau ale dominaţiei suedeze care se bizuia pe o savantă artă de cucerire şi apărare, pe apă şi pe uscat. Prea marea deosebire dintre pregătirea tehnică a Occidentului şi Orientului trebuia să ducă mai curând sau mai târziu neapărat la prăbuşirea statelor răsăritene, cu populaţie oricât de numeroasă.

Simţul robust, sigur, sănătos în esenţa lui, al lui Petru Alexeievici, îl făcu să asculte cu încredere, cu bucurie, cu entuziasm sfaturile lui Lefort, tocmai pentru că ele răspundeau propriei convingeri. În mai puţin de două veacuri, Turcii, care erau atunci factor hotărâtor în politica Europei, pierdură aproape tot şi fură împinşi în Asia Mică. Aceeaşi ar fi fost cu siguranţă soarta imperiului moscovit, pândit îndeosebi de Suedezi şi de Poloni, dacă Petru Alexeievici, cu lecţiile sângeroase ale unor cumplite înfrângeri în afară şi ale unor teribile răzmeriţe înăuntru, n-ar fi preschimbat poporul primitiv, rural, al Ruşilor, într-un neam de constructori şi de neguţători liberi.

Petru Alexeievici nu ţinea la satisfacţiile de vanitate ale atâtor leneşi prinţi orientali, care avură norocul să domnească peste triburi asuprite şi flămânde. El lăsă poliţia şi siguranţa, de fapt întreaga administraţie din lăuntru, pe seama boierului Romodanovschi, pe care un istoric de azi îl prezintă astfel:

„Vice-rege era boierul Romodanovschi şi supunându-se lui, Petru măgulea vechea generaţie de boieri, cărora le

arăta toate onorurile aparente, fără a renunţa însă la ceea ce era esenţial. O rudă a lui Romodanovschi fusese măcelărită de streliţi în 1862; era semnificativ faptul că Petru încredinţa unui Romodanovschi un post care întrecea puterile Ţarului. Viceregele, ca înfăţişare şi „simţire” era un monstru al cruzimii. Ca un comisar de poliţie, lua interogatorii duşmanilor statului; da sentinţe. Iată ce spun contemporanii: „Era un tiran rău, nu voia binele nimănui, se îmbăta zilnic dar era credincios suveranului său ca nimeni altul. Musafirilor, spre spaima lor, punea un urs uriaş să le servească ţuică fiartă cu piper şi bombănea ameninţător când cineva nu voia să ia paharul”. Sângerosul gâde pus de Petru iscodi metode noi de tortură şi execuţie şi după fiecare execuţie de duşmani ai statului, scria triumfător lui Petru: „Zilnic facem aci câte o baie de sânge”. Poporul îngrozit ura pe vicerege; totuşi, când Petru plecă în străinătate, îi încredinţa lui conducerea ţării şi altor doi boieri... *)

Natalia Chirilovna muri pe neaşteptate. Avea numai patruzeci şi doi de ani. Fusese atotputernică, dar niţel îngrijorată de apucăturile ciudate ale fiului, înhăitat cu beţivii din cartierul europenesc, arătând gusturi de om de rând şi de lucrător pe şantierele Olandezilor de la Arhanghelsk, părăsindu-şi nevasta care tocmai îi născuse un băiat şi îngăduind marile cruzimi, numeroasele vărsări de sânge.

Petru nu suferi aproape nicio înrâurire din partea mamei, care nu înţelese niciodată nimic din adevărata fire a fiului-Dispariţia ei parcă dădu şi mai mare imbold lui Petru Alexeievici. Se despărţi de soţie, făcu un chef îngrozitor, scrise la Arhanghelsk să i se trimitănumaidecât douăsprezece căciuli de focă şi luă cu asalt, pentru instrucţia trupei, o cetate ridicată anume, prevăzută cu puşti şi tunuri de bronz.

I) Kurt Kersten, *Peter der Grosse*, Amsterdam 1935.

CUCERIREA AZOVULUI

Experienţele nefericite ale înaintaşilor să fi îndemnat pe Ţar să pornească împotriva Azovului, la Marea Neagră? Oraşul ţinut de Turci era bine întărit. Cazacii de pe Don, spre a pune mâna pe gurile marelui lor fluviu, atacaseră mai înainte cetatea. Dar neprimind niciun ajutor de la Alexei Mihailovici, tatăl lui Petru, şi nefiind în stare să reziste singuri Turcilor, părăsiră marea.

Petru avea douăzeci şi trei de ani.

Se hotărî să atace Azovul, pentru cucerirea căruia nu avea neapărată nevoie de flotă. Trebuiau şterse apoi ruşinoasele amintiri ale înfrângerilor suferite de Ruşi în timpul regentei Sofia. Dar greşelile când izvorăsc din defecte obşteşti, se înlătură greu, ele devenind aproape fireşti. Nici Petru nu fu mai practic decât prinţul Vasili Goliţin.

Cine urmăreşte de aproape desfăşurarea evenimentelor din campania împotriva Azovului, poate descifra reacţiunile fundamentale ale firii lui Petru, atât de fundamentale, că se vor repeta în cele mai de seamă împrejurări ale vieţii lui, creând aproape un destin previzibil.

Schematic, procesul lui sufletesc se înfăţişează astfel: neglijenţă – frică – încercare de fugă sau fugă – înfrângere – recunoaşterea înfrângerii – smerenie – îndârjire supraumană spre a dobândi victoria – norocul sau succesul final, căci Dumnezeu ajută întotdeauna pe cei care se ajută singuri.

Trupele Ţarului, conduse de un general priceput, Scoţianul Gordon, erau de fapt în mâinile unor comandanţi ruşi care se lăsau sfătuiţi de sentimentele momentului, nu de o rece chibzuinţă.

Armata porni la drum într-un timp cu desăvârşire neprielnic, din care pricină de-ndată ce oamenii începură să scoboare de-a-lurigul Donului spre Marea de Azov, nu

mai găsiră merinde, caii pieriră de sete, rândurile trupei fură bântuite de molime. Când ajunseră dinaintea forţăreţei turceşti, nu mai erau în stare să dea vreun atac.

Ruşii operau cu două coloane, una pe linia Niprului împotriva taberelor turceşti, care ar fi putut sări în spatele asediatorilor de la Azov, şi a doua care trebuia să asedieze Azovul. Pe Nipru comanda generalul Şeremetiev, care-şi împlini datoria deplin, bătând şi alungând înapoi, spre Basarabia, Turcii înaintaţi în Bugeac. La Azov, comandă însuşi Ţarul. El nu luă aminte la sfetnicii mai pricepuţi şi nu ţinu seamă de împrejurarea că tunurile erau puţine iar muniţiile neîndestulătoare. Mai bine de trei luni se aruncară oamenii Ţarului împotriva turnurilor cetăţii. Cuceriră două, cu mari pierderi. Dar Turcii nu putură fi alungaţi de la mare. Petru continua şirul înfrângerilor suferite de înaintaşii care încercaseră a deschide Moscovei drumul apelor.

Întâia campanie a Ţarului Petru fu astfel o înfrângere.

Se-ntoarse la Moscova. Cu o energie salba –, tică, porni să repare greşelile recunoscute, să împlinească lipsurile vădite la acest întâi atac şi întâia înfrângere. Ceru de la Austrieci, de la Poloni şi de la Germani oameni de meserie, constructori, ingineri şi începu numaidecât să ridice la Voronej o schelă de vapoare.

Înfrângerea fusese o lecţie, o lecţie amară, dar care putea fi folosită în viitoarea luptă. Această stare de spirit, alcătuită din optimism, din muncă şi din umila supunere la învăţămintele realităţii, va rămâne temeiul măreţiei lui Petru cel Mare, pe care va ridica uriaşa lui clădire istorică. Cincisprezece milioane de Ruşi priveau uimiţi la această desfăşurare de energie, a cărei valoare pentru viitorul obştei şi statului lor, nu mulţi o pricepeau.

În acest timp, de-a lungul Donului fură create etape de aprovizionare iar turnurile cucerite la Azov fură

reparate şi înzestrate cu tunuri noi. Trupele fură înmulţite şi din nou instruite. În primăvara anului următor, vapoarele de la Voronej fură trase până aproape de mare, cu frânghii, de oameni înhămaţi pe uscat, mai bine de o sută de kilometri. Duşmanul urma să fie atacat pe apă şi pe uscat, deodată. Ţarul renunţă la conducerea luptelor. Numi pe generalul Schein comandant suprem şi pe generalul Gordon, comandant al artileriei.

În timp ce ostile se pregăteau să atace, veni în lagărul rus vestea că o puternică flotă musulmană stă gata de luptă în apele Mării de Azov. Nu fu nevoie de mai mult ca Ţarul, tulburat deodată, să fie cuprins de îndoieli, de furii bruşte şi de grele abateri. Poate că ar fi poruncit retragerea, ne mai având nicio încredere în victorie, dacă nu s-ar fi temut că asemenea ispravă ar fi fost plătită mult mai scump, printr-o urmărire de către Turci, printr-un masacru al oştilor lui demoralizate şi prin pierderea oricărei stime în ochii celorlalte puteri europene, îndeosebi a împăratului de la Viena, care adăsta cu nerăbdare să primească de la Ţar vestea înfrângerii „duşmanului secular”.

Petru nu se putu folosi de uriaşele vase de război, cu atât amar trase pe apa Donului. Mai multă vitejie arătară Cazacii, care se pricepeau în luptele cu Turcii, ajutaţi de bărci uşoare, sprintene. Ei atacară vasele turceşti, le sparseră cu suliţe şi până la urmă le risipiră şi le alungară departe. Generalul Gordon era gata de atac împotriva celorlalte turnuri ale Azovu-lui, ocupate de Turci.

Când sosi din cetatea asediată un parlamentar cu steag alb. Comandantul turc propunea să cedeze cetatea Azovului în schimbul vieţii soldaţilor din garnizoană. Ţarului la început nu-i veni a crede, apoi primi. Era însă o victorie prea puţin glorioasă. Turcii părăsiră Azovul sub privirile uimite ale Ruşilor. Apoi intrară în cetate trupele Ţarului, ca într-un han. Nu-i latră măcar un câine.

La Moscova, din porunca lui Petru, se făcu armatei o primire triumfală. În trăsura de gală se aflau, aclamaţi de mulţime, adevăraţii comandanţi ai trupelor, generalii Schein, Gordon şi Lefort, după care urmau regimentele.

Şi Ţarul.

În uniformă de simplu marinar, la rând cu alţi marinari, abia putând fi deosebit de ceilalţi, el defila cu toată conştiinţa – în amintirea orelor lui de spaimă de la Azov? – dinaintea vice regelui.

Cucerirea Azovului surprinse curţile Europei, în primul rând din pricina slăbiciunii neaşteptate a trupelor turceşti, a *refuzului lor de a lupta*, şi în al doilea rând din pricina uriaşelor pregătiri militare de care Moscova se arătase în stare.

O activitate şi mai frenetică urmă cuceririi Azovului. Norocoasa întâmplare dezlănţui în tânărul Petru Alexeievici toate forţele îni de creaţie. Se ocupă multă vreme cu un proiect de canal care să lege Volga de Don şi de care, de atunci, nu se mai ocupă nimeni până la actualii ingineri sovietici. La Taganrogpuse bazele unui port militar şi mări şantierul de vase de la Voronej. Trimise la Marea Neagră grupe numeroase de colonişti. Toate aceste lucrări cereau specialişti europeni – întocmai cum lucrările de electrificare de la Dnieprostroi, două sute de ani mai târziu, vor sili pe bolşevici, cu toată ura pentru capitalism, să aducă din Franţa, Germania şi Statele Unite ingineri plătiţi în aur. Dar pe vremea lui Petru, numărul „specialiştilor5– cum îi numim azi – era mult mai mic. Ţarul făcu ceea ce nu mai făcuse nimeni înaintea lui în Rusia, dar care va rămâne pildă. Smulse pe cei mai buni fii moscoviţi de la sânul iubitor al mamitelor prea duioase şi îi trimise sulmană stă gata de luptă în apele Mării de Azov. Nu fu nevoie de mai mult ca Ţarul, tulburat deodată, să fie cuprins de îndoieli, de furii bruşte şi de grele abateri. Poate că ar fi poruncit retragerea, ne mai având nicio

încredere în victorie, dacă nu s-ar fi temut că asemenea ispravă ar fi fost plătită mult mai scump, printr-o urmărire de către Turci, printr-un masacru al oştilor lui demoralizate şi prin pierderea oricărei stime în ochii celorlalte puteri europene, îndeosebi a împăratului de la Viena, care adăsta cu nerăbdare să primească de la Ţar vestea înfrângerii „duşmanului secular”.

Petru nu se putu folosi de uriaşele vase de război, cu atât amar trase pe apa Donului. Mai multă vitejie arătară Cazacii, care se pricepeau în luptele cu Turcii, ajutaţi de bărci uşoare, sprintene. Ei atacară vasele turceşti, le sparseră cu suliţe şi până la urmă le risipiră şi le alungară departe. Generalul Gordon era gata de atac împotriva celorlalte turnuri ale Azovu-lui, ocupate de Turci.

Când sosi din cetatea asediată un parlamentar cu steag alb. Comandantul turc propunea să cedeze cetatea Azovului în schimbul vieţii soldaţilor din garnizoană. Ţarului la început nu-i veni a crede, apoi primi. Era însă o victorie prea puţin glorioasă. Turcii părăsiră Azovul sub privirile uimite ale Ruşilor. Apoi intrară în cetate trupele Ţarului, ca într-un han. Nu-i latră măcar un câine.

La Moscova, din porunca lui Petru, se făcu armatei o primire triumfală. În trăsura de gală se aflau, aclamaţi de mulţime, adevăraţii comandanţi ai trupelor, generalii Schein, Gordon şi Lefort, după care urmau regimentele.

Şi Ţarul.

În uniformă de simplu marinar, la rând cu alţi marinari, abia putând fi deosebit de ceilalţi, el defila cu toată conştiinţa – în amintirea orelor lui de spaimă de la Azov? – dinaintea vice regelui.

Cucerirea Azovului surprinse curţile Europei, în primul rând din pricina slăbiciunii neaşteptate a trupelor turceşti, a *refuzului lor de a lupta*, şi în al doilea rând din pricina uriaşelor pregătiri militare de care Moscova se arătase în stare.

O activitate şi mai frenetică urmă cuceririi Azovului. Norocoasa întâmplare dezlănţui în tânărul Petru Alexeievici toate forţele lui 4 e creaţie. Se ocupă multă vreme cu un proiect de canal care să lege Volga de Don şi de care, de atunci, nu se mai ocupă nimeni până la actualii ingineri sovietici. La Taganrog puse bazele unui port militar şi mări şantierul de vase de la Voronej. Trimise la Marea Neagră grupe numeroase de colonişti. Toate aceste lucrări cereau specialişti europeni – întocmai cum lucrările de electrificare de la Dnieprostroi, două sute de ani mai târziu, vor sili pe bolşevici, cu toată ura pentru capitalism, să aducă din Franţa, Germania şi Statele Unite ingineri plătiţi în aur. Dar pe vremea lui Petru, numărul „specialiştilor* – cum îi numim azi – era mult mai mic. Ţarul făcu ceea ce nu mai făcuse nimeni înaintea lui în Rusia, dar care va rămâne pildă. Smulse pe cei mai buni fii moscoviţi de la sânul iubitor al mamitelor prea duioase şi îi trimise în marile oraşe ale Apusului, să-nveţe de sârg tot ce nu se ştia în patrie.

Dar era oare cu putinţă ca asemenea măsuri revoluţionare, îndeosebi pentru un neam de oameni de secole legaţi de obiceiurile pământului şi cărora dintotdeauna le-a lipsit – le lipseşte uneori şi azi – simţul vitezei, să nu pricinuiască tulburări?

Pentru nevoile armatei, pentru lucrările publice se cereau sume mari de bani. Trebuia să le suporte cei care aveau. În fruntea birnicilor se înscrise însuşi Ţarul care din veniturile lui începu construcţia a zece vapoare cu şaptezeci şi trei de tunuri. Moşierii, bisericile ghiftuite cu sate de robi, neguţătorii cu depozite de mărfuri, fură îndatoraţi, după avere, să ajute la uriaşa înnoire.

Se supuseră. Dar nu fără a murmura. Cine avea răgaz să vadă în viitor, să înţeleagă porunca timpului? Generaţiile sunt egoiste. Prea arareori şi numai în ceasuri de pericol consimt să jertfească ceva, foarte puţin, din

bunurile prezentului pentru strănepoţii nevăzuţi. Numai oamenilor destinului le e dat să vadă dincolo de capetele fiilor, şi unor eroi ca Petru cel Mare le cade sarcina de a zidi casa încăpătoare a naţiei viitoare, sub blestemele şi scrâşnirile de dinţi ale contemporanilor striviţi.

Plin de duhul menirii lui. Petru nu îngădui niciun fel de împotrivire. Simpla hârtie a unui schimnic care se plângea de jafurile polcovnicilor, fu mărturie de nesupunere şi, fără alte cercetări, Ţarul osândi pe călugăr, al cărui cap fu tăiat. Cine-i mai ţine minte numele? Cine mai pomeneşte de naiva şi poate dreapta lui revoltă? În unele bucoavne de istorie prea amănunţită e trecut cu numele de părintele Avram.

Dar plângerea lui Avram era un semn. Ţara fierbea de la un capăt la altul. Ţăranii robi, rascolnicii fanatici, streliţii ajunşi sub comanda ofiţerilor străini, boierii puşi la bir şi lăsaţi tară copii, toţi priveau cu ură la tânărul Ţar care le arăta, când se lăsa văzut, spasmul muşchilor feţei, ochii înroşiţi de beţie şi viciu sardonic. Departe, închisă într-o mănăstire cu ziduri înalte, veghea zi şi noapte Eudoxia, soţia dispreţuită care adăsta, împreună cu neamurile-i prea-jignite, întoarcerea vremilor.

Spaima din anii copilăriei lui Petru nu se stinsese şi nu se va stinge decât odată cu ultima suflare. Ea cerea scene de răzbunare neîntreruptă, ca pentru crearea unui silnic echilibru sufletesc. El da fuga în pivniţile unde aveau loc anchetele împotriva aşa zişilor „trădători”, lua parte la mânuirea uneltelor de tortură până-l treceau sudorile, venea în zilele următoare să continue odioasa meserie şi nu-şi găsea pacea – o pace vremelnică – până vedea pe „vinovaţi” îngălbenind în horcăiturile morţii.

Se cunoaşte în amănunt complotul pus la cale de un partizan al fostei regente Sofia, un ofiţer Zickler, trimis de Ţar, poate spre a-l îndepărta de Moscova, în regiunea Donului. Aci aţâţase pe localnici. Nemulţumit cu atât, se

legase cu doi boieri, ai căror tii fuseseră trimişi cu sila în străinătate la învăţătură, şi puseră la cale asasinarea Ţarului. Încă de pe vremea lui Alexei Mihailovici, tatăl lui Petru, exista o poliţie secretă activă şi o reţea deasă de spioni în toată ţara, a cărei tradiţie fu primită, perfecţionată de toţi Romanovii următori şi dusă la o complexitate cunoscută poate numai în Anglia imperială de azi şi de către geniul secret al lui Stalin. Complotul ajunse repede la urechea îngrozitorului Ţar.

Se spune că Petru Alexeieyici se duse în puterea nopţii la locul întâlnirii, unde complicii adăstau tocmai pe Zickler, ca să dea năvală împreună şi să ucidă în patul lui pe Ţar – şi le surâse tuturor cu înfiorătoarea-i grimasă. Apoi se aşeză în mijlocul lor la masă şi începu să bea. După câteva minute se iviră şi trupele din garda Ţarului, care arestară pe complotişti. După chinurile la care fură supuşi cum se obişnuia, ei făcură mărturisiri complete. Osândiţi la moarte în piaţa Kremlinului, li se smulse membrele, apoi fură spânzuraţi în văzul mulţimii. Nemulţumit cu atât, Ţarul amintindu-şi de întâiul răzvrătit împotriva lui, de autorul masacrelor din Mai 1682, Ivan Mihailovici Miloslavschi, îşi oteri, ca un nebun, un spectacol lugubru. Dezgropă leşul duşmanului din curtea bisericii unde se odihnea de mai bine de un deceniu şi puse doi porci înhămaţi la o cotiugă de-l traseră până-n piaţa Kremlinului, unde între leşurile sângerânde ale spânzuraţilor fură ciopârţite şi putreziciunile lui.

Complotul să fi avut într-adevăr loc? Să nu fi fost toată această sinistră întâmplare, o iscodire a imaginaţiei bolnave a Ţarului, aţâţată de prea zeloşi agenţi provocatori, doritori să se dovedească folositori? Cum nu ne-au rămas decât actele oficiale ale călăilor, toate îndoielile sunt cu putinţă. Căci Dumnezeu, care nu intră în amănunte, a lăsat ca vinovate să fie totdeauna victimele, victimele care nu pot vorbi.

Nu e mai puţin adevărat că aceeaşi cruzime, Ţarul o va arăta împotriva propriului său fiu, peste douăzeci şi doi de ani, de sigur pentru temeinice motive psihologice, dar pentru îndoielnice motive de fapt.

ELEV ŞI PROFESOR

Îndată după victoria de la Azov Ţarul, întovărăşit de câţiva prieteni de încredere, a căror prezenţă la chefuri se dovedise veselă şi necesară, între ei în primul rând Mencikov, „iubitul" care-l ferea de ispita femeilor, făcu o călătorie în Europa.

S-a discutat mult de atunci în jurul acestei călătorii. Unii istorici, printre care Englezul Macaulay, cred că evenimentul are o însemnătate universală. Fără a ne însuşi asemenea exagerări, trebuie să recunoaştem că vizita Ţarului la câteva curţi europene, îndeosebi îndelunga lui şedere în Olanda – mai bine de nouă luni – şi cele trei luni în Anglia, fură cu totul altceva decât o călătorie de plăcere şi se poate spune că fu întâia lui şcoală serioasă. Ea îi va folosi la întemeierea industriei ruse, la reorganizarea armatei ce va avea să înfrunte pe Carol XII şi la zidirea Petersburgului, port fortificat ce-i deschidea marea Baltică. Fără această călătorie, poate că moravurile şi tradiţiile Rusiei agrare ar fi izbutit cu timpul să înăbuşe spiritul de înnoire al Ţarului. În asemenea caz e îndoielnic dacă victoria de la Azov ar mai fi avut vreo urmare şi dacă organizaţia statului moscovit ar mai fi rezistat asaltului armatelor din Nord şi Apus şi în locul Rusiei de azi n-am fi avut o puzderie de stătuleţe de diferite naţionalităţi sub hegemonie suedeză, engleză sau germană, poate chiar polonă…

Dar un adevărat istoric nu are dreptul jucătorului de şah, să prezinte un rezultat presupunând mişcările adversarului într-un răstimp de două-trei veacuri, ci e dator să preţuiască faptele aşa cum s-au zămislit aievea.

S-au făcut cercetări spre a se afla pricina lungii lui

călătorii în Occident, într-o vreme când în Rusia mocneau nemulţumiri care, desigur, erau cunoscute Ţarului şi care vor izbucni într-o cumplită revoltă, scurtându-i călătoria. Unii au presupus că Petru Alexeievici, tânăr impulsiv şi zgomotos, îmbătat de succesul împotriva Turcilor, urmărea să intre în legături mai strânse cu acele puteri apusene care i-ar fi putut ajuta să ducă mai departe lupta, până la alungarea Turcilor din Europa. În felul acesta Marea Neagră devenea un lac rusesc, strâmtorile un gang păzit de tunurile Ţarului, tot sud-estul Europei şi Asia până-n Oceanul Indian o vastă piaţă rusească iar Moscova, centrul comercial a trei continente. Proiectul nu era, desigur, străin de fantezia unui Petru a cărui viaţă fu şi nu putea fi decât o neîntreruptă activitate. După aproape două veacuri de zadarnice, umilitoare, costisitoare încercări de a forţa porţile mării Baltice, îi rămânea Ţarului – oricărui Ţar – numai libertatea de a forţa drumul Mării Negre, ale cărei porţi, după căderea neaşteptată a cetăţii Azovului, se dovedeau atât de puţin rezistente.

Dar pentru a dodândi aliaţi apuseni în această întreprindere care ar fi folosit în primul rând Rusiei sau numai Rusiei, nu era nevoie de o călătorie şi încă incognito – Ţarul în călătorie nu fu decât Petru Mihailovici, subofiţer bombardier în regimentul Preobrajenschi – vreme de mai bine de un an. Agenţii lui cei mai puţin isteţi din străinătate, i-ar fi putut aduce la cunoştinţă că încercarea n-avea niciun fel de sorţi de izbândă. Şi nici n-avu.

Franţa, înfrântă de coaliţia nordică în Olanda, de unde se retrase cu un tratat de pace care punea capăt liberului ei arbitru pe continent, susţinea pe Sultan, al cărui imperiu făcea un echilibru european. Tendinţele de expansiune spre sud ale împăratului de la Viena sau ale Ţarului de la Moscova nu puteau fi în niciun caz pe placul lui Ludovic XIV. Franţa susţinea politica de la Constantinopol pe faţă şi sfaturile ambasadorului francez

găseau în cămările seraiului toată luarea-aminte. Faptul era atât de evident încât Petru nici nu vrei să treacă prin Paris: ar fi însemnat să stea de vorbă cu cealaltă faţă a „adversarului secular”. Pe de altă parte, tendinţa politicii franceze de a pune un picior solid şi la Varşovia, prin susţinerea candidaturii contelui de Conţi la tronul vacant al Poloniei – regii lehi erau aleşi de nobilimea mereu încăierată, ca nişte preşedinţi de republică – făcea şi mai penibilă vizita unui Ţar la Versailles.

Ce ajutor putea dobândi de la stătuleţele germane, Prusia, Brandenburg sau Hanovra? Tot ce i s-ar fi dat era o „neutralitate binevoitoare” – am spune azi – adică să nu atace Rusia, în timp ce trupele ei sJar fi aflat în luptă cu Turcii. Ţarul obţinu acest dar negativ, ba mai avu norocul ca, odată cu urcarea pe tronul Poloniei a prinţului Friederich August de Saxa, pe care-l susţinu, nici Polonia să nu încerce a pune mâna pe Ucraina, dureroasa ei pierdere. Înţelegerea cu Viena, înnoită pe trei ani, după care suveranii se îndatorau să nu încheie pace separată cu Turcii, era de mare folos politicii ruseşti – dar era un folos cu tăiş, deoarece după înlăturarea Turcilor, ar fi pus pe Ruşi în faţa unui concurent la moştenire, adversar mult mai periculos, împăratul de la Viena.

Ajutorul politic al Olandei, de un an unită cu Anglia, devenea acum cu totul problematic. Cele două stăpâne ale mărilor urmăreau aceeaşi ţintă: crearea unui echilibru de forţe pe continent şi n-ar fi îngăduit niciunei alte puteri să dobândească o supremaţie care să se poată întoarce împotriva lor. E politica pe care o va urma Anglia până-n zilele noastre, combătând succesele Revoluţiei Franceze, doborând la începutul veacului al XIX-lea, după amarnice lupte, geniul lui Napoleon iar în prima jumătate a veacului al XX-lea, punându-se în drumul lui Adolf Hitler.

Şi în genere puterile apusene aveau preocupări mai însemnate decât ambiţiile unui tânăr Ţar.

Prin lunga agonie a suveranului spaniol, ros pe-ncetul de morbul lui Chaudin, pe atunci necunoscut şi fără iertare, se punea problema moştenirii tronului, a moştenirii uriaşului imperiu colonial „în care soarele nu apunea niciodată”. Franţa, printr-un nepot al lui Ludovic XIV, se socotea moştenitoarea directă a coroanei şi în setea-i de putere, Regele Soare se învoise, ca să-şi îmblânzească adversarii, ca o uniune personală între coroana Franţei şi a Spaniei să nu aibe loc niciodată. Putea Anglia să rămână de o parte de această uriaşă pradă, a cărei stăpânire până la urmă nu va putea fi disputată decât cu armele? Ce interes avea ea să dea sprijin unui Ţar care, după ce-şi va fi asigurat partea leului la miazăzi, se va întoarce cu siguranţă spre miazănoapte, spre stăpânirea mării Baltice, care dă în Marea Nordului?

Aceste împrejurări de care Ţarul avea cunoştinţă, desigur, deşi mai puţin limpede ca istoricii de azi, făceau călătoria lui din 1697 în Europa nu numai nefolositoare, dar din multe puncte de vedere periculoasă.

Ceea ce-l îndemnă pe Petru Alexeievici să părăsească Moscova întovărăşit de un alaiu de aproape trei sute de persoane, în afară de piticii bufoni şi de maimuţele care-l înveseleau, era în primul rând tinereţea lui: avea douăzeci şi cinci de ani. Şi în al doilea rând: setea de cunoaştere. Voia să cerceteze la faţa locului tainele tehnice ale acelor oameni din Apus care, dacă nu vor putea fi întrecuţi sau măcar egalaţi, ştia că vor ajunge să supună în mai puţin de un veac toate celelalte popoare ale pământului.

Partea politică a călătoriei îi ia foarte puţină vreme. Situaţia lui de stăpânitor atotputernic al unui imperiu care dobândise de curând o victorie asupra temuţilor Turci, îl silea să se ocupe şi de interesele politice. Dar cea mai mare parte a timpului petrecut în străinătate, Petru îl folosi pentru *instruirea lui personală* – cu gândul *de a transforma întreaga Rusie*.

S-au găsit istorici, Europeni şi Ruşi, care să arate că jertfele aduse de poporul rus pentru realizarea năstruşnicei revoluţii de sus în jos, ar fi fost de prisos. Ei sunt de părere că o evoluţie firească, în ritmul propriu al vieţii ruseşti, ar fi fost mult mai sănătoasă şi ar fi scutit trei generaţii să sângere în piaţa Kremlinului, pe ţărmurile incendiate ale Donului şi în smârcurile cu febră ale Nevei. Că revoluţia de sus în jos a fost falsă ne-o arată – spun aceşti adversari ai lui Petru cel Mare – destinul însuşi al imperiului Romanovilor…

Raţionamentul ni se pare greşit. În primul rând, fără acea revoluţie de sus în jos a lui Petru, e îndoielnic ca urmaşii Romanovi să mai fi avut un imperiu: forţele dinafară l-ar fi fărâmiţat cu uşurinţă. În al doilea rând, pe temelia revoluţiei lui Petru, Romanovii au domnit încă două sute de ani. Prăbuşirea lor se datorează faptului că *n-au dus mai departe revoluţia lui Petru*, înglobând în ea şi acea pătură nouă, muncitorimea industrială, şi au făcut prea mici jertfe pentru înglobarea muncitorimii rurale. Sub ultimul Romanov, Rusia era *tot o ţară de producţie agrară bazată pe sistemul sclavagist*.

Lăsând de o parte ideologia şi metodele politice ale bolşevicilor ruşi care nu ne interesează aci – în afară de similitudinea cruzimii lui Petru cel Mare şi a vărsărilor cronice de sânge, care ne face să bănuim că acolo stăpâneşte o misterioasă şi cruntă lege – trebuie să recunoaştem că unul din meritele creatoare ale conducătorilor sovietici e de a fi adoptat pentru întregul Stat planificarea obişnuită în marile întreprinderi industriale raţionalizate ale Occidentului şi de a-şi fi însuşit cele mai noi metode de producţie cu ajutorul maşinismului celui mai perfecţionat.

Această providenţială întâlnire dintre firea activă, rodnică, setoasă de cunoaştere şi de creaţie a lui Petru cel Mare, şi necesităţile istorice din acel timp ale obştei

ruseşti, a dat Rusiei contururile ei geografice atât de apropiate de cele de azi şi a pus temeliile unei societăţi care, dacă ar fi evoluat normal, pe liniile arătate de geniul lui, ar fi creat şi burghezia liberala, trăsătura de unire între o aristocraţie tiranică şi o ţărănime roabă. Societatea rusă n-ar fi rămas cu fiecare veac tot mai înapoi faţă de restul Europei, până la explozia din 1917.

Numeroase şi pitoreşti sunt amănuntele călătoriei tânărului Petru Alexeievici, a acestui violent şi exuberant puiu de urs moscovit în lumea atât de şlefuită la suprafaţă a curţilor europene, în care se mai ţâra totuşi o urmă din duhorile şi pestilentele evului-mediu.

Petru Alexeievici nu făcea între străini nicio sforţare spre a se purta altfel decât îi era firea. Ruşinându-se de spasmul feţei la o curte germană, trebuind să treacă printr-o sală plină de nobili, ridică un pitic de-alături – unul din bufoni – şi-l puse înaintea ochilor, ca o mască. Altă dată, din aceeaşi pricină, şopti maestrului de ceremonii: „Dragul meu, nu s-ar putea ca toţi aceşti domni să-mi întoarcă spatele?” În Olanda fu silit să fugă din Zaandam, un târguşor celebru prin şantierele navale, din pricină că se ţinea lumea după el, ca după o dihanie de la grădina zoologică. Acest om brutal avea unele gingăşii surprinzătoare: nu voia să copleşească pe bieţii oameni cu prezenţa lui şi spre a putea admira în toată libertatea* o gospodărie olandeză, sclipitoare de curăţenie şi atât de chibzuit ordonată, se folosi de o clipă când proprietarii nu erau acasă.

Setea de ştiinţă îl duse până-n laboratorii şi săli de disecţie, unde zărind un foetus, se apropia uimit, în vreme ce suita lui rămase în prag, îngrozită. Apoi se aplecă şi sărută fătul. „N-aţi băgat de seamă? întrebă Ţarul fericit. Parcă surâdea!” Spaima lui exagerată, din copilărie, şi pe care acasă o potolea de atâtea ori prin masacre abia justificate, îl puse la o curte germană într-o situaţie

ridicolă dacă n-ar fi fost sinistră. În timp ce se servea un dineu iar doamnele din dreapta şi stânga se sileau să-i fie pe plac, un slujitor scăpă un serviciu de porţelan cu tavă cu tot. Zgomotul fu asurzitor. Ca şi cum ar fi fost atacat pe neaşteptate de duşmani nevăzuţi, Petru sări de la Tocul lui şi scoţând lunga sabie din teacă începu un duel furios cu fantome şi iluzii... Cucoanele şi curtenii de abia se reculeseră din neliniştea acelui moment, crezând că uriaşul tânăr înnebunise. La alt banchet, la Dresda, făcu o ispravă mai voioasă. Spre a înveseli frumoasele cucoane, îşi puse după gât cureaua tobei mari şi bătu viguros o jumătate de oră, arătându-le cu dibăcie toate „figurile" pe care le învăţase în regimentul de gardă de la Preobrajenskoe.

La Viena, unde bătrânul împărat Leopold îl primi cu toată simpatia – erau doar aliaţi împotriva Turcilor!

— Petru se pomeni că oferă pe fiul său Alexei unei arhiducese, ca legătura politică să fie întărită de legătura de familie. Ţarul ceru în schimb ajutorul imperial pentru continuarea campaniei împotriva semilunii. Niciuna din oferte nu avu onoarea de a fi primită, în schimb i se dete Ţarului ceva mai potrivit pentru exuberanta-i tinereţe: un bal mascat. Petru Alexeievici, uitând de toate planurile politice, se costumă în flăcău de ţară şi documentele spun că Ţarul strânse-n braţe duduile vieneze, dănţuindu-le cu o vigoare într-adevăr ţărănească.

În Anglia, un înalt prelat care avu cinstea să stea de vorbă cu atotputernicul stăpân al moscoviţilor, fu atât de jignit de felul grosolan al vorbei lui, că-l socoti mai curând potrivit pentru slujba de rândaş la cai, decât de împărat Despre Ţar şi alaiul lui merse vestea că prin încăperile pe unde treceau, lăsau în urma lor păduchi şi pietre preţioase.

Ceea ce uimi îndeosebi pe Ţar în Anglia – şi rămase multă vreme fără glas dând din cap – fu Parlamentul în care i se spuse că o seamă de bărbaţi pricepuţi tocmai

alcătuiau lista de venituri şi cheltuieli a Statului, pe care nimeni, *nici Regele*, n-o putea schimba fără învoirea lor.

Dar nu aceste contraste dintre extremele continentului sunt de reţinut. Ci curiozitatea Ţarului pentru noutăţile tehnice, ştiinţifice, îndeosebi cele cu vădită valoare practică. Nu-l interesară sectele religioase sau cele filosofice şi nici instituţiile politice şi sociale – care valorează totdeauna exact cât oamenii puşi să le diriguiască – şi nici măcar geniala pictură flamandă.

E remarcabilă îndeosebi *conştiinţa* pe care *o* avea de menirea lui şi pe care o gravă pe unul din inelele cu peceţi: „Sunt numai un învăţăcel şi dor mi-e de cei ce mă vor învăţa”. Trecând prin Riga pe care ştia bine că odată şi odată, dacă nu i se va reteza firul vieţii pe neaşteptate „tot o va ataca, se apucă – spre indignarea comandantului suedez al garnizoanei, generalul Dahlberg – să studieze sistemul de fortificaţii al cetăţii, să măsoare grosimea zidurilor şi distanţele dintre tunuri. La Berlin opri brusc o doamnă pe stradă, cerând să-i arate ceasornicul din poşetă… Cocoana îl arătă îngrozită, crezând că fusese atacată de un bandit. Dar „banditul” după ce-l examina cu luare-aminte, i-l dete înapoi, cu-n surâs de mulţumire.

Faima de care se bucurau Olandezii ca navigatori şi constructori făcu pe Ţar să rămână, mai mult de nouă luni în Olanda, lăsând pe-al doilea plan – precum văzurăm – preocupările politice, ţelurile diplomatice. După ce se odihni opt zile la Zaandam, nu departe de Amsterdam, se mută în acest mare oraş unde lucră în port, pe şantier, cum mai lucrase tot între Olandezi, la Arhanghelsk, a căror limbă o vorbea de atunci. Astfel se instrui la faţa locului ca un lucrător, ca o calfă în toate atelierele, în toate meşteşugurile, de la potcovărie şi fierărie până la războiul de ţesut şi maşina de tipar. Cercetă bărcile mari ale pescarilor care vânau balenele din dreptul Groenlandei şi nu se lăsă până nu află toate tainele şi nu cunoscu toate

uneltele acestei ciudate şi periculoase meserii.

Nicio îndeletnicire nu i se păru de prisos sau obositoare. Învăţă arta de a se conserva cadavrele precum şi felul în care se torturau în Olanda criminalii spre a li se stoarce mărturisiri. Ştiinţele –, naturale, îndeosebi anatomia, îl preocupară multă vreme. Făcu exerciţii după arătările unui medic de bâlci şi se specializa în arta de a scoate uşor şi repede măsele stricate. De atunci nimeni în jurul lui nu mai avu voie să sufere de măsele şi să mai poarte în gură dinţi stricaţi: le zvâcnea dintr-o răsucire a două degete şi supuşii, uşuraţi, le scuipau cu respect la picioarele Maiestăţii Sale.

Istoria nu cunoaşte până la el alt stăpânitor care să înceapă cu sine înnoirea poporului, cu dârzenie şi prin deprinderea tuturor meseriilor; nici de la el înainte, în niciun colţ al pământului, acest exemplu nu se mai repetă. Şefii bolşevici care în atâtea direcţii merg pe urmele lui Petru cel Mare, sunt numai teoreticieni ai coasei şi ciocanului.

Dar această muncă a lui Petru Alexeievici ar fi putut rămâne o simplă ciudăţenie. Ţarul ştia însă că avea de înnoit o întreagă ţară, cu zeci de mii de kilometri pătraţi, cu peste cincisprezece milioane de locuitori – atunci ca şi acum una din cele mai populate şi mai prolifice – şi că pilda lui, oricât de harnică, era neîndestulătoare. Avea nevoie de tovarăşi, de urmaşi, înainte de a părăsi Olanda, Petru luă în slujba Rusiei tot felul de meşteşugari calificaţi, marinari, constructori de vapoare, turnători, chirurgi, calculatori şi desenatori, arhitecţi, ceea ce numim azi „specialişti”, un număr de peste şapte sute de tineri Ruşi, din familiile cele mai de seamă, fură vârâţi de Ţar la tot felul de întreprinderi industriale, îndeosebi în atelierele unde se construia schelăria vapoarelor. Petru Alexeievici nu voia să se întoarcă singur, ci cu o întreagă generaţie de tehnicieni care să fie în stare a preschimba fiara din

bârlogul rusesc, făptura primitivă de pe malurile Volgei, Moscovei şi Niprului într-o fiinţă cugetătoare, creatoare, puternică şi de neînvins, stăpână conştientă a avuţiilor de basm din jurul ei.

De la Viena, Ţarul avea de gând să treacă prin Veneţia, falnica cetate comercială în rivalitate cu Constantinopolul care-i atrăgea mărfurile Orientului şi unde poate ar fi găsit un aliat mai de crezământ împotriva Turcilor, decât în restul Europei.

Dar fu silit în Iulie 1698 să întrerupă călătoria şi să se îndrepte grabnic spre Moscova, de unde încruntatul vice-rege, Romadonovschi, îi scrisese că uliţele urlau de răsculaţi, pe care, cu toate vărsările de sânge, nu-i mai putea stăpâni.

Răzmeriţa era generală. Populaţia orăşenească lipsită de simţul răspunderilor şi intereselor colective, suferea şi ea de pe urma guvernării aspre a lui Petru, „bănuit că urmărea doar mulţumirea îngâmfărilor personale-Impunerile grele în vederea înarmării, construcţiile de vapoare, atât de costisitoare atunci ca şi acum, loveau în punga unor cetăţeni amarnici la câştig şi înspăimântau familiile numeroase cu presimţirea unui nou război, după campaniile atât de jalnice din Crimeea şi atât de dureroase din Azov. Dar nu din această parte veni răzmeriţa. Teroarea lui Romodanovschi ţinea în supunere populaţia oraşelor. Tulburările începură pe linia de frontieră a Poloniei, de la trupele de streliţi, anume risipite de Petru prin vastul imperiu. Neplata soldelor, amintind jafurile de odinioară pe care streliţii le suferiseră din partea ofiţerilor, era o pricină gravă şi adevărată. Uacă mai ţinem seama de faptul că departe de familiile lor din Moscova, lipsiţi de speranţa militarilor de azi care ştiu că la împlinirea termenului de serviciu trebuie să fie eliberaţi, înţelegem de ce oamenii de trupă, fără să mai înştiinţeze pe ofiţeri, trimiseră o delegaţie la Moscova. Vice-Regele

Romodanovschi împreună cu generalii Schein şi Gordon, care alcătuiau guvernul în lipsa Ţarului, se simţiră jigniţi de cutezanţa trupelor de la frontieră şi fără altă discuţie arestară pe delegaţi. Pe străzile Moscovei însă, neamurile streliţilor puseră la cale o manifestaţie zgomotoasă, eliberând pe arestaţi. Aflând de cele ce se petreceau în Capitală, streliţii de la frontieră se ridicară ca un om şi porniră spre Moscova să-şi caute singuri dreptatea. Speriaţi de întorsătura neaşteptată a evenimentelor, generalii Ţarului se puseră în fruntea regimentelor de gardă din Moscova şi se grăbiră să iasă înaintea armatei răsculate. Şchein şi Gordon, care cunoşteau prea bine pricinile răzvrătirii, ar fi dorit să împace lucrurile. Intrară în vorbă cu răsculaţii, îi îndemnară să se supună Ţarului şi să se întoarcă în taberele de la frontieră. În felul acesta aveau încredinţarea ca Ţarul să se înduplece şi la întoarcere să le împlinească cererile. Dar mulţimea streliţilor, cuprinşi de molima revoltei şi bănuind că blajinătatea celor doi generali era numai o dovadă de slăbiciune, nu vrei să asculte de înţeleptele sfaturi. Socotind pesemne că precum doborâseră întâi pe Natalia Chirilovna spre a urca în locui pe scaunul domniei pe Sofia Alexeievna, tot astfel vor putea doborî puterea crudului Petru şi pune în locui pe Sofia, care-i va aduce iar pe toţi la Moscova, acoperindu-i cu daruri. Dar generalii nu glumeau. Când văzură că toate sfaturile erau de prisos şi nici ameninţarea tunurilor care descarcă întâia salvă în văzduh nu-i potolea, porunciră trupelor credincioase să deschidă focul. Fu un masacru. Cei aproape opt mii de streliţi, lipsiţi de conducere, se pomeniră toţi în bătaia puştilor şi tunurilor. Din cei scăpaţi cu viaţă, o parte fugiră în pădurile din împrejurimi, ceilalţi fură duşi la Moscova. Erau peste patru mii.

Deşi puţin serioasă, răscoala fu totuşi o încercare de răsturnare a regimului de către aceleaşi elemente care de

două decenii menţinuseră tulburările în jurul tronului şi de care Petru încercase prin diferite mijloace să se dezbare.

În drumul de la Viena prin Galiţia către Moscova, Ţarul fu informat prin curieri de sângeroasele întâmplări din Rusia. Cum ajunse în Capitală, găsi în închisori nu numai pe streliţii dezarmaţi de Schein şi Gordon, ci şi numeroşi locuitoriai Moscovei, denunţaţi fe spionii şi agenţii lui Romodanovschi.

Cincisprezece îngrozitoare camere de tortură şi cincizeci de călăi experimentaţi adăstau începerea cercetărilor. Spaima bolnăvicioasă a lui Petru Alexeievici, pe care călătoria prin ţările Europei, primirile fastuoase, munca în ateliere şi petrecerile ar fi putut-o domoli dacă nu stârpi cu desăvârşire, se trezi iar, halucinată, chinuitoare, în atmosfera înnebunită, duhnind de sânge, a Moscovei. Protocoalele acestor anchete s-au păstrat. Ele sunt o descriere credincioasă a stării sociale din acele vremuri, ale zvonurilor care circulau asupra Ţarului, „vândut străinilor, înţeles cu dracul şi întru totul Antecrist”. Jafurile boierilor, ale slujbaşilor, viaţa de risipă a unora, de neagră mizerie a altora, nu se schimbaseră de pe vremea lui Stenca Rasin şi în fiecare din revoltele de atunci, inclusiv revolta din urmă a streliţilor, istoricul dă, cu o înfiorătoare monotonie, de aceleaşi torturi urmate de aceleaşi răcnete din camerele de chin. Ca de obicei, vinovaţi şi mai puţin vinovaţi fură jupuiţi, traşi în ţeapă, arşi cu fierul roşu, spintecaţi şi rupţi, pentru a se dobândi unanimitatea unei supuneri în imperiu, de a cărei necesitate aproape nimeni, în afară de Petru, nu-şi da seama. Apoi urmă, vreme de cinci luni, fără întrerupere, execuţia publică a celor condamnaţi la moarte, pentru vina de a fi încercat înlăturarea Ţarului şi ridicarea la tron a Sofiei Alexeievna.

„Osândiţii fură executaţi la Preobrajenskoe şi în Piaţa Roşie, fură spânzuraţi pe zidurile Kremlinului. O sută de

streliţi erau alături pe o bancă lungă şi ca vite la abator li se tăia capul la rând. La II Octomvrie fură număraţi la Preobrajenskoe două sute treizeci de morţi, în altă zi fură trei sute treizeci. Femei fură torturate şi bătute de moarte, două doamne de onoare ale Sofiei, fură îngropate de vii. Mlădiţe boiereşti fură trase în ţeapă; spre a li se lungi viaţa, fură înveliţi în cojoace şi astfel ocrotiţi de gerul iernii, două zile se chinuiră de moarte. victimele fură fripte la treizeci de focuri. Unii fură învârtiţi trei patru zile pe roată, până-i mântui moartea. Cei care nu fură osândiţi la moarte, primiră alte pedepse, li se tăiară mâinile, picioarele, urechile, nasurile, li se smulseră limbile.

Călare, Petru sta de faţă la toate execuţiile, se spune că tăia însuşi într-o singură zi optzeci şi patru de capete. Mencikov, care umbla beat prin oraş cu sabia în mână, luă parte bucuros la invitaţia Ţarului, de a tăia şi el ceva capete. Un boier din Curlanda, von Blomberg, ofiţer la marele cartier al lui Petru, fu singurul care se împotrivi poruncii Ţarului de a pune şi el mâna pe bardă:

— În ţara mea nu e obiceiul, răspunse. Când apăru patriarhul în Piaţa Roşie spre a încerca să pună capăt omuciderii, Petru îi strigă să se care de-acolo:

— Ştiu eu mai bine ce-mi porunceşte Dumnezeu să fac, ca să ocrotesc interesele poporului!

Un osândit urlă în desperarea lui că era nevinovat. Batjocoritor, Petru îi răspunse:

— Chiar nevinovat de-ai fi, iau asupra mea răspunderea pentru sângele tău!

Cinci sute de bărbaţi şi femei fură însemnaţi cu fierul şi surghiuniţi în Siberia. Casele osândiţilor fură incendiate, femeile şi copiii lor alungaţi din oraş; nimeni n-avu voie să le dea adăpost. În râul Moscova fură înecate soţii de-ale streliţilor”. x)

I) Kurt Kersten, op. cit.

Nu e greu de recunoscut că această înăbuşire în sânge a streliţilor era întrucâtva de prisos. Streliţii fuseseră de mult înfrânţi şi des-armaţi. Torturile şi execuţiile, oricât ar fi corespuns obiceiului timpului” depăşiră cu mult măsura. Ele erau însă un spectacol necesar ochiului sinistru al Ţarului, satisfacţia unui instinct sadic pe care Petru Alexeievici bănuindu-l firesc i-l oferea prietenului Mencikov şi ofiţerului de stat-major Blomberg.

Încercarea de a vârî şi pe Sofia în complot, pare să nu fi reuşit. Aşa se explică de ce fosta Tegentă, după torturile de rigoare – la care desigur trebuie să fi fost de faţă dacă nu chiar în rolul de călău, care-i plăcea, însuşi Petru Alexeievici, fratele mai mic – nu fu osândită la moarte ci la călugărie şi surghiunită cu alt nume la o mănăstire. Aci fu supusă unui regim cu deosebire sever pentru o femeie simţitoare şi umilitor pentru mândria fostei stăpânitoare. Spiritul burlesc, lugubru al Ţarului, în care se iscase nebunia răzbunării, se mai arătă odată în felul cum îşi bătu joc de nefericita soră. Câteva sute de streliţi fură spânzuraţi sub fereastra ei, ca să-i vadă bine, la rând, iar în mâna fiecăruia se afla o petiţie…

Ura împotriva Ţarului, chiar în cercurile care se bucurau de privilegii, necum în păturile de unde fuseseră smulşi osândiţii, fu mare. Dar teroarea făcu minuni. Credincios instinctului său robust, Petru îşi urmă menirea cu o vigoare care creştea an ele an şi până la aşa-zisul complot al fiului său Alexei, nimeni nu-i va mai sta împotrivă. Marea chemare, Petru şi-o împlini până la capăt, zdrobind adversarii dinafară, măcelărind pe trădătorii de pe Nipru, bătându-şi boierii ca pe nemernici când îi prindea jefuind, el însuşi petrecând şi suferind ca un om.

Abia intră în Moscova după călătoria în Europa şi chemă la sine pe boieri mai înainte de a se ocupa de

revolta care avusese loc. În felul lui burlesc, adăugând batjocura la violenţă, drept orice salut puse mâna pe-o pereche de foarfeci şi reteză câtorva stufoasele bărbi, semnul no-bleţii lor. La o petrecere la care pofti şi alţi boieri cu soţiile lor, îndemnă bufonii şi piticii să sară pe masă şi cu foarfeci pregătite anume să reteze bărbile mari de faţă. Tot astfel păţiră lungile caftane şi mânecile mari, umflate, tot semne ale boieriei. Cine mai voia de aci înainte să poarte barbă, fu silit să plătească o dare usturătoare. Îmbrăcămintea olandeză, simplă şi practică, potrivită omului activ, muncitor, care avea nevoie de libertatea mişcărilor, fu înfăţişată poporului în târguri şi pe la porţile oraşelor. Cu o râvnă supraomenească, martirizând pe alţii dar martirizându-se întâi pe sine, porni la munca de preschimbare a uriaşului imperiu. S-a găsit o hartă pe care Petru cel Mare scrisese cu litere la fel de mari – ca trei egale împărţiri geografice – *Europa*, *Rusia*, *Asia*. Preschimbă alfabetul, calendarul, ca oamenii să se poată mai uşor înţelege între ei şi să meargă în pasul lumii civilizate. Schimbă arhitectura tradiţională care se potrivea mai mult materialului lemnos şi introduse stilul olandez, mai cu seamă în grimele zidiri de pe malul Nevei. Trimise tineri. uşi în Italia şi aduse Italieni pricepuţi în arta zugrăvelii. În 1796 apăru întâiul ziar rusesc, *Gazeta Moscovei*, cu ajutorul căruia Petru începu să închege o opinie publică, supusă intereselor generale pe care le reprezenta deocamdată numai Ţarul. Sili pe Ruşi să-nyeţe limbi străine, însărcina pe cei mai pricepuţi să facă traduceri de manuale şi el însuşi făcea corecturile cărţilor mai de seamă.

Deasupra culcuşului avea o tăbliţă de gresie şi un creion de piatră pe care-şi însemna tot ce avea de poruncit şi de supravegheat a doua zi.

În carnetul lui se găsesc amestecate cugetări diferite cu observaţii şi reguli tehnice. E de-ajuns a cita o parte din

ele – cu toată înfăţişarea lor mediocră pentru un cititor din zilele noastre – spre a ne da seama concret de caracterul uriaş al întreprinderii lui, de genialitatea viziunii, de voinţa cu care îşi mistuia forţele şi zilele pentru înfăptuirea ei într-o parte a lumii în care milioane de oameni duceau o viaţă nu cu mult superioară vitelor şi sălbaticilor:

— *Unde trebuie păstrat bălegarul*?

— *Să se adune plumbul de pe câmpul de manevre*.

— *Coşciugele să nu se mai sape în lemn, să se alcătuiască din scânduri*. *E mai lesne*. (*Un coşciug-model din Anglia*).

— *Un artificiu experimental*: *Oare petrolul se poate stinge cu vitriol*?

— *Cum se dospeşte inul în apa de salpetru*.

— *A se cumpăra secretul reţetei piftiilor de măruntaie*.

— *A se ticlui o carte de rugăciune pentru ţărani, care să se citească în biserici, spre luminarea lor*.

— *Copiii găsiţi şi creşterea lor*.

— *Cum să se organizeze pescuitul balenelor*.

— *Grecii s-au prăbuşit pentru că au dispreţuit armele*.

— *Să se aducă ziare de la Paris*. *Şi actori, bine plătiţi*.

— *Proverbele ruse*. *Un dicţionar rus*.

— *Dacă legile naturii ar fi raţionale, cum se explică faptul că animalele se mănâncă între ele şi noi pe ele*?

— Să *alcăţuiesc o rugăciune pentru soldaţi*: „*Doamne, Dumnezeule, vecinic, sfânt*!” *şi aşa mai departe*...

Se scula dis-de-dimineaţă. Îşi cosea singur nasturii lipsă. Îşi cârpea ciorapii. Se pricepea ca nimeni altul în Rusia la săpunuri, la felul ţesuturilor, la cele potrivite vaselor pe mare, la calitatea lemnelor de construcţie. Când se pregătea de lucru, vorba lungă îl înfuria. Multor boieri

şi chiar străini le-a scuipat în obraz. Nu putea suferi bucatele dulci, ci alimentele sărate, pipărate şi care îl făceau să plescăe limba de plăcere. Calculele unor lucrări de inginerie l-au urmărit de câteva ori până-n vis.

Când avea prilejul, se ocupa şi de astronomie, de adevărurile mecanicei cereşti. Între hârtiile lui se găseşte una cu această însemnare: „Se va explica poporului eclipsele, ca să nu se mai sperie”. Era secretarul de redr. cţie al ziarului din Moscova. Arăta pasajele care trebuiau traduse din ziarele străine, precum şi informaţiile cele mai folositoare.

Iată o idee care lămureşte cu toată puterea acţiunea lui revoluţionară şi care se află scrisă de mâna lui, la dispoziţia oricărui cercetător:

„Mântuirea Rusiei e în ştiinţă; *toate celelalte popoare se silesc cu politica să menţină Rusia în neştiinţă, să fie departe de ea lumina inteligenţii în toate domeniile şi mai cu seamă în domeniul războiului, astfel ca ea să nu-şi cunoască puterea”*.

Era pe vremea când, după victoria de la Narva, Carol XII declara: „Săbiile sunt de prisos, bicele ar fi de ajuns ca să alungăm pe aceşti golani nu numai de pe pământul lor, dar de pe toată suprafaţa pământului”. În „Jurnalul” lui, Petru scrise: *„Toată întâmplarea* de la *Narva a fost un joc de copii, fără niciun meşteşug*. *Acum când mă gândesc, mulţumesc Domnului pentru această nenorocire care alungă de la noi de nevoie lenea şi ne sileşte să muncim zi şi noapte”*.

Construcţia Petersburgului, Petru o începu în zilele cele mai nesigure ale vieţii lui, când regele Suediei, după cucerirea Poloniei, se îndrepta spre Rusia. Într-atât de neînfrântă era credinţa şi voinţa lui Petru – singur împotriva totalităţii poporului, împotriva teribilelor lui slăbiciuni şi suferinţa. Împotriva celor mai puternici adversari dinafară ai vremii aceleia.

Această supraomenească opintire ţinu până la capătul vieţii, douăzeci şi şapte de ani după înapoierea din Europa.

„Coada biciului e mai lungă decât cea a diavolului!*”* spunea el spre a demasca pe şarlatani şi a stârpi prejudecăţile.

Spre sfârşitul vieţii îşi dete seama că biurocraţismul şi jaful sfetnicilor erau piedecile cele mai serioase în drumul Rusiei, şi alungă de la el, cu cnutul, pe prietenul de o viaţă, Mencikov, iar pe alţii, cu toată cruzimea, îi dete pieirii.

CUCERIREA NORDULUI

Ar fi greu de precizat când anume miji în mintea lui Petru Alexeievici gândul de a se lua la întrecere cu forţele suedeze care deţineau marea Baltică, aşa cum zadarnic mai încercaseră înaintaşii. De bună seamă, în timpul călătoriei în Europa, când se lovi pretutindeni

— Şi la Londra şi la Amsterdam şi la Viena

— De împotriviri mai mult sau mai puţin deghizate la planul unei campanii anti-musulmane. De vreme ce drumul spre miazăzi era închis de forţe coalizate şi anume de cele trei puteri mari ale Europei: Franţa, Anglia şi Austria, nu mai rămânea Ţarului decât să-ncerce să deschidă cu forţa uşa de la miazănoapte.

Puterea Suedezilor părea în descreştere. Carol XI, înfrânt de câteva ori pe continent, se mulţumi a întări puterea dinastiei, confiscând cea mai mare parte din moşiile nobililor din Suedia, din Finlanda şi din ţările baltice. La moartea lui, tronul rămase vacant până ce urmaşul, Carol XII, împlini cincisprezece ani. Noul rege, în afară de petrecerile zgomotoase ale vânătoarei şi unele cruzimi, obicinuite pe acea vreme, nu arăta niciun fel de interes pentru politica ţării sau pentru relaţiile ei cu puterile din afară. Nepotul eroului Gustav

Adolf, de care tremurase un continent, părea un adolescent de salon, palid şi cam tăcut.

Petru simţi adunându-se în cerul Europei nourii unei puternice furtuni împotriva dominaţiei suedeze pe continent, şi îşi spuse că ar fi o greşeală să piardă prilejul de a pune piciorul în cetăţile baltice. Beneficiile ar fi imense: mărfurile persane şi indiene precum şi produsele solului rusesc ar scăpa de vămuirile suedeze iar vechiul bir, în grâu, pus de Suedezi asupra Ţarului Alexei prin tratatul de la Stol-bova, s-ar şterge pentru totdeauna.

Danemarca, Polonia şi Saxonia, de partea lor, căzuseră de acord.

Totuşi, Petru nu se legă pe faţă cu cele trei sate, din câteva pricini esenţiale. Raporturile cu Suedia rămaseră deocamdată dintre cele mai bune. Campania spre miazăzi a Rusiei fu la timpul ei puternic susţinută de Carol XII care trimise Ţarului nouă sute de tunuri, din care trei sute de bronz. Fără tunuri, orice războiu' era pierdut, mai cu seamă un război de asediu. Suedia, posesoare a unei vaste industrii de armament, era o ţară care trebuia încă măgulită, nu înverşunată prin alianţe duşmănoase. Petru, atâta vreme cât nu încheiase pace cu Turcii, nu se putea gândi să rupă relaţiile cu Suedia, care de atâtea ori se dovedise de temut.

Iată de ce întâlnirea la Rava dintre Petru şi Frederic August al Poloniei avu, din punct de vedere politic, un caracter vag. Frederic August, Saxon de făptură uriaşă, straşnic băutor, teribil afemeiat şi fără niciun scrupul când era vorba de interesele persoanei lui, mulţumi Ţarului pentru ajutorul dat – în bani – ca să ocupe tronul Poloniei şi îl inconştiinţă de alianţele împotriva Suediei. Situaţia regelui saxon în Polonia fiind destul de nesigură, din pricina adversităţii acelor nobili care nu fuseseră „atinşi” nici cu aur saxon nici cu aur moscovit şi, pe de altă parte, Petru neavând niciun interes ca porturile baltice să cadă în

mâinile poloneze – în cazul alungării Suedezilor, – se mulţumi a întreţine bune relaţii de vecinătate. Deocamdată primul punct câştigat era că izbutise a pune pe tronul Poloniei un om devotat şi îndatorat împotriva unui candidat francez şi că deci, din această parte, Rusia era ferită de vreun atac. În Danemarca se află numaidecât – printr-un agent de o isteţime şi de un neastâmpăr cum rar cunoscu istoria, prin baronul leton Pateul, deposedat de Suedezi – că Ţarul ar intra şi el în alianţa împotriva Nordului.

După cucerirea Azovului, tratativele cu Turcii pentru încheierea unei păci, nu merseră bine. Petru simţea la Constantinopol o împotrivire pe care nu şi-o explica şi de o dârzenie care nu putea fi numai turcească. Toate scrisorile Ţarului către trimisul rus de pe malul Bosforului, cu îndemnuri violente să grăbească pacea, fură de prisos. Din documentele pe care le posedăm azi, cunoaştem pricina împotrivirii Turcilor şi a refuzului de a semna un tratat care le-ar fi prins destul de bine, de vreme ce nu puteau continua războiul în Azov: *Anglia*. Agitaţiile în Europa ale lui Petru, simţul lui politic, ambiţia lui constructivă şi mai cu seamă punerea în valoare a imensului imperiu moscovit, însemnau ivirea unui factor nou, de temut, în nordul continentului, unde interesele

Angliei erau servite indirect de Suedezi. Încleştarea unei voinţe ca a lui Petru în miazăzi, scurgerea înceată a sângelui naţiunii în Marea Neagră, era pentru Anglia o politică necesară, de imediată prevedere. Reprezentantul Angliei la Istanbul nu numai că îndemna pe sultan, cumpărând în acelaşi timp bunăvoinţele vizirilor, să prelungească tratativele cu Ruşii, dar era de părere că interesele şi prestigiul Semilunii cereau o continuare a războiului până la îndepărtarea Rusiei de la ţărmurile Mării Negre.

Nerăbdător, Petru dete o lovitură dibace şi

neaşteptată. Scoborî însuşi la schelele de la Voronej, inspecta vasele, înarma unul cu tunuri puternice pe care-l trase cu frânghii până-n Marea de Azov, iar de-aci îl trimise la Constantinopol.

„Neatinsa fecioară” – cum numeau Turcii Marea Neagră – căzu astfel în braţele colosului de la nord. Din acel ceas, Marea Neagră înceta de a mai fi un lac turcesc şi rămase până azi un lac dominat de ambele puteri, cu predominarea aceleia care, uneori, se află într-o situaţie politică mai prielnică *).

În dimineaţa în care vasul de războiu’ al Ţarului, acostând în preajma seraiului, trase câteva omagiale lovituri detun, capitala imperiului turcesc fu cuprinsă de groază, iar sultanul şi paşalele crezură că le sunase ceasul. Dar se liniştiră îndată. Petru nu se mai socotea în i) În momentul când scrim aceste rânduri (Septembrie 1939), ministrul de externe al Turciei se află la Moscova, unde discută cu ministrul de externe al Sovietelor stăpânirea Mării Negre.

războiu’ cu sultanul, ba dorea toată prietenia lui înaltă. În primele condiţii de pace, Ţarul ceruse o nouă cetate de pe ţărmul Mării Negre, Cherci, şi libertatea de navigaţie pe întreg cuprinsul mării. Acum renunţa la Cherci şi se mulţumea cu libertatea navigaţiei, libertate fără niciun folos atâta vreme cât Rusia nu construise încă o flotă şi nu se ştia dacă Ţarul, cu telul lui de a duce politica internă, va apuca vreodată să construiască o flotă.

Nici prezenţa vasului de războiu’ rusesc în apele Bosforului – sau poate tocmai prezenţa lui! – nu ajută intenţiilor lui Petru. Tratativele mai ţinură un an.

Între timp, Suedezii, sub conducerea tânărului rege Carol XII, se pregătiră să treacă în Danemarca, pentru a elibera teritoriile ducelui de Holstein-Gottorp, cumnatul regelui suedez, de fapt spre a pune capăt unei coaliţii care, bine închegată, ar fi putut deveni fatală stăpânirii suedeze

pe continent. Prezenţa Rusiei în coaliţie, deşi nedovedită încă prin nimic, era cu deosebire periculoasă. Unii miniştri suedezi, la consfătuirea hotărâtoare de sub prezidenţia tânărului rege, fură de părere că cedând o parte, se putea mântui restul; îndeosebi se putea ceda Rusiei o ieşire la marea Baltică, sau în orice caz se puteau începe tratative pe această bază, spre a o ţine departe de coaliţie în momentul când Suedia ar ataca Danemarca... Regele, care nu rostise până atunci în cursul şedinţei niciun cuvânt, puse capăt controverselor cu această declaraţie:

— Domnilor, sunt hotărât de mult să nu fac un războI nedrept. Sunt însă tot atât de hotărât de a nu sfârşi un războI legitim decât prin zdrobirea desăvârşită a duşmanilor. Aflaţi deci că am luat această hotărâre de pe acum: Voi lovi cu toată puterea de care sunt în stare pe întâiul care se va declara duşman; şi după ce-l voi fi înfrânt, nădăjduiesc să aibă oarecare teamă şi ceilalţi.

Aceste cuvinte trebuie cercetate pe-ndelete, dacă voim să desprindem din ele adevărata lire a lui Carol şi, prin contrast, deosebirea fundamentală de firea lui Petru, adversari în istorie, adversari în temperament. „Războiu’ legitim” era pentru Carol XII orice războiu’ care tindea să apere drepturi ameninţate, cuceriri mai vechi ale moşilor lui. Într-adevăr, Carol XII n-a întreprins în viaţa lui, care a fost numai războinică, niciun războiu’ „nelegitim”. Viziunea lui istorică era de menţinere a unor „drepturi” vechi, de păstrare a unor forme existente, spre deosebire de viziunea lui Petru cel Mare, mai puţin rigidă, dar creatoare de valori noi. Cu totul lipsit de imaginaţie rodnică, Carol XII merse – precum vom vedea – atât de departe cu principiul „zdrobirii desăvârşite a duşmanilor”, că-n urmărirea acestui ţel nu cruţă nici lui, nici Suedezilor, nici patriei, cele mai crunte şi mai păgubitoare încercări, încălcând învăţămintele elementare ale împrejurărilor, pierzând ani preţioşi într-o tabără dela Tighina, în

nădejdea unui războiu' ruso-turc care izbucni, e adevărat, dar fără niciun folos pentru „principiul” lui.

Dacă încăpăţânarea nebunească se poate numi geniu, Carol XII fu un astfel de geniu. *E*, desigur, foarte greu să facem deosebirea dintre adaptare la împrejurări şi lipsa de caracter, dar la Carol XII cazurile sunt izbitoare. Caracterul i-a mărginit inteligenţa şi extraordinarele-i fapte de arme s-au dovedit până la urmă mai mult decât sterpe – ruinătoare. Carol XII trecu în Danemarca în fruntea trupelor, ca un soldat de rând, şi după câteva lupte duse cu o perfecţie tehnică neobicinuită, zdrobi pe adversar. Toate drepturile cumnatului fură recunoscute. Trupele suedeze se purtară cu populaţia civilă într-un chip atât de omenos, că vestea făcu ocolul lumii, şi deveni principiul oricărei armate civilizate. E de ajuns să amintim că după căderea cetăţilor asediate, locuitorii danezi preferau să-şi petreacă vremea mai mult în tabăra „inamicului”. Când impuse Danemarcei pacea, Carol XII fu consecvent: nu ceru pentru sine nimic. Era mulţumit că dusese la bun capăt, pentru apărarea unor drepturi încălcate, un „războiu' legitim”: restituirea ducatului de Holstein.

În tabăra lui Carol se afla şi un trimis a Ţarului. Petru avea proiecte, dar niciun interes ca ele să fie bănuite. Totuşi, Suedezii nu erau liniştiţi, cunoscând ce sarcină însemna pentru Rusia vechiul tratat impus la Stolboya. Trimiseră la Moscova o delegaţie care să ia din gura Ţarului jurământul că va respecta starea de fapt. Ţarul spuse Suedezilor că se afla în pace cu ei şi va păstra această pace. Ar fi dorit o uşurare a vechiului tratat şi un port la marea Baltică, dar delegaţia nu era împuternicită să trateze aceste chestiuni. Oricum, Ţarul refuză un nou jurământ pe hrisovul de la Stolbova, aducând argumentul că n-avea niciun rost să mai jure pe el, de vreme ce jurase Ţarul înaintaş Alexei Mihailovici, iar de atunci tratatul

fusese ţinut cu sfinţenie.

Delegaţia suedeză nu bănuia că-n acelaşi timp se afla ascuns la Moscova baronul leton Pateul şi că avea noaptea întrevederi tainice cu Ţarul pentru eliberarea cetăţilor baltice de sub puterea suedeză. Dar toate sforţările boierului balt, la care se adăugau stăruinţele reprezentantului saxon din Moscova, nu izbutiră a clinti hotărârea lui Petru de a încheia întâi pacea cu Turcii. Războiu’ pe două fronturi nu voia să poarte. Nici înaintarea Saxonilor în provinciile baltice nu-l scoaseră din Moscova.

De altfel, Friederich August, voiosul rege al Poloniei pornise cu războiu’ împotriva Suedezilor fără încuviinţarea nobilimei polone, care neavând nimic de câştigat de pe urma acestei acţiuni – ba totul de pierdut în cazul unei înfrângeri – ar fi preferat cu Polonia să nu-şi vâre mâinile în foc. Adevăratul concurent la ţărmurile Balticei, rămânea tot Suedezul. Şi Petru află cu uimire de la oamenii lui de credinţă din Varşovia, că prins de panică la vestea că regele Suediei, după campania fulgerătoare, care-i aduse gloria, din Danemarca, va veni în Polonia, Friederich August se bătea cu gândul să treacă de partea învingătorului.

În asemenea caz situaţia Rusiei devenea critică. Fără a-şi fi asigurat fruntaria de la miazăzi, Petru ar fi trebuit să renunţe definitiv la visul secular al Ţarilor, de a pune piciorul în fortăreţele baltice sau, în cazul când Carol XII ar fi invadat Rusia, să aibede partea lui şi pe Friederich August, cu Polonezii râvnitori ai Ucrainei.

Timpul deveni – dacă se poate spune – usturător.

Din fericire, la 16 August 1700, sosi vestea mult aşteptată, că Turcii semnaseră tratatul de pace. În aceeaşi zi, ambasadorul Saxoniei primi vizita Ţarului care-i anunţă intrarea Rusiei în războiul împotriva Suedezilor, aşa cum se înţelesese cu Friederich August, şi înnoia fagăduiala de

a nu încheia pace separată. La 30 August declaraţia de războiu' fu înmânată regelui Suediei, care aresta numaidecât în lagăr, cu indignare, pe trimisul Ţarului, cu desăvârşire neştiutor de purtarea stăpânului său.

Gând trecu frontiera îndreptându-se către Narva, cetate baltă de pe râul Narova, nu departe de ţărmul mării Baltice, armata Ţarului număra patruzeci de mii de oameni şi o sută cincizeci de tunuri, cifre impresionante. Era o armată uriaşă pe vremea aceea, deşi lipsită de spiritul disciplinei şi nu bine pregătită. Comandanţii erau mai toţi străini, începând cu generalisimul, ducele de Croy. În genere, armatele timpului n-aveau mai multă coeziune şi nicio instrucţie mai amănunţită, sistemul recrutării fiind introdus abia la sfârşitul veacului al optsprezecelea. Armata lui Petru suferea însă în mod special de această lipsă de legătură a comandantului cu restul trupelor, având în vedere duşmănia vie a Ruşilor faţă de străini. Ducele de Croy nici nu ştia ruseşte. Ceilalţi ofiţeri superiori erau salariaţii personali ai Ţarului. Destinul imperiului rus le era cu desăvârşire străin; nimeni nu bănuia aşa ceva. Cu totul altfel organizată, armata suedeză care abia ajungea la a douăzecea parte din gloatele adversarului – nu avea mai mult de opt mii de ostaşi – se încumetă să pornească la atac. Căliţi în lupte, disciplinaţi, conduşi de ofiţeri în fruntea cărora se găsea ofiţerul prin excelenţă Carol XII, plini de încrederea dobândită odată cu victoriile din Danemarca, cei opt mii de Suedezi reprezentau o calitate pe care numărul adversarilor nu o putea devaloriza.

Atacul dat de Friederich August împotriva Rigei, apărată de acelaşi general suedez Dahlberg care oprise pe Ţarul Petru Alexeievici să măsoare grosimea zidurilor, nu fu deloc norocos. Generalul suedez, moşneag de optzeci de ani, îşi cunoştea bine meseria şi avea tăria de caracter a oţelului patriei lui. Entuziasmul şi aţâţările baronului rateul care se afla în primele rânduri ale asediatorilor, nu

fură nici ele mai norocoase. Când regele saxon află de biruinţele lui Carol XII în Danemarca, despresura zidurile Rigei şi se retrase în Polonia. Tocmai năvăleau în ţările baltice trupele Ţarului şi începuseră asediul cetăţii Narva.

Asediu fără speranţă! În Noembrie, când Ţarul începu campania, frigul şi viscolele îngreuiau sarcina asediatorilor. Tunurile ruseşti, mânuite de oameni fără prea multă experienţă, nu făceau duşmanului aproape niciun rău Nu acelaşi lucru se putea spune de tunurile suedeze. Asalturile la baionetă ale Ruşilor sfârşiră prin a demoraliza pe cei care scăpau cu viaţă. Norocul de la Azov nu se mai repetă. Suedezii nu erau Turci. Ţarul nădăjduia că, reduşi prin foamete şi pl în istovirea muniţiilor, asediaţii din cetatea pe care Ruşii o înconjuraseră cu şanţuri şi parapete, se vor preda cu toţii.

Când veni vestea că regele Suediei debarcase şi se îndrepta în grabă spre Narva, s-o despresoare, Petru nu crezu. Cum ar fi cutezat regele Suediei să întreprindă o asemenea campanie la începutul iernii, atât de departe de patrie, împotriva unui duşman care se afla ca la el acasă? Dar la ivirea întâilor călăreţi suedezi în zarea taberei, statul-major rus fu convocat. Atacul împotriva Narvei încetă. Ţarul şi ofiţerii superiori puseră la cale un plan de apărare. Cinci mii de oameni fură trimişi în grabă să ocupe defileul de lângă Wesemberg, a cărui trecere s-o apere cu orice preţ. Între timp, două linii de apărare fură organizate, cu menirea de a rezista cât mai mult şi a pricinui duşmanului pierderi cât mai mari, astfel ca ajungând înaintea liniei principale de rezistenţă, a cărei aripă dreaptă se rezema pe fluviu, să poată fi zdrobit cu uşurinţă. Planul defensiv nu era rău şi probabil că ar fi dat rezultate bune dacă trupele ar fi avut spiritul de rezistenţă, necesar în asemenea împrejurări şi dacă ofiţerii ar fi voit într-adevăr să lupte. Armata lui Petru se dovedi însă o adunătură de netrebnici.

Călăreţii lui Şeremetiev, trimişi de Ţar să ocupe trecătoarea de la Wesemberg, nu-şi făcură datoria. Cu voinţa dârză de a rezista, ei ar fi putut multă vreme ţine în loc oastea suedeză, înfrângerea primei rezistenţe şi spectacolul fugii călăreţilor moscoviţi înaintea vreunei lupte serioase dete soldaţilor lui Carol un asemenea dispreţ pentru adversar, că măturară uşor şi cele două aşa-zise linii de apărare.

În dimineaţa zilei de 30 Noembrie, când Suedezii se desfăşurară în ordine de bătaie înaintea fortificaţiilor grosului armatei ruse, ofiţerii Ţarului crezură că aveau de-a face numai cu avangarda duşmană. Era însă toată armata. O vijelie care purta spulberată zăpada în ochii Ruşilor, sprijini ofensiva suedeză, condusă, ca de obicei, de însuşi Carol. Din textele rămase de pe urma corespondenţei regelui suedez, reiese că Ruşii opuseră foarte puţină rezistenţă, şi o rupseră de fugă de îndată ce inamicul ajunse în şanţurile lor. O simplă luptă corp la corp, condusă însă de ofiţeri vigilenţi şi hotărâţi să câştige victoria, ar fi dat Ruşilor o superioritate zdrobitoare. Întâi se dislocă aripa stângă şi soldaţii, cuprinşi de panică, începură a răcni că fuseseră vânduţi de ofiţerii străini. Dezastrul fu complet când trupele în debandadă repezindu-se pe podul râului, îl prăbuşiră şi căzură în apă. Suedezii se veseleau, luând la ochi cai şi călăreţi care luptau cu valurile şi sloiurile de gheaţă. Vitejia parţială a regimentelor de gardă nu servi la nimic. Numeroşi comandanţi superiori ruşi, printre care trei generali, se predară regelui Suediei înainte încă de căderea nopţii. Apoi însuşi generalisimii Croy, cu întreg statul lui major şi cea mai mare parte din artilerie. Când regele văzu numărul imens de soldaţi ruşi zdrenţuiţi, flămânzi, îngroziţi, fără arme, cerând să fie şi ei făcuţi prizonieri, porunci să fie alungaţi cupatul armei, înapoi, în ţara lor. Nu-i trebuiau acele nenumărate gloate de prizonieri, care

a doua zi vor cere de mâncare şi ar putea pune în pericol mica armată suedeză.

Şi Petru?

Ca de obicei, simţirea nu putu rezista evenimentelor pe care le provocase voinţa şi chibzuinţă lui.

Odată cu apropierea trupelor suedeze, fu cu

[rins de nelinişte, paharele de basamac pe care e sorbi unul după altul nu fură în stare să-i mai redea încrederea, căzu într-o neagră melancolie, apoi într-o furie de dement, se umili ca un criminal în preajma osândei în faţa generalului Croy, implorându-l să „salveze imperiul” – şi luă în sfârşit hotărârea mântuitoare: să fugă.

Spuse ofiţerilor de stat-major că e nevoie de încă o armată, mai numeroasă, cu ajutorul căreia să prindă pe inamic între două focuri. Nu-l crezu nimeni. Ofiţerii rămaseră cu încredinţarea că Ţarul nu era un viteaz. Petru se aruncă pe cal şi întovărăşit de un mic alaiu de gardă, se repezi spre miazăzi, spre patrie. Se opri tocmai la Novgorod. Era destul de departe de Carol XII.

Într-o singură zi, în câteva ore numai, forţa armată a imperiului rus fu distrusă. Nimic şi nimeni nu-l mai putea opri pe Carol să intre în Rusia, să se instaleze în Kremlin şi să dicteze pacea pe care ar fi voit-o. Totuşi regele Suediei rămase pe loc. Imensitatea Rusiei îl făcu prevăzător – deşi nu pentru multă vreme.

Lupta de la Narva, de îndată ce fu cunoscută în Europa, acoperi pe tânărul rege suedez cu o nouă glorie. Că numai opt mii de oameni zdrobiseră o armată de patruzeci de mii, era o dovadă definitivă de geniu.

Carol XII se vădi şi de data aceasta înţelegător, generos faţă de generalii prizonieri, cărora le restitui săbiile şi-i ajută să se înapoieze fiecare în ţara sa; nu îngădui de asemeni ca Ţarul Petru Alexeievici, în rapoartele trimise cancelarilor Europei, să fie umilit cu

vreun cuvânt.

Ţarul se afla la Novgorod când îl ajunse ştirea dezastrului de la Narva, pe care o socoti rao pedeapsă dumnezeiască. Şi c-o energie într-adevăr supraomenească, fără a fi sigur că regele Suediei îi va îngădui răgazul, se puse pe lucru pentru adunarea şi înzestrarea unei armate noi. Topi clopotele bisericilor spre a face tunuri, încredinţat că nicio nenorocire nu e fără folos, deoarece face pe om „mai harnic, mai sârguincios, mai priceput”. Văzu limpede pricinile înfrângerii, recunoscu superioritatea militară a adversarului şi nu fu departe de adevăr – el singur, în toată Europa – când scrise în „Jurnalul” lui că lupta de la Narva fusese numai „un joc de copii”. Dar acest joc ar fi putut să-i fie fatal, dacă regele Suediei ar fi continuat marşul, cum bănuia Petru. Carol XII adastă însă primăvara ca să intre în Moscova şi să pună capăt unui regim care-i ameninţa atât de serios posesiunile baltice. În acest răstimp, *numai în câteva luni*, Petru Alexeievici trebuia să-şi regăsească forţele.

Îşi refăcu într-adevăr o armată, pe care o puse în stare de luptă, înzestrând-o cu tunuri şi artilerişti destoinici. Fortifică frontiera şi câteva puncte mai de seamă, între care cetatea Plescau lângă lacul Peipus, ca cea mai ameninţată. În primăvara anului 1701, drumul spre Moscova nu mai era deschis.

În Europa însă prestigiul Ţarului se ştersese cu desăvârşire. Nimeni nu mai credea în acest „colos de lut” care suferea de o fanfaronadă şi o pălăvrăgeală la fel de goale. Monedele şi decoraţiile lui Carol XII, care glorificau victoria de la Narva, circulau pretutindeni. Prietenii politici ai Ţarului, aliaţii lor fireşti de pe continent, începură a se sfii de contactul cu reprezentanţii Moscovei, lipsiţi acum de autoritate. Polonii vorbeau deschis despre „reluarea” Ucrainei. Leibniz, filosoful german, care văzuse în spiritul întreprinzător al tânărului Ţar un nou geniu al lumii, un

Alexandru Machidon al Răsăritului, „în stare să lege China de Europa”, un revoluţionar prin propagarea tehnicii şi ştiinţei în cea mai vastă ţară de pe continent, îi retrase admiraţia. Fu încredinţat acum că adevăratul Alexandru Machidon al secolului era Carol XII, căruia îi ura să ajungă până la Pacific, în mâna dreaptă cu făclia civilizaţiei.

Dar cei care-şi retraseră admiraţia pentru Ţar avură privirea slabă şi dovediră că nu-l pricepeau. Petru Alexeievici, în adâncul firii lui, nu trebuia confundat cu Petru Alexeievici cel chinuit de inegalităţi sufleteşti şi victimă trecătoare a unor împrejurări nu îndestul de bine prevăzute. Ţarul avea meritul fundamental de a nu trăi pentru vanităţi şi satisfacţii de amor-propriu. Un asemenea om nu putea fi doborât de o greşeală, oricât de gravă. „Ştiu că Suedezii ne vor mai bate de multe ori – spuse Ţarul celor din jur – dar până la urmă vom învăţa de la ei cum să-i batem şi noi”.

Totuşi nimeni în Rusia nu înţelegea acest zbucium al Ţarului, sforţările-i supraomeneşti pentru ridicarea unei armate în stare să apere şi să lărgească fruntariile imperiului. Marele războiu’ al lui Petru cel Mare – şi care ar fi putut fi atât de uşor evitat! – era cu desăvârşire nepopular. În acele zile hotărâtoare pentru viitorul Rusiei, *Ţarul era singur*.

S-au aruncat adesea cuvinte grele împotriva absolutismului ţarist, îndeosebi din tabăra claselor muncitoare şi a intelectualilor părtaşi în veacul următor ai ideologiei Revoluţiei Franceze care sfinţea drepturile *omului* (ale individului), nu însă ale *oamenilor* (ale totalităţii sociale). Istoricul nepărtinitor trebuie să recunoască totuşi că Rusia a fost creată de *Ţarii absoluţi*, precum Franţa a fost zămislită de absolutismul unor burboni. Democraţia franceză actuală ca şi comunismul rus sunt fericiţii moştenitori ai absolutismului.

În 1701, Petru Alexeievici şi numai el aşa cum era,

cutremurat de spaime patologice, brutal, crud, uneori bolnav până la istovire, reprezenta cu voinţa şi imaginaţia lui creatoare, un imperiu şi purta pe umerii lui destinele unui popor.

Abia scăpat de ameninţarea invaziei lui Ca-rol – care în Rusia ar fi găsit aţâţi aliaţi împotriva Ţarului, între care, desigur, partizanii fostei regente Sofia, visând mereu la tronul din Kremlin – Petru Alexeievici îşi întări îndată singura alianţă mai apropiată. La Birsen avu o întrevedere cu Friederich August. Cei doi adversari ai regelui Suediei, buni băutori, straşnici cheflii, îşi înnoiră la o petrecere sentimentele de prietenie, după care trecură la tocmeală. Ca să continue lupta împotriva Suedezilor, regele Poloniei izbuti să stoarcă Ţarului făgăduiala unui ajutor de două sute de mii de taleri şi a unei armate noi de cel puţin douăzeci de mii de oameni. În exuberanţa lui, Petru făgăduia de obicei mult, dar simţul practic îl silea să dea puţin. Se pare că numărul soldaţilor ruşi care luptară pe teritoriul polonez alături de trupele regelui saxon, nu trecu de cinci mii.

În primăvara anului 1701, drumul spre Moscova nu mai era deschis, precum văzurăm, dar Carol XII n-avea nici el de ce să preţuiască prea mult cetăţile şi noile trupe ruseşti.

Spre uimirea tuturor – şi îndeosebi a lui Petru – Carol XII îşi schimbă gândul şi în loc de a porni împotriva Moscovei, adică a adversarului celui mai periculos, se îndreptă cu armata-i odihnită spre Dvina, împotriva Saxonilor.

Ce se întâmplase?

Brusca schimbare de direcţie a trupelor suedeze nu dovedeşte deloc, cum afirmă unii istorici doritori de a-şi înzestra eroul şi cu însuşiri absente – Dumnezeu nu dă de toate! – că regele Suediei ar fi avut un măreţ proiect politic şi şi-ar fi recunoscut altă menire decât aceea de a ocroti

teritoriile cucerite de înaintaşi. Carol, ca bun ostaş – şi nu era decât un bun ostaş, jefuind provincii întregi pentru îndestularea unei mici armate, sacrificând la nevoie un oraş pentru un soldat – înţelese că n-ar fi putut dobândi o victorie definitivă în Rusia, ameninţat în spate de aliatul lui Petru, Friederich August, care avea în mână trupe mult mai bune decât cele ruseşti şi n-ar fi dat Suedezilor un spectacol asemănător celui de la Narva.

Pe de altă parte, izbucnise războiul în Europa şi Carol XII avea tot interesul ca să nu fie deocamdată prea departe de patrie. Ludovic XIV cu care era în relaţii de bună prietenie, atacase Flandra şi intrase în Italia de nord, posesiune a împăratului de la Viena, aliatul lui Petru.

Carol XII se îndreptă deci împotriva lui August, amânând campania împotriva Rusiei. Regele Poloniei, bolnav, lăsă în fruntea oştirii sale pe mareşalul von Stenau, ajutat de baronul Pateul, nedomolitul duşman al tiraniei suedeze. Trupele se întâlniră de-a lungul râului Dvina, Suedezii pe un mal, Saxonii pe malul celălalt. Cu acest prilej, Carol XII folosi unul din acele simple metode de războiu' care trec de obicei în istorie ca dovezi excepţionale de geniu militar. Voind să atace în zorii zilei oastea duşmană, el dete foc unor bărci încărcate cu paie ude şi, la adăpostul perdelei de fum gros, îşi trecu infanteria, cavaleria şi artileria pe malul celălalt. Tot astfel comandantul flotei japoneze, în 1905, puse câteva bărci de pescari cu aparate de telegrafie fără fir să pândească şi să vestească apropierea flotei ruse care făcuse ocolul Africii spre a ajunge în apele japoneze. Amiralul galben care adăsta într-o strâmtoare fu astfel prevenit. Nu în asemenea isteţimi de amănunt, oricât de folositoare, se află însă geniul militar, ci *în timpul luptei*.

Uimirea mareşalului von Stenau nu fu mică pomenindu-se în zorii zilei faţă în faţă cu duş manul. Geniul militar al regelui Suediei se vădi *de-aci înainte*. Căci

comandantul saxon luând numaidecât măsurile de rigoare, se află în perfectă stare de luptă. Apropiindu-se atât de mult de duşman, Carol XII se punea nu într-o situaţie priincioasă – căci la fel putea bate sau putea îi bătut, ne mai având apele fluviului între ei – ci într-o stare de inferioritate. În caz de înfrângere, fie şi parţială, ostile suedeze erau aruncate în apele Dvinei.

Mareşalul von Stenau ia iniţiativa şi porneşte un viguros atac cu ajutorul cavaleriei, izbutind într-adevăr să spargă frontul suedez în câteva puncte. Dar metoda era cunoscută în oştirea suedeză, căreia de mult încă regele Gustav Adolf îi găsise riposta. Trupele astfel spulberate aveau ordinul să se regrupeze şi să nu mai îngăduie cavaleriştilor să se întoarcă la punctul de plecare. Această manevră care presupune mult sânge rece şi mai cu seamă conducători de mare autoritate în rândurile trupei, fu executată sub comanda lui Carol, în timp ce o parte a infanteriei suedeze împingea cu baioneta trupele saxone până-n mijlocul câmpiei. Mareşalul von Stenau, ca mai toţi militarii de carieră, fusese admirabil pregătit pentru războiul precedent, pe când regele Suediei, minte spontană, folosea pe loc toate elementele noi ale luptei. Armata lui August fu bătută şi se retrase în grabă. August, cuprins de teama dea pierde tronul Poloniei, pentru care făcuse atâtea jertfe, uită de alianţa cu Petru şi trimise emisari în tabăra regelui Suediei pentru o „împăcare” şi chiar o „alianţă” împotriva Ţarului, îngrozit, indignat, dezgustat de asemenea purtare, baronul balt Pateul fugi din tabăra saxonă şi trecu în Rusia, spre a destăinui lui Petru nedemnele uneltiri.

Carol nu răspunse regelui saxon, ci înainta în Polonia, hotărât de a pune în locul lui August un om de încredere, un adevărat vasal. Fără a întâmpina vreo rezistenţă, intră la 5 Mai 1702 în Varşovia şi, în urmărirea adversarului, dă lupta de la Clissau, din vecinătatea

Cracoviei.

Fu întâlnirea hotărâtoare dintre cei doi duşmani. La o artilerie egală, Friederich August adunase o armată de douăzeci şi patru de mii de oameni, împotriva unui adversar care nu număra mai mult de douăsprezece mii. Dar pe când Ruşii sau Polonezii din armata lui August n-aveau niciun interes direct în această luptă – ba Polonezii doreau înfrângerea – Suedezii alcătuiau un corp omogen, călit în lupte, hotărât să înfrângă pe adversar, cu orice preţ.

Lupta începu în condiţii penibile pentru Suedezi. Un obuz duşman frânse-n două pe ducele de Holstein, cumnatul lui Carol, prietenul lui cel mai bun, poate singura fiinţă pe lume pentru care marele războinic avusese un simţământ de iubire. Când i se aduse vestea, Carol îşi acoperi faţa cu mâinile, să nu i se vadă lacrimile – întâile şi ultimele lacrimi ale vieţii – apoi conduse lupta, care fu aprigă. Erau în joc tronul Poloniei pentru August, tot prestigiul şi poate viaţa lui Carol. August se luptă cu disperarea vanitosului, adică de două ori disperat, dar până la urmă oamenii lui nu susţinură atacurile temeinice ale Suedezilor.

Regele Poloniei, silit să fugă, lăsă în mâinile suedeze nu numai artileria şi un mare număr de prizonieri, ci şi bagajele cu o bună parte din tezaur. Carol porni însuşi în urmărirea fugarului, dar căzu de pe cal, rănindu-se greu la şold. Două luni, armata suedeză, din pricina rănii conducătorului ei, fu silită să rămână locului. Dar Polonia tot fu curăţită, în cea mai mare parte, de trupele lui August şi de trupele răzleţe ale lui Petru.

După îndelungate tratative cu nobilii poloni, dieta din Varşovia se hotărî să declare tronul vacant. Carol ar fi voit să ungă rege pe unul din fiii marelui Sobieţchi. Dar amândoi fiind făcuţi, la timp potrivit, prizonieri de regele saxon, ajunse pe tron un nobil polon, drept şi cinstit,

Stanislav Lecinschi, care, prin felul lui de a chibzui şi prin înfăţişarea lui, plăcuse regelui Suediei/ August, furios, împăna Polonia cu cete de asasini şi dete o raită prin Varşovia, de unde avea de gând să ridice şi să ducă prizonier şi pe noul rege. Lecinschi scăpă prin fugă.

În primăvara anului 1706, Polonia, ca şi ţările baltice, nu cunoştea decât un stăpân, pe Carol XII.

Ce făcea între timp Petru Alexeievici? Cum de îngăduia ca Polonia să devină o nouă tabără de luptă a duşmanului de moarte?

De parcă era în prada unei halucinaţii şi nu trăia decât pentru înfăptuirea visului secular de a pune piciorul pe ţărmurile Balticei – orice s-ar fi întâmplat după aceea ne mai având pentru el nicio însemnătate – cu dispreţul oricărei tactici militare, a oricărei prevederi politice, Petru făcea cuceriri ridicole – ridicole pentru toţi contemporanii care-i urmăreau mişcările – … în Nord! Cu totalitatea forţelor lui armate, cu o artilerie care învăţase a zvârli ghiulele chiar în duşman şi numai rareori alături, cu o cavalerie şi infanterie ce porneau la atac cuprinse de aceeaşi frenezie, urmate de groaznice vărsări de sânge nevinovat, Ţarul înainta pas cu pas, cucerind toate micile garnizoane suedeze deasupra lacului Peipus, către golful Finlandei.

După asediul cetăţii Marienburg, generalul Şeremetiev pune mâna şi duce în cortul lui o slujnicuţă oacheşă şi durdulie, ţărancă baltă, din gospodăria pastorului Gltick: e viitoarea soţie a lui Petru cel Mare, femeia pe care o va iubi cu patimă, cu gelozie, cu duioşie şi care va moşteni, ca Ţarină autocrată, uriaşul imperiu.

Toate întâmplările din această parte a Europei devin atunci, prin prezenţa forţei ruseşti, la fel de miraculoase. Istoria dobândeşte de-aci înainte vrajă de legendă şi oamenii se mişcă toţi, cu bucuriile şi cruntele lor suferinţe, în lumina magică a zorilor boreale, ca într-un descântec…

În fruntea trupelor îmbătate de succese – căci garnizoanele suedeze din Ingermanland şi Carelia nu primiră niciun ajutor de la craiul suedez, ocupat în Polonia – Petru Alexeievici cucereşte cetăţuia Noteborg, ştergând astfel trun-taria pe care o alcătuia la miazănoapte lacul Ladoga şi numind-o simbolic Schlüsselburg, cheia mării Baltice. La i Mai 1703 cade şi puternica cetate Nienşanţ, de la gura fluviului Neva. (Priviţi, vă rog, mai amănunţit o hartă a Rusiei.) Aci ridică Ţarul o cetate de lemn, care să fie punctul de legătură dintre Rusia, ţările asiatice şi Europa apuseană.

Carol XII când află de toate aceste isprăvi ale adversarului, se mulţumeşte să râdă sarcastic şi să asigure cu un gest scurt:

— Le vom lua pe toate înapoi!...

Căci nimic mai mult nu ştia, nu voia decât... să ia înapoi.

...Leningradul este azi unul din cele mai frumoase oraşe ale lumii prin organizarea lui urbanistică, prin monumentalitatea clădirilor care poartă fiecare muzica tainică şi parfumul epocii, prin largile bulevarde, prin numeroasele teatre, biserici şi muzee de artă – în toată lumea e celebră – pinacoteca „Ermitajului” – prin uriaşele şantiere navale şi cicoplicele uzine ale cartierului Viborg. Ostroavele pline de parcuri, de vile de plăcere, sunt adevărate locuri de reculegere şi de ozonificare, în care orăşeanul ai unge după munca zilei prin simpla trecere a unuia din podurile de pe Neva. Dacă zilele de vară sunt călduroase, în schimb nopţile sunt o feerie de lumini cereşti care, difuzate pe întregul orizont, creează o poezie inefabilă, o nostalgie cosmică pe care nicio altă privelişte, nicio altă contemplaţie sau artă n-o pot zămisli. Aci s-au adunat, vreme de trei veacuri, din imperiul cât un continent, toate exemplarele de elită ale numeroaselor seminţii slave, germane, mongole, din care s-au ales

reprezentanţii culturii, artei şi aristocraţiei ruseşti. Pictura, muzica, teatrul, arhitectura, literatura, dansul – extraordinarele şcoli de balet de pe malurile Nevei! – şi în ultimul timp arta cinematografică rusă, atât de originală, sunt creaţia oamenilor ieşiţi din acest amalgam de rase frământate generaţii după generaţii în creuzetul Petersburgului şi al Rusiei.

Că vicisitudini politice au preschimbat pe Petersburg în Leningrad, e regretabil. În amintirea lui Lenin se putea construi o metropolă, nouă. Petersburg trebuia să rămână mai departe – şi cu numele – oraşul marelui Petru»

Multă hârtie şi multă cerneală sJau risipit spre a se înfiera metoda barbară, crudă, neumană, în care Petru îşi ridică această cetate, noua lui Capitală. Fură batjocurite lipsa de organizare a întregii întreprinderi, numărul neîndestulător de ingineri şi meseriaşi, de unelte şi de mijloace de aprovizionare. În smârcuri şi băltoace, pe coclauri pustii, mai bine de două sute de mii de oameni îşi deteră sufletul gemând şi blestemând, după ce căraseră pietre, pământ cu saci rupţi sau numai cu pumnii, după ce degeraseră cu picioarele în noroaie până la brâu, smulseseră sloiuri de gheaţă cu unghiile, sleiţi de foame. Mii de cadavre rămaseră lângă uriaşii copaci din codri împrejmuitori, invadate de furnici vara, sfâşiate de lupi, acoperite de zăpadă iarna.

Noua Capitală, după închipuirea admirativă a Ţarului, trebuia să aibă înfăţişarea Amsterdamului şi, într-adevăr, primele construcţii de pe ţărmurile Nevei păreau începutul unei aşezări de coloni olandezi.

Nimeni nu voia să rămână să locuiască în blestematul oraş, a cărui sinistră faimă se răspândise în toi; imperiul. Prin ucaze şi pedepse capitale, boierii din Moscova, negustorii, meseriaşii, robi fură siliţi de Petru să populeze şi să nu mai părăsească Petersburgul.

Istoria mai cunoaşte cazul unui suveran care fugi din

vechea şi glorioasa capitală a strămoşilor, spre a clădi un nou oraş, al unei noi credinţe. Fu Ane-en-Aton, faraonul de paisprezece ani, care, dezgustat de ritualul de adorare al unor animale de rând, părăsi Teba, ridică în Egiptul de mijloc, nu departe de Nil, o cetate din piatră albă, împodobită de grădini şi lacuri, spre a putea adora Zeul Unic, Soarele, izvorul vieţii şi al înnoirii şi azi se pot citi pe lespezi şi papirusuri imnurile de glorificare, atât de înrudite cu psalmii biblici şi atât de surprinzător aidoma cu delicateţa parabolelor lui Crist.

Câte vieţi mistui Memfis şi Teba? Dar Ninive şi Babilon, Ninive cu parcurile suspendate, Ba-bilonul dintre cele două fluvii, cu metereze şi pardosit de cărămizi? Istoria noastră, de milenii, n-a încetat de a călca pe cadavre, uneori fără a lăsa nimic altceva în urmă decât osemintele albite de ploi.

Petru Alexeievici nu ridica o cetate de petreceri şi de huzur, ci un turn de pază, un adăpost de veghe, un punct de pornire pentru un nou popor maritim. Rusia trebuia să iasă din starea ei primitivă şi să devină o putere mondială. Petersburgul, „fereastra către Europa”, însemna realizarea istorică a acestei vechi năzuinţe. Sutele de mii de vieţi nu fură jertfite acolo unui om, ci unei meniri – şi că niciunul nu înţelese acest lucru, iată ce le făcu jertfa absurdă şi tristă.

Vapoarele străine nu voiră multă vreme să acosteze în portul cel nou din gura Nevei, deoarece nu se făcuseră încă lucrările preliminare de înlăturare a stâncilor, de adâncire a fundului, de măturare a bancurilor de nisip; ele preferau tot vechiul port, Arhanghelsk, deşi era blocat de gheţuri timp mai îndelungat decât Petersburgul. Multă vreme oraşul trăi numai din încăpăţânarea neînfrântă a creatorului lui. Cine din Rusia cuteza să investească bani buni într-o cetate ocolită de vapoare, ameninţată să cadă curând-curând în mâna teribilului cuceritor suejdez?

Şi de data aceasta Petru Alexeievici fu *singur*, luptând pentru viitorul Rusiei împotriva întregului popor rus. *Singur*, după cucerirea nordului şi întemeierea Petersburgului, îşi rândui o intraretriumfală în Moscova, ai cărei locuitori priveau în Piaţa Roşie uimiţi şi înfricoşaţi, ca la un nebun, la Ţarul călare cu faţa-n spasme şi cu fruntea încinsă de o cunună de carnaval.

Din vechile construcţii ale lui Petru cel Mare a rămas azi în Leningrad foarte puţin. Urmele marelui arhitect al imperiului se pot ghici totuşi în liniile imense ale planului urban, în distribuirea unora din căile de comunicaţie şi mai cu seamă în alegerea locului, asanat, umanizat de el. Arhitectul italian Rastielli, sub Ţarina Elisabeţa construi în stil rococo Palatul de Iarnă, unul din monumentele cele mai caracteristice ale fostei Capitale, în piaţa căruia avură loc atâtea sângeroase evenimente. Sub Caterina II începură lucrările în piatră ale cheiurilor Nevei, care sunt în bună stare şi azi. Tot atunci Ţarina puse de se construi pentru iubitul şi sfătuitorul ei politic, Potemehin, palatul Tauridei, unde sub ultimul Ţar Nicolae II aveau loc şedinţele zadarnice ale Dumei şi de unde Lenin alungă repede, cu vârful baionetei soldaţilor roşii, pe naivii reprezentanţi ai „Constituantei”. Amiralitatea fu reconstruită în stil Imperiu de arhitectul Zaharov, sub Ţarul Alexandru I, contemporanul lui Napoleon.

Şi azi Petersburgul – deşi sub nume schimbat – veghează la capătul golfului Finlandei, oraş industrial şi de artă, bază navală indestructibilă.

Până la revoluţia bolşevică, golful Finlandei era în întregime stăpânit de Ruşi, care deţineau toate punctele strategice din Letonia şi Estonia; pierdură în 1918 – 1920 aceste puncte, prin crearea statelor balte independente. Când izbucni în Septembrie 1939, războiul dintre Germania, Franţa şi Anglia din pricina cotropirii Poloniei, Rusia luând parte la a patra împărţire a Poloniei, făcu în

acelaşi timp alianţe militare cu Estonia, Letonia şi Lituania, în virtutea cărora îşi redobândi dreptul de a ţine în ţările baltice forţe militare, îndeosebi aviaţie şi de a fortifica insulele care comandă intrarea în golful Finlandei. Stalin calcă astfel, dintr-o necesitate istorică nezdruncinată, pe urmele lăsate de paşii Ţarului Petru Alexeievici.

În timp ce sutele de mii de braţe ruseşti munceau din răsputeri la edificarea Petersburgului, trupele lui Petru urmau spre apus cucerirea pas cu pas a ţărmului baltic. Dorpat şi Narva – Narva de tristă amintire – fură cucerite în 1704. Mai rămâneau Reval şi Riga, dar în faţa Rigei, generalul Şeremetiev suferi o grea înfrângere. Era în anul 1705 Petru nu-şi mai putu continua campania în nord din pricina revoltelor ţărăneşti care izbucniră.

cu violenţă, amintind de timpurile lui Stenca Rasin, aproape în aceleaşi ţinuturi, Astrahan, Volga şi în apusul Rusiei, pe Don. Şeremete-iev fu trimis îndată, cu trupe credincioase luate de pe frontul baltic, înspre locurile unde începuseră să ardă iar conacele, hambarele şi pătulele boiereşti.

Între timp, Polonia cucerită deveni, prin La-iislav Lecinschi, cu totul vasală Suedezilor. Petru se grăbi a se întâlni la Grodno cu Friederich August, fostul rege al Poloniei care, neîmpăcat de pierderea coroanei, zadarnic încercase a aţâţa aristocraţia polonă împotriva noului rege, Lecinschi. Petru şi August che-fuiră ca de obicei şi puseră la cale o hărţuire sistematică a Poloniei, care să nemulţumească populaţia şi să creeze pretutindeni o stare de nesiguranţă, dăunătoare noului regim.

Trupe neregulate ruse şi saxone năvăliră într-adevăr în teritoriul polonez, ucigând, incendiind, jefuind. Dar batalioanele lui Carol tot izbutiră să prindă – n luptă două formaţii inamice pe care le distruseră, capturând bagaje, muniţii şi bani – banii lui August trimişi de Ţar.

Situaţia în Polonia fiind oarecum statornicită, Carol se îndreptă în grabă, cu toată oastea odihnită şi refăcută, spre Grodno, cetate ocupată de Ruşi. De-aci, drumul spre nord era deschis şi toată strădania ultimilor patru ani ai Ţarului ameninţată cu pieirea.

Ca de obicei, Petru fu cuprins de spaimă spasmodică. Nesimţindu-se în stare să ia comanda trupelor, numi în locui pe vechiul prieten şi priceputul militar Mencikov şi el fugi la

Moscova, apoi – negăsindu-şi astâmpăr nicăieri – la Petersburg, pe care avea de gând să-l apere cu orice preţ.

Carol asediază Grodno, dar trupele ruse după o rezistenţă îndârjită – învăţaseră ceva din luptele cu Suedezii! – izbutesc să părăsească meterezele pe nesimţite şi să se retragă spre miazăzi-răsărit. Furios, Carol se ia în grabă după trupele strecurate din Grodno şi se înnămoleşte cu tunurile în smârcurile din preajma oraşului Pinse.

Petru îşi găseşte în sfârşit stăpânirea de sine şi se întâlneşte cu Mencikov la Chiev, fostă cetate de scaun, pe care o întăreşte din nou, adăstând aci atacul Suedezilor. Adastă o vară întreagă. Regele Suediei nu se arată.

Târziu, ştafetele Ţarului aduc vestea uluitoare că regele Suediei părăsind gândul de a intra în inima Rusiei şi de a ataca Chievul, se întoarce în grabă spre apus. Teamă de imensitatea Rusiei?

Mai curând împrejurările politice internaţionale, ca – în 1701: situaţia din Polonia care se înrăutăţise şi situaţia din restul Europei, aliatul său Ludovic XIV fiind înfrânt atât în Flan-dra cât şi în nordul Italiei.

Fostul* rege al Poloniei, Friederich August, se dovedea mai încăpăţânat decât se bănuia şi numai o distrugere totală a forţelor lui putea asigura tronul lui Lecinschi. Carol zdrobi trupele saxone în câteva întâlniri şi intră de-a dreptul în Saxonia unde începu să facă recrutări,

rechiziţii şi să pună biruri. De data aceasta, lovit în izvorul puterii lui, August fu silit să ceară pace, pe care Carol i-o dărui în aceste grele condiţii: să renunţe cu desăvârşire la tronul Poloniei, să rupă orice legături politice şi militare cu Ţarul Rusiei, să predea numaidecât pe baronul Pateul, neîmpăcatul adversar al „drepturilor” suedeze pe continent.

August fu bucuros să scape fără nicio jertfa nouă, personală. Tronul Poloniei tot era pierdut. Renunţă la alianţa cu Moscova.

Şi fără nicio remuşcare dete în mâinile Suedezilor pe nefericitul Pateul, a cărui singură vină era că luptase fără odihnă pentru libertatea patriei şi privilegiile clasei lui. Fu pus la tortură şi apoi decapitat.

După încheierea păcii, care fu semnată la Altranstadt, Carol binevoi să-l primească pe August, fostul duşman, la Gutersdorf, unde se afla cartierul general suedez. Cei doi suverani, atât de inegali ca statura şi geniu, discutară lucruri fără nicio însemnătate politică, mai mult amănunte din viaţa de campanie. Spre uimirea lui August, care în momentele cele mai critice nu renunţase la masa bună, la vinul generos şi la patul cald, Carol mărturisi că se învelea noaptea, pe patul de campanie, numai cu mantaua din timpul zilei iar cişmele nu le mai scosese de câteva luni. Ca semn suplimentar de supunere, din tabăra suedeză August scrise însuşi lui Lecinschi o scrisoare de felicitare pentru dobândirea tronului Poloniei.

În acel timp se ivi în tabăra lui Carol, spre surprinderea tuturor, un personaj de mare însemnătate: ducele de Marlborough, învingătorul oştilor franceze. Misiunea lui nu fu cunoscută de la început. Se crezu că eroul englez venise la Altranstadt să aducă lui Carol

XII omagii de admiraţie. În scurt timp însă, ducele, prin convorbiri cu regele Suediei şi mai cu seamă prin mituirea grasă a celor mai de seamă sfetnici din jurul lui

Carol, se strădui să abată pe rege de la obligaţiile de a veni în ajutorul lui Ludovic XIV, îndemnându-l să continue lupta împotriva Ţarului, pentru recucerirea posesiunilor suedeze. De altfel, sarcina ducelui de Marlborough nu fu grea; pe masa de lucru a regelui se aflau numai hărţi ruseşti.

Carol XII dovedea şi de data aceasta că nu fusese făcut să mişte istoria pe drumurile ei fireşti, să ia o parte însemnată, ca altă dată bunicul său Gustav Adolf, la alcătuirea fizionomiei Europei apusene. El urmărea gândul fix al distrugerii, cu orice riscuri, a unui adversar întâmplător şi îndreptarea a ceea ce fusese clintit pe ţărmul Balticei. De vreme ce Danezii, după înfrângere, restituiseră ducatul de Hol-stein, de ce n-ar bate şi pe Petru Alexeievici, ca să dea înapoi cetăţile de la nord? Carol XII avea în cap numai această simplă ecuaţie mintală, pe care o va urmări până-n pânzele albe – dar fără niciun succes.

După definitiva înfrângere a lui Friederich August, nu mai încăpea pentru nimeni îndoiala – nici pentru Ţar! – că acum venea rândul Moscovei. Rezistenţa dinaintea oştilor suedeze când erau conduse de craiul lor, Petru ştia că era o iluzie, o grosolană înşelătorie de sineşi, de care nu era în stare. Nicio forţă din lume nu mai putea de-aci înainte să abată de la sine furia, îndârjirea lui Carol XII, care se apropia ca o fatalitate.

Aliatul împărătesc de la Viena, după înfrângerea Saxoniei, era bucuros să fie el însuşi lăsat în pace de regele Suediei căruia, făcându-se a nu băga de seamă, îi îngăduia să bată – n lung şi larg provinciile imperiale, să ridice oameni, alimente şi bani, fără nicio altă despăgubire. Departe de el gândul de a veni în ajutorul aliatului rus!

Părăsit de toţi, Petru Alexeievici făcu singurul lucru raţional pe care-l mai putea face: să ceară pace. De patru

ori trimişi ai Ţarului prezentară regelui Suediei, cu toată smerenia, condiţiile cele mai măgulitoare, printre care o alianţă politică – o suzeranitate? – şi retrocedarea cetăţilor cucerite pe ţărmul Balticei. Tot ceea ce Ţarul dorea să păstreze – pentru prestigiu, pentru mândria-i personală – era Petersburgul de la gurile Nevei, la care încă lucra. Regele Suediei răspunse ţanţoş la început, furios la urmă, ameninţând cu detronarea şi distrugerea.

De data aceasta disperarea lui Petru Alexeievici nu mai fu o exagerare a nervilor des-axaţi. Se apropia într-adevăr pieirea. Astfel că – n faţa acestei situaţii inevitabile, Petru îşi spuse că „fratele Carol" va trebui cel puţin să plătească scump capul Ţarului, libertatea imperiului.

Încotro se va îndrepta întâi sabia şi tunul craiului sved: spre Petersburg sau Moscova? Ţarul nu putea şti. De altfel, în afară de Carol nu ştia nimeni, nici generalii lui cei mai apropiaţi, din care unii credeau că se vor înapoia în curând în patria părăsită de nouă ani. Petru

Alexeievici hotărî să se ducă să apere Petersburgul, „fereastra spre Europa".

Situaţia în interior era de asemenea mai mult decât tulbure. Masele orăşeneşti se aflau aţâţate împotriva Ţarului de pamflete pravoslavnice, cărora autoritatea fu silită să le răspundă prin alte pamflete. Jaful şi cruzimea jefuitorilor investiţi de suveran, munca silnică în ateliere, pe şantiere şi ogoare, impozitele de războiu' şi mai cu seamă corupţia perceptorilor prevăzuţi cu cnuturi, zămisliră o stare de revoltă latentă. În ţinuturile unde răzmeriţele aveau o tradiţie, izbucniră iar – precum văzurăm – pe Volga, pe Don, la Azov şi în Astrahan, deasupra mării Caspice.

La vestea acestor răscoale se ridicară şi alţii în alte regiuni, în fruntea lor fiind streliţi ai căror părinţi fuseseră executaţi de călăii Ţarului. Voievodul Raşevschi din Astrahan fu prins şi ucis de răsculaţi. Nu mai era timp de

pierdut. Ţarul trimise pe Şeremetiev cu o armată împotriva Astrahanului. Cetatea fu apărată cu îndârjire de revoltaţii care-şi cunoşteau soarta, dar căzu din pricina unor popi care trădară planul fortificaţiilor. Locuitorii, cu sau fără vină, fură întinşi pe uliţă şi bătuţi la rând cu cnutul. Apoi urmară torturile groaznice şi execuţiile.

Abia fu supus Astrahanul şi-n ţinutul Donului se ridică Bulavin Cazacul, care adună o ceată de aproape douăzeci de mii de nemulţumiţi, îi organiză şi era hotărât să slujească mai curând pe Sultan sau chiar pe Diavol, decât pe Ţarul neînduplecat. Căci zadarnic trimisese jalbe pentru ridicarea robiei şi libertatea vechii credinţe.

(Când va scoborî în Ucraina, regele Suediei va ţine seamă de aceste mişcări populare.)

Doi ani se bătură trupele Ţarului cu răsculaţii. Bulavin fu prins şi se omori. Toată regiunea fu pustiită şi arsă, populaţia spânzurată.

În nicio clipă a marelui războiu' împotriva lui Carol, ţara nu fu supusă. Mereu izbucneau revolte, al căror caracter local însă, din lipsa mijloacelor de comunicaţie, îngăduia Ţarului să le înăbuşe pe rând.

În August 1707 Carol porni împotriva Rusiei. Avea douăzeci şi şapte de ani. Petru, treizeci şi opt. Carol se afla în fruntea unei armate uriaşe pe acea vreme, în orice caz armata cea mai mare pe care o comandase până atunci: cincizeci şi cinci de mii de oameni.

Neştiind dincotro se va dezlănţui atacul, Ţarul fortifică toate localităţile de frontieră, iar în interior Chievul şi Moscova. În acelaşi timp încercă prin oameni de încredere să câştige pe boierii polonezi din opoziţie, spre a răsturna pe vasalul lui Carol, Lecinschi, năruind astfel baza de operaţii a regelui suedez. Dar tratativele mergeau greu. Când boierii polonezi, lipsiţi de măsură, cerură „restituirea” vechii cetăţi a Chievului, Petru rupse tratativele.

Intenţia lui Carol la început fu ca, printr-un atac fulgerător spre răsărit, să ajungă la Moscova, să detroneze pe Ţar, să pună în loc pe regenta Sofia şi să impună obştea la un bir care să acopere toate cheltuielile şi pierderile campaniei, în afară de restituirea teritoriilor baltice şi distrugerea Petersburgului; altminteri, dacă nu primeau aceste condiţii, moscoviţii trebuiau stârpiţi iar ţara lor preschimbată în pustie. Generalii suedezi erau de alt? părere. Ei ar fi dorit o campanie de recucerire a teritoriilor baltice, incendierea Petersburgului şi încheierea păcii.

Planul de apărare al lui Petru, deşi nu cuprinde în concepţia lui nimic eroic, dezvăluie geniul lui special, simţul realităţilor, folosirea elementelor concrete ale ţării. Departe de a se gândi la o luptă deschisă, el hotărî să atragă ostile numeroase ale duşmanului şi bagajele lui cât mai în interiorul Rusiei, adică tot mai departe de bazele de aprovizionare, având grijă în acelaşi timp ca populaţia şi cavaleria să hărţuiască mereu flancurile şi ariergarda năvălitorilor, să strice drumurile, podurile, să incendieze şesurile şi grânele, să astupe fântânile. Iar atunci când duşmanul va fi istovit şi demoralizat, grosul armatei ruseşti să-i dea lovitura de graţie.

Pentru întâia oară, Carol XII se supuse prea mult hazardului, pentru întâia oară, Petru cel Mare duse la bun sfârşit un proiect bine chibzuit încă din pădurile dese ale Lituaniei, trupele lui Carol avură de luptat cu ţăranii locului care hărţuiră pe străini, cu toate asprele pedepse u care fură supuşi. După cucerirea cetăţii Grodno – unde numai norocul feri pe Ţar de a cădea în mâinile duşmanului – Carol văzu că Ruşii învăţaseră să lupte.

Oare acest lucru să-l fi determinat să renunţe la înaintarea spre nord şi să scoboare spre miazăzi? Calea bătută de Carol în Rusia arata

— În lipsa altor documente din care să se poată vedea planul lui precis – dezorientarea, în orice caz lipsa

de iniţiativă a marelui războinic în acest cel mai mare şi mai greu războiu' al său. După ce trecu prin Smorgon, Crevno şi Molodeţno, ajunse la Minse unde – fără a da-cuiva vreo explicaţie, fără ca cineva să înţeleagă azi pricina – rămase trei luni încheiate. Iarna trecu, dar primăvara găsi falnica oştire care pornise voioasă din Saxonia, într-o stare de abatere periculoasă. În pădurile cu bălţi ale Rusiei Albe – pe unde avea să sufere şi Napoleon, unde aveau să se înnămolească în retragere corpurile de armată ruseşti bătute în 1915 de Germani – batalioanele suedeze începură a fi rărite de boli, mortale din lipsă de îngrijiri, iar caii lipsiţi de hrană abia mai izbuteau să scoată din noroaie chesoanele şi tunurile.

Unii istorici au pus pricina întârzierii de la Minse într-un calcul psihologic, anume că regele prefera ca oamenii lui să dea lupta hotărâtoare în timpul iernii, anotimpul patriei, când erau mult mai rezistenţi. Apoi depăşind Berezina, înainta pe la miazăzi de Smolense, *tot spre Moscova*.

Dar la *miazzi* de Smolense se aflau şi trupele lui Petru, care avuseseră grijă să pustiască locul. Nici oamenii, nici caii lui Carol nu mai găsiră adăpost sau hrană. Numeroase grupe de călăreţi de-ai Ţarului – unele în putere de câteva mii de săbii – atacară convoaiele năvălitorului, pricinuind pagubă şi panică. Odată, Carol se puse însuşi în fruntea a şase regimente de cavalerie şi a patru mii de infanterişti, pornind într-o expediţie de represalii împotriva unui puternic grup duşman ce-i fusese semnalat pe drumul ce ducea de la Smolense la Liesna. Trupele Ţarului, atacate violent de Suedezi, folosiră stratagema clasică a vechilor războinici tătari: se prefăcură a o rupe de fugă „spre a strica ordinea de luptă a duşmanului care-i urmărea. Carol se lăsă înşelat şi într-adevăr, după câţiva kilometri de urmărire, pe un teren mai accidentat, unde forţele lui nu se mai puteau grupa cu

uşurinţă, văzu pe inamicul „bătut” revenind la atac, cu chiote de victorie. Regele suedez, răzleţit de restul oamenilor, înconjurat numai de garda personală şi de câţiva ofiţeri, fu lovit cu violenţă de călăreţii ruşi. Trei cai fură ucişi sub el şi pierdu o bună parte din apărători. Scăpă ca prin minune. Oamenii lui Petru se retraseră forţat, dar Caroî înţelese încă o dată că luptătorii Ţarului nu mai erau ţăranii greoi de la Narva, pe care-i bătuse şi alungase ca cirezi de vite. *Se schimbase ceva în Rusia*.

În vreme ce oastea suedeză înainta din greu prin desişul codrilor, regele Suediei – de obicei tăcut – mărturisi nervos că „nu avea niciun plan de luptă”. În urma armatei rămâneau cai, che-soane, cadavre. Numeroase lăzi cu muniţii se pierdură. Regele trimise în grabă curieri la generalul Lewenhaupt, apărătorul Rigei, învingătorul de la Gemauerthof, general înaintat în vârstă, dar bun militar. Generalul primi destul de târziu ordinul de a scoborî din Curlanda cu cei unsprezece mii de oameni bine înarmaţi pe care-i comanda, cu toate coloanele de muniţii şi provizii.

Dar Carol în loc de a aştepta – căci dovedise că ştia să aştepte – sosirea preţiosului ajutor, în ziua de 14 Septembrie 1708 părăsi calea ce ducea spre Moscova şi apucă spre miazăzi, *către Ucraina*. Niciunul din sfetnici nu izbuti să-l înduplece să aştepte sosirea lui Lewenhaupt şi nimeni nu înţelese purtarea, în aparenţă atât de năstruşnică, a regelui lor.

Pentru că nimeni nu ştia că printr-o doamnă de la curtea regelui Lecinschi, hatmanul Cazacilor din Ucraina, bătrânul Mazeppa, intrase în legătură cu regele Suediei. Mazeppa era supusul lui Petru, de la care, ca boier şi conducător al Cazacilor, se bucura de privilegii şi adunase la Baturin, oraşul de reşedinţă, avuţii de care se pomenea în toată Rusia. Dar în lunga-i viaţă plină de întâmplări, Mazeppa învăţase că nestatornicia e legea statornică a

lumii, şi dorise, pentru cazul unei înfrângeri a Tarului, să fie bine pus şi cu noul stăpânitor. Întârzierile regelui Suediei prin pădurile şi smârcurile Rusiei Albe erau pricinuite de întârzierile curierilor hatmanului ucrainean, care făgăduia nu numai ajutorul a treizeci de mii de Cazaci, dar o răscoală a Tătarilor din Crimeea, o năvală a Turcilor din Azov şi întovărăşirea Cazacilor de pe Don.

Ţarul află, prin iscoadele de care împănase ţara, de uneltirile hatmanului, dar nu le dete crezare sau se prefăcu a nu le da crezare. Când Mazeppa primi însă poruncă din partea lui Petru să vie cu toată oştirea să întâmpine înaintarea străinilor, hatmanul nu mai avu răgazul să-şi urmeze jocul dublu şi se descoperi. Ponegri în faţa Cazacilor pe nelegiuitul, „antecristul” Petru Alexeievici şi trimise vorbă Craiului suedez să năvălească numaidecât în Ucraina, unde prezenţa armatelor lui va fi semnalul de răscoală al tuturor asupriţilor Ţarului.

Aceasta fu pricina grabei lui Carol de a intra în Ucraina fără a mai adăsta trupele şi proviziile generalului Lewenhaupt.

Politica lui Carol daună geniului său militar. Poate că un marş fulgerător asupra Moscovei ar fi dus mai repede la victorie şi ar fi provocat de la sine răscoala mujicilor răscoli, a streliţilor, a boierilor şi a tuturor celorlalte naţionalităţi. Cerând ajutor forţelor de la periferie împotriva forţelor de la centru, Carol înţelese prea târziu că folosise o metodă nepotrivită.

La locul de întâlnire, armata istovită, zdrenţuită a regelui Suediei nu întâlni pe aliatul socotit atât de preţios. Iar când hatmanul Mazeppa se prezentă în sfârşit înaintea lui Carol, era urmat de numai patru mii de călăreţi. Nici Tătarii nici Turcii nici Cazacii de pe Don nu cutezară a se ridica împotriva Ţarului Petru şi a da mână de ajutor catolicului Carol. Căci între timp Cazacul Bulavin cu armata-i de răsculaţi fusese distrus de trupele Ţarului, iar

ceilalţi Cazaci nu mai cutezară să se lege de Craiul străin.

Călăreţii lui Mazeppa puteau fi buni la o paradă – regele Suediei îşi dete seama numaidecât de adevărata valoare a „aliatului” – în niciun caz nu puteau fi întrebuinţaţi într-o luptă serioasă, de lungă durată şi în care victoria se dobândea prin aspră împotrivire. Banii şi bucăţile de aur pe care bătrânul pehlivan le aduse în tabăra suedeză spre a îndepărta reaua impresie, ar fi putut fi de folos în Polonia sau în Saxonia, în niciun caz în Ucraina, unde aşezările omeneşti erau atât de rare, şi încă pustiite de cavaleria Ţarului.

Cazacii lui Mazeppa fură totuşi de folos. Ei călăuziră armata suedeză şi se pricepură să uşureze nevoile ei urgente. Trebuia să sosească şi generalul Lewenhaupt cu proviziile, muniţiile şi armamentul proaspăt. După aceea, Carol XII se va îndrepta către Poltava, cetatea care aţinea calea câmpiei ruseşti şi după cucerirea căreia întreaga Rusie îi va sta deschisă şi rodnică dinainte.

Dar Lewenhaupt întârzia – şi când în sfârşit sosi, fu un dezastru.

Ceea ce Carol nu şi-ar fi închipuit niciodată cu putinţă, se întâmplase: *Petru trecuse la atac*. Se-ncumetase a lua iniţiativa luptelor şi a mânui operaţiile după voia lui. Vraja regelui sued care cu spaima îşi paraliza duşmanii înainte încă de încăierare, pierise. Petru Alexeievici nu numai că luase iniţiativa luptei, dar se folosi de ea în chip magistral. Nici Lewenhaupt, general încercat şi prevăzător, nu scăpă de soarta pe care i-o pregătise.

Generalul suedez, conştient de greutăţile şi pericolele unui marş prin pădurile mocirloase ale Rusiei albe, când avea cu sine pe lângă o armată de aproape douăsprezece mii de suflete, peste opt mii de căruţe cu hrană, muniţii, medicamente şi maşini de asediu, luă iscoade şi înainta, uneori pe drumuri mai drepte decât ale regelui său. Totuşi „drumurile” se pierdeau adesea în

mocirle şi armata cu poverile ei se târa din greu prin pârtiile pe care şi le deschidea cu securile. Neputând supraveghea o coloană atât de lungă şi atacuri de-ale duşmanului fiind cu putinţă, generalul Lewenhaupt dete coloanei lui dispoziţii de luptă pe secţiuni ca fiecare să se poată apăra automat, fără a mai adăsta ajutorul comandantului din capul coloanei.

Astfel înaintară Suedezii adânc în inima Rusiei Albe şi părea că marşul lui Lewenhaupt se va încheia cu bine. Dar prin oamenii lui de credinţă, Petru aflase de scoborârea generalului suedez de la cetăţile nordice spre Ucraina, precum făcuse legătura între trădarea bătrânului Mazeppa şi schimbarea direcţiei de marş a trupelor lui Carol. Cu o grabă care nu era deloc rusească, ci mai curând o lecţie a marelui căpitan suedez, obişnuit să folosească momentele unice când victoria cade în braţe ca un fruct copt, Petru Alexeievici trimise pe Mencikov cu o trupă de represalii în Ucraina, pentru a pedepsi pe trădător şi a înfricoşa pe ceilalţi Cazaci. El însuşi se puse în fruntea celorlalte trupe şi ieşi întru întâmpinarea generalului Lewenhaupt, pe cursul mijlociu al Liesnei, nu departe de Mohilev.

Generalul suedez simţind prezenţa Ruşilor, nu aşteptă să fie atacat, ci porni, cu toţi călăreţii pe care-i avea, într-un iureş disperat împotriva duşmanului. Atacul fu atât de viforos că răzbi şi spulberă prima linie a pedestraşilor ruşi, care o rupseră de fugă. Fu nevoie de toată energia Ţarului ca să întoarcă fugarii la o nouă luptă.

O nouă luptă deschisă Ţarul nu putu da, totuşi trupele ruse fură refăcute, prin mijlocul atât de sigur al marilor recompense, al asprelor pedepse. Apoi începu să hărţuiască din toate părţile coloana lungă a generalului suedez, încredinţat că va dobândi până la urmă o victorie hotărâtoare. Ajutoarele nu trebuiau să mai ajungă în stare de luptă în tabăra lui Carol.

Într-un loc mocirlos în care trupele suedeze n-aveau multă putinţă de mişcare, Petru se hotărî şi dete atacul direct. Fu o luptă cumplită şi Ţarul se întoarse de trei ori la atac. Ruşii avură pierderi atât de numeroase încât Ţarul fu nevoit să trimită după ajutoare, care sosiră la timp. La căderea serii, Suedezii luptau în jurul căruţelor, hotărâţi să-nfrângă pe Ruşi prin rezistenţă. Dar în zorii zilei, călăreţii lui Petru, însufleţiţi de setea prăzii şi încredinţaţi că Suedezii erau la capătul puterilor, porniră iar la atac – al patrulea în douăzeci şi patru de ore. Suedezii înţeleseră că orice împotrivire era de-aci înainte de prisos. În această situaţie disperată, generalul Lewenhaupt dete foc lungului şir de care şi la adăpostul fumului încercă să se descleşteze din luptă, luând cu sine o parte din tunuri. Dar Ruşii dădură al cincilea atac şi Suedezii pierdură ultimele tunuri. Scăpară prin fugă numai vreo trei mii de călăreţi, în mijlocul lor cu nenorocosul general.

Pentru întâia oară Petru distrugea o armată suedeză, folosind nu numai superioritatea numerică – spre a egala calitatea adversarului – dar acel *spirit ofensiv repetat*, de care trupele ruseşti fuseseră lipsite. Înapoia lor se afla în sfârşit o voinţă dârză, hotărâtă de a merge cu orice preţ, până la biruinţă.

În acest timp, Mencikov năvăli în Ucraina, pustii satele, arse conacele, ucise pe toţi cei ce puteau fi bănuiţi a ţine cu hatmanul trădător.

Atacă cetatea lui Mazeppa, de la Baturin, o arse şi luă cu sine toate bogăţiile, în aur şi pietre preţioase pe care bătrânul le adunase după o viaţă de lupte. Iar Ucrainenilor spăimântaţi, le citi o proclamaţie a Ţarului Petru, după care aşa vor păţi toţi cei ce vor călca jurământul de credinţă de la Chiev al lui Hmelniţchi, dar vor fi răsplătiţi toţi cei ce vor apăra dreapta credinţă ortodoxă împotriva papistaşilor intraţi în ţară.

Când generalul Lewenhaupt se ivi în tabăra suedeză,

urmat de rămăşiţele jalnice ale fostei armate de nord, fără un tun, fără o căruţă de provizii, regele Carol nu mai avu nevoie de lămuriri: înţelese tot. Ceilalţi ofiţeri suedezi care de mult urmau cu un fior de nelinişte calea tot mai absurdă a suveranului, se sfătuiră cu contele Piper ca să-l abată pe rege de la ideea fixă a unei biruinţe, în asemenea împrejurări, împotriva Ţarului; o întoarcere în patrie ar fi singurul lucru de folos şi singura posibilitate de refacere a armatei.

— Cerul de-ar fi să se prăbuşească asupra mea, răspunse Carol contelui Piper, şi înapoi nu mă întorc decât biruitor!

Iarna veni pe încetul dar neînduplecată, în tabăra celor nouăsprezece mii de Suedezi, câţi mai rămăseseră. Ninsoarea începu domol spre a se preschimba în iureşe de nămeţi. Crivăţul bântui cinci luni. Amintirea acelei năprasnice ierni se află înscrisă în documentele întregului continent. Deşi obişnuiţi cu frigul, Suedezii, hrăniţi neîndestulător, lipsiţi de adăposturi bune şi de mantale, suferiră cumplit. Soldaţii care plecau în patrulare erau aduşi de cai înapoi, îngheţaţi în şea. Zilele treceau greu, înnegurate, dările păreau zidurile unei nesfârşite puşcării. Nimeni nu mai credea să ajungă viu în primăvară.

În tot acest anotimp neînduplecat, Carol, în bordeiul lui, socotea şi cerceta hărţile, număra oastea pe care o mai avea în mână şi ajutoarele pe care le-ar mai putea dobândi/… Geniu sau nebunie? Poate amândouă.

Când se desprimăvără, se văzu că oastea regelui număra încă aproape treizeci de mii de suflete, din care zece mii Cazaci, Poloni, Tătari şi Moldoveni, obişnuiţi a sluji pe simbrie oricui avea nevoie. Carol trimise poruncă soldaţilor suedezi rămaşi în Polonia, în regiunea Poznaniei, să vină în grabă în Ucraina, împreună cu artileria. Regele Poloniei, căruia de asemenea îi dete poruncă să trimită ajutoare, nu se putu clinti, din pricina luptelor pe care era

silit să le dea împotriva Ruşilor şi a Polonezilor filo-rusi.

Regele Carol nu mai vedea înaintea ochilor decât cifre… cifre… Dar oamenii care reprezentau aceste cifre erau departe de a alcătui falnica oştire ce plecase din Saxonia. Tunurile numai aveau caii în număr trebuincios, hamurile erau desperecheate, soldaţii păreau cerşetori de drumul mare, în cizme rupte, în cuşme străine, în mindire peticite şi-ncinse cu sfori –.

Poltava, cetate ucraineană, prezenta acum nu numai o valoare strategică, ci mai cu seamă una de aprovizionare – şi una politică. În ziua cuceririi ei, Suedezii găseau la îndemână hrană, veşminte, tunuri şi muniţii, pe deasupra prestigiul care ar aduna numaidecât sub steagul

1

Alexandru Danilovici Mencikov.

suedez pe Cazacii încă înfricoşaţi de cruzimile lui Mencikov.

Fără a mai sta pe gânduri, fără a lua aminte la părerile statului său major, fără a ţine seama de numărul mic al tunurilor şi sărăcia muniţiilor, în April, după uscarea drumurilor, Carol porni spre miraculoasa cetate. În Mai o împresură.

Această activitate şi spiritul neînfrânt al eroului însufleţiră iar pe vechii luptători, care dobândiră din nou credinţa în sfârşitul victorios al luptei, de vreme ce aveau în fruntea lor pe regele Carol. Două luni bătură tunurile suedeze meterezele puternice ale Poltavei – constructorii lui Petru lucraseră temeinic! – şi de numeroase ori asediatorii se apropiară de şanţurile cetăţii. Dar Ruşii se luptară vitejeşte, adăstând să se ivească de la o zi la alta, din depărtările ţării, oştirea mântuitoare a Ţarului.

Ceea ce se-ntâmplă într-adevăr. Cu o armată de şaizeci de mii de oameni şi cu numeroase tunuri, Ţarul venea în grabă să taie drumul regelui suedez. De data

aceasta nu mai putea fi folosită metoda de luptă a vechilor Tătari, de hărţuieli până la istovirea duşmanului, ci de o luptă pe faţă, piept la piept, hotărâtoare. Era lupta în care Carol nu fusese încă niciodată învins, chiar când numărul oştenilor lui era pe jumătate sau şi mai mic decât al adversarului. Petru şovăi două luni, tot timpul cât ţinu asediul Poltavei pe care o apărau cu vitejie patru mii de oameni hotărâţi. La sfârşitul lui Iulie însă, atacurile tot mai îndârjite ale Suedezilor ameninţau să prăbuşească cetatea. Ţarul dădu poruncă de înaintare, pentru înfruntarea decisivă.

Vestea că armata duşmană se apropia să despresoare Poltava, fu pentru regele Suediei ca o atingere a harului divin. Toate zilele mohorite fură uitate şi cuprins de o frenezie care-i împrumuta acea frumuseţe avântată a luptătorului înnăscut – dar pe care nu ne-a lăsat-o niciunul din artiştii timpului – porni cu o puternică escortă în recunoaştere. Voia să fie primul care loveşte. Şi într-adevăr, atacul fulgerător al regelui distruse un corp de avangardă rusă. Dar la înapoiere, un glonţ rătăcit îi zdrobi fluierul piciorului.

Abia când ajunse – n tabără şi vrei să se dea jos de pe cal, ofiţerii băgară de seamă că regele fusese rănit. Pierduse sânge şi căzu moale în braţele alor săi. Medicul chirurg chemat în grabă cu ajutoare, operă cum putu mai bine rana suveranului şi o pansa. Dar după o zi, rana dete puroiu. Consultul de medici hotărî tăierea piciorului. Regele se împotrivi şi puse însuşi fierul roşu pe rana otrăvitoare, fără a scoate un geamăt.

Cunoscând valoarea tactică şi morală a unei ofensive, Carol, deşi bolnav, chemă în seara de 7 spre 8 Iulie în cortul său pe mareşalul Rehns-kold şi-i porunci ca în zorii zilei să atace liniile ruseşti.

În apropiere de Poltava, Ţarul trecu pe ţărmul drept al râului Vorsela, pe care se afla cetatea, într-o mişcare de

învăluire, având râul în stânga, duşmanii drept în faţă. Lucrările de apărare ţinură seama de caracterul impetuos al atacurilor suedeze şi de inegalitatea în forţa de rezistenţă a trupelor ruse. Din acele lucrări – redute cu artilerie între care lăsase spaţii îndestulătoare pentru şanţurile infanteriei şi evoluţia cavaleriei – reiese că chiar dacă Petru se hotărâse a părăsi tactica hărţuielilor mărunte până la istovirea adversarului, ocoli lupta deschisă. El însuşi se alcătui în forma unei cetăţi ce urma a fi asediată. Prevedere admirabilă, pentru un comandant care cunoscuse dezastrul de la Narva!

Proiectul Ţarului era cu atât mai potrivit cu cât Suedezii neavând o artilerie puternică în stare să desprindă şi să nărue redutele, trebuiau să sufere, dimpotrivă, bătaia numeroaselor tunuri ruseşti, bine adăopostite. În asemenea împrejurări, biruinţa putea fi dobândită de Suedezi într-un singur fel: pricinuind o zăpăceală şi învălmăşeala în rândurile Ruşilor – marele pericol în care se va afla totdeauna armata rusă – printr-un atac vijelios al infanteriei şi cavaleriei; iar în caz de rezistenţă neaşteptată în vreun punct, prin aruncarea în luptă a unui grup de cavalerie proaspătă.

În zorii zilei de 8 Iulie oastea suedeză porni la atac sub comanda lui Carol, purtat pe o brancardă, în timp ce grupul de cavalerie de rezervă rămase sub comanda generalului Kreutz.

Lupta ţinu câteva ore numai; la amiază soarta armelor fu decisă.

Întâiul atac la aripa dreaptă a Ruşilor, dete rezultatul aşteptat: două redute căzură în mâinile Suedezilor/ care se siliră a întoarce tunurile împotriva celorlalte redute. Poate că-n acel moment – o jumătate de oră numai după începerea luptei – intervenţia corpului de cavalerie al generalului Kreutz, care adăsta într-o pădurice învecinată, ar fi împiedicat regruparea trupelor ruse precum şi

contraatacul prin care redobândiră cele două redute pierdute. De câteva ori, rândurile Suedezilor se apropiară în iureş năvalnic de liniile ruseşti. Dar nu era cu putinţă nimănui – nici chiar lui Carol XII – să anihileze cu biete sâneţe care uneori nici nu pocneau, aproape o sută cincizeci de guri de tun care loveau în plin. Regimente după regimente, aproape optsprezece mii de oameni, [duşi de încăpăţânarea supraumană a regelui care într-un timp fusese coborât de pe targa şi urcat pe un pat de suliţe, se topiră în acest iad de flăcări.

Mencikov, în fruntea unui corp de cavalerie, fu trimis să taie legătura adversarului cu tabăra de unde-i veneau ajutoarele şi muniţiile. Mencikov se dovedi mai iute decât generalul suedez Kreutz, pe care-l întâlni şi-l puse pe goană. Apoi luă cu asalt însăşi tabără suedeză, căreia îi dete foc. Coloanele de fum gros spuseră Suedezilor care mai luptau înaintea şanţurilor ruseşti, apărate de peste patruzeci de mii oameni, că* nu mai aveau nimic de aşteptat, că chiar retragerea le era tăiată. Un număr mare de Suedezi se lăsară luaţi prizonieri, în frunte cu mareşalul Rehnskoad, cu prinţul de Württemberg şi contele Piper, sfetnicul cel mai apropiat al lui Carol.

La amiază, totul era sfârşit. Ţarul primi în cortul lui pe nobilii prizonieri, cărora, în semn de admiraţie pentru cutezanţa de a fi luat ofensiva cu forţe atât de mici, le lăsă spadele. Mareşalului Rehnskold îi oferi însăşi spada sa.

Îi pofti la masă, unde Ţarul bău în onoarea comandanţilor suedezi învinşi pe care-i numi totuşi „profesorii” săi.

— Şi drept răsplată, Sire, pentru lecţiile noastre, văd că ne-ai bătut! răspunse un general suedez care nu-şi pierduse hazul.

Totuşi cincisprezece mii de Suedezi se grupară în jurul generalului Lewenhaupt, care izbuti să se retragă spre Nipru, în vreme ce Ruşii, beţi de victorie, se puseră

de-a-binelea pe jaf şi beţie, între ruine şi cadavre.

Regele Suediei ar fi fost şi el prins, istovit cum era şi aproape în necunoştinţă pe targa de suliţe, dacă n-ar fi fost zărit de colonelul polon Poniatovski care, urcându-l pe calul său, alcătuindu-i în grabă o gardă, îl îndrumă apoi departe de locul luptei, înspre Nipru.

Când îşi reveni în fire, Carol întrebă de contele Piper, de comandanţii armatei.

— Prizonieri, Sire! i se răspunse.

El dete din cap cu amărăciune, ca şi cum nu li se putea întâmpla o mai mare umilinţă decât a cădea prizonieri la Ruşi. Apoi zise:

— Noi vom merge la Turci.

Să fi înţeles oare cei din jurul lui că regele prefera să se dea prizonier Turcilor? *Sau să purceadă cu ei la o nouă luptă împotriva Ţarului*?

Nu mai fu în stare să călărească. I se găsi o caleaşca. O zi şi o noapte călători prin gropi şi hârtoape, pe şesuri către malul fluviului de unde începea împărăţia turcească.

Aci dete peste rămăşiţele armatei lui de la Poltava, adunată şi condusă de generalul Lewenhaupt, ale cărui sfaturi de cuminţenie şi prudenţă, înainte de jalnica bătălie, nu fuseseră ascultate de rege. Erau vreo nouă mii de oameni flămânzi, sleiţi, cu răni grele purtate pe picioare.

Dar după bucuria victoriei, Ţarul îşi aduse aminte că şi fugarii trebuiau urmăriţi, printre care se afla desigur Craiul Suediei, dacă nu cumva leşul lui se amestecase cu celelalte cadavre în ţărâna câmpului de luptă. Mencikov fu trimis în grabă cu un corp de cavalerie, câteva tunuri şi pedestraşi, către apus. Dâra morţilor şi răniţilor ce nu se mai puteau târî, arătă urmăritorului calea fugarilor.

Abia trecuse Carol, împreună cu o gardă de călăreţi, apele Niprului, după ce luă jurământul generalului

Lewenhaupt că-l va urma îndată, că pe înălţimile din jurul taberei suedeze se iviră trupele lui Mencikov, cu tunurile puse în bătaie. La cererea generalui rus să predea pe cei nouă mii de fugari, Lewenhaupt se sfătui cu ofiţerii. Cu excepţia a doi – care se şi împuşcară după aceea – toţi fură de părere că împotrivirea însemna o sinucidere absurdă. De aceeaşi părere fu şi Lewenhaupt, care se predă împreună cu ultimii soldaţi suedezi.

Nu de aceeaşi părere fu însă şi Carol, care credea că menirea unei oştiri e să se bată şi numai să se bată, fără a ţine seamă de alte socoteli. Mântuirea vietK unor ostaşi era o idee de pastor catolic, nu de luptător protestant. Târziu, foarte târziu, când ajunse în Suedia, dete pe generalul Lewenhaupt în judecata unei curţi marţiale, care-l găsi vinovat şi-l osândi la moarte. Dar generalul nu se mai întoarse în patrie. El muri la Moscova, încredinţat că fusese credincios şi regelui şi propriei sale conştiinţe de oştean.

Astfel fu spulberată una din cele mai puternice armate ale Europei şi singura care fu în stare să se împotrivească – o clipă – creştem naturale a Rusiei.

BOLNAVUL DE LA CORNUL DE AUR

Victoria de la Poltava se datora în întregime lui Petru. Învăţase într-adevăr de la marele său adversar, cum se organizează o armată, cum se conduce o luptă şi mai cu seamă cum se folosesc împrejurările neaşteptate. Înfrângerea prin istovire şi metoda de a bate pe adversar în fragmentele lui, Petru le realizase cu mână. de maestru. La Poltava fusese în mijlocul luptătorilor lui – întocmai ca şi regele suedez. Spaima care-l făcuse la Narva s-o rupă de fugă şi să se oprească tocmai la Novgorod, Petru şi-o înfrânse la Poltava. Precum avusese curajul să-şi recunoască lipsurile, acum scria în „Jurnalul” lui că se luptase însuşi cu vitejie, veşmintele îi fură ciuruite de gloanţe şi căzuse doi cai sub el.

De aceea triumful de la Moscova nu mai fu o mascaradă. Imitând pe imperatorii romani, generalii luaţi prizonieri merseră în fruntea alaiului iar pe arcul de triumf din Piaţa Roşie se putea citi *Senatus populusque moscoviticus*. Amintirea marelui imperiu distrus de barbari mijea încă în mintea popoarelor. Petru declară, îmbătat de glorie, că-l va învia în Răsărit.

Valoarea victoriei de la Poltava era însă mai modestă şi în acelaşi timp mai concretă. În primul rând cucerirea nordului nu mai putea fi disputată de nimeni. Piciorul pus de Ruşi pe ţărmul mării Baltice se dovedise solid. Deocamdată nu se afla nicăieri puterea care să-l alunge de acolo. Petru înfăptuise ceea ce nu fuseseră în stare nici Ruricii, nici primii Roma-novi. Sf. Petersburg se putea fortifica şi întinde fără teamă.

Ţarul folosi îndată împrejurarea că marea putere suedeză de odinioară era nimicită iar regele Carol prefera să aştepte într-un lagăr basarabean ajutorul Turcilor, decât să se înapoieze în patrie, adevăratul izvor al forţelor lui. Cuceri Estonia şi Letonia, asigurând astfel liniştea în golful Finlandei şi ferind noua Capitală de la gurile Nevei de orice atacuri din această parte. Sforţarea nu fu mică. Suedezii se apărară cu toată vigoarea. Asaltul împotriva Rigei fu cu deosebire tragic, prin amestecul ciumei, care lovi pe asediatori şi pe asediaţi. Deasupra Petersburgului, Ţarul lărgi zona rusească prin cucerirea cetăţii Viborg, în teritoriu finlandez.

Unii istorici au crezut că Petru Alexeievici, ţinând seama de mentalitatea vremii, ar fi ur-rftărit să intre în stăpânirea tuturor ţinuturilor lui Carol în Europa, adică să cucerească tot ţărmul de miazăzi al Balticei până la Oder. Niciun document nu aduce însă mărturia că Ţarul ar fi urmărit vreodată acest gând. Spre deosebire de Carol XII, el nu era un aventurier, ci un *constructor*. Şf nu se depărta cu un pas de la simţul realităţii, de la îndemnurile acelui

instinct fericit, care-l feri de greşeli şi-i îngădui să zidească un imperiu, din punct de vedere geografic, *perfect organic*.

Teama unor contemporani şi îndeosebi a împăratului de la Viena, că Ţarul ar putea deveni şi suveran german, nu se adeveri. Ruşii n-aveau ce căuta dincolo de Riga. Germanii, dimpotrivă, avură totul de câştigat din înfrângerea Suedezilor. De la Poltava începu nu numai consolidarea imperiului rus, ci şi crearea Prusiei independente. Atâta vreme cât spiritul războinic german nu va năzui să-ncalce fruntariile de apus ale imperiului rus, trase de Petru cel Mare, ci se va mulţumi cu o linie de demarcaţie mai mult sau mai puţin precisă prin inima teritoriului Poloniei, Germania şi Rusia vor fi totdeauna alături – legate de ameninţarea duşmanului comun, ieri Suedia, azi Anglia1).

Scurt fu totuşi răgazul îngăduit de fantastica victorie de la Poltava.

Carol nu socotea lupta încheiată prin victoria lui Petru, precum nici Petru nu se socotise înfrânt după Narva.

Istoria războiului diplomatic de pe ţărmul Bosforului, unde vegeta un sultan moştenitor de imperii şi a cărui singură grijă era să nu le piardă pe toate deodată, ar merita el singur

1) Această lege istorică e şi azi atât de puternică, încât naţional-socialismul german şi bolşevismul rus căzură din nou la înţelegere, şi tot pe teritoriul polon – începând din 1939.

osteneala unei cercetări amănunţite şi a unei cărţi.

Regele Suediei, rănit grav, trecu Niprul în noaptea de 9 spre 10 Iulie 1709. În Noembrie 1710, sultanul declară războiu’ Ruşilor. Punerea pe picior de războiu’ a Turciei împotriva Rusiei ceru lui Carol mai puţină vreme – un an şi patru luni – decât organizarea unei bune armate propri. Acest efort, care era de pură inteligenţă, se desăvârşi în

condiţii exterioare jalnice, având de luptat nu numai cu situaţia lui de străin agitator în vecinătatea imperiului rus, dar şi cu împrejurări politice pe care trebuia să le judece de la distanţă, cu obiceiuri necunoscute de curtea suedeză, dar atât de fireşti la Cornul de Aur.

Cu ajutorul ambasadorului Franţei la Istanbul – Franţa fusese totdeauna prietena lui Carol – şi mai cu seamă prin isteaţa şi neostenita activitate a lui Pomatovski, paşalele din jurul seraiului fură încredinţate că sultanul trebuia să bată pe Ţar, dacă nu voia să vadă în curând o flotă rusă de războiu’ la podul de la Galata. Vizirul AH grăi Polonezului Poniatov-schi, ca din *o mie şi una de nopţi*.

— Voi lua pe regele tău de o mână şi cu o sabie în alta, îl yoiu duce la Moscova!

Ţarul, încunoştinţat de uneltirile adversarului din tabăra Tighinei, ceru sultanului cu care era în pace, să izgonească pe străin şi să-i predea pe Mazeppa, spre a-l pedepsi ca pe un trădător ce fusese şi sta acum ascuns după mindirul regelui suedez. Împotriva lui Poniatov-schi, care folosise argumente politice, lucră în numele lui Petru bătrânul conte Tolstoi, care folosi un argument mult mai tare la Istanbul: punga cu aur. Dintr-odată marele vizir Ali fu pentru o pace eternă între Ruşi şi Turci. Poniatovski, după îndemnul regelui său, denunţă sultanului isprava marelui vizir, care se lăsase atât de grosolan corupt. Sultanul nu se speria numai de atât. Fu nevoie, de o întreagă intrigă de harem, în care era amestecată şi mama sultanului, ca Ali să fie înlocuit de la marele vizirat. Fu numit mare vizir Numan Kiupriu-iul care, fără a primi bacşişuri de la unii sau de la alţii, păstră pacea cu Rusia şi sfătui pe Craiul sved, trimiţându-i şi opt sute de pungi de bani pentru nevoile lui, să se întoarcă în Suedia, unde era aşteptat spre a apăra pe ţărmul Balticei posesiunile ce încă nu pierduse. Dar puterea Kiupriuliului ţinu numai patru săptămâni şi fu înlocuit cu Mohamed Baltagiul, care chemă

pe hanul Tătarilor să strice numaidecât pacea cu Ruşii. Bătrânul Tolstoi, omul Ţarului, fu prins şi aruncat în înfiorătoarea închisoare a Celor Şapte Turnuri. Carol trimise un ofiţer la Sublima Poartă, ca să ajute marelui vizir la pregătirile de război, îndemnându-l îndeosebi să facă rost de cel puţin patru sute de tunuri, fără de care greu ar putea fi urnită din locul ei mulţimea oştenilor moscoviţi.

Turcia era pe atunci singura putere în stare să stăvilească revărsarea împărăţiei ruse. Ţarul pusese în Polonia pe vechiul aliat Friederich August, deşi trădător. Ţările româneşti şi cele balcanice, creştine, priveau la Moscova ca la cuibul mântuirii lor.

Carol al Suediei deveni astfel „consilierul tehnic” – am spune azi – al Turcilor precum şi al Tătarilor din Crimeea, al căror han veni în tabăra de la Tighina în Noembrie 1710. Se poate ca întreg planul campaniei turceşti – în care se prevedea înaintarea Tătarilor pe Don în sus, până la Voronej, unde se aflau şantierele navale ruseşti – să fi fost conceput de regele suedez.

Războiul fu declarat la începutul iernii; o greşeală a Turcilor, care nu erau pregătiţi şi lăsau adversarului timpul de a se organiza.

Petru trimise pe ţărmurile Balticei o armată sub comanda lui Mencikov. La Moscova începutul războiului fu proclamat solemn şi pus sub ocrotirea sfintei cruci, ţelul Ruşilor fiind de a elibera din robia păgânilor pe creştinii din Balcani. Dar Ţarul căzu grav bolnav şi zăcu aproape toată iarna. În primăvară însă el se puse în fruntea a trei oştiri şi scoborî spre miazăzi.

Nu s-a observat îndeajuns că în acest război, Petru Alexeievici, beat de gloria victoriei de la Poltava, revenise la vechile moravuri ruseşti şi făcu exact aceleaşi greşeli ca şi regele Suediei.

Greşeli politice: Crezu în răscoala popoarelor

creştine supuse musulmanilor şi în ajutorul lor. Cantemir, domnul Moldovei, trecu îndată de partea Ţarului, neprecupeţind nicio jertfă. Ţarul petrecu o vreme la Iaşi, veselindu-se cu boierii şi dându-şi seama de vinurile de la Cotnari. Dar domnul Munteniei, Brâncoveanu, mai aproape de Turci, se sfii să ia pe faţă partea Rusiei, ba la timpul potrivit trimise carele cu provizii nu spre miazănoapte la Ţar, ci spre *miazzi*, în tabăra turcească.

Greşeli strategice: Deşi bine împărţită, armata de operaţii nu ţinu seama de *timpul* în care avea să dea lupta, de *starea* în care se găseau oamenii după marşurile forţate din nordul Rusiei până la Nistru şi mai cu seamă de *lipsa de provizii*. Toate aceste greşeli de care suferise armata lui Carol şi cărora se datora în parte catastrofa de la Poltava, se repetară surprinzător de aidoma.

Împotriva Tătarilor de pe Don, care ameninţau lucrările de la Voronej şi deci viitoarea stăpânire a Mării Negre, Ţarul trimise un corp de armată sub comanda prinţului Apraxin, guvernatorul Azovului. Pe Nipru coborî alt corp de armată sub comanda prinţului Dimitrie Go-liţin, guvernatorul Chievului, iar flancul drept, sub comanda generalului Şeremetiev, coborî pe Nistru în jos, pentru a face legătură cu domnii ţărilor române. Cele trei armate nu putură opera laolaltă în momentul cel mai critic, astfel că fură aproape zadarnice succesele lor locale – înfrângerea Tătarilor de către prinţul Apraxin, aprovizionarea armatei lui Şeremetiev de către prinţul Goliţin.

Când se vesti apropierea Turcilor. Ţarul mai făcu o greşeală, trimiţând o parte din armată, sub comanda spătarului muntean Toma Cantacuzino, să ocupe Brăila şi să împiedice pe Turci a trece Dunărea. Viteazul spătar cuceri Brăila, dar n-avu destulă tărie să apere trecerea, necum să urmărească pe Turci.

Armata care scoborî pe Prut devale, găsi câmpiile

arse de seceta verii iar lăcustele care se ţineau roiu' după oştire, pustiau tot ce mai rămăsese verde. Mulţi oameni căzură-n drum, unii nu se mai ridicară iar kilometri de-a-latul oştirii, văzduhul putea a cadavre de cai, încinse de soare.

Asemenea lui Carol, nici Petru nu primi sfatul generalilor mai prevăzători, de a nu începe o bătălie cu armata aceasta istovită, ci mai curând să se retragă într-o regiune rodnică, unde s-ar putea reface.

Ca şi înaintea Poltavei, deosebirea dintre forţele armate era uriaşă. Petru, cu vreo patruzeci de mii de oameni, demoralizaţi înainte de orice încăierare, trebuia să – nfrunte oastea turcească, tare de aproape trei sute de mii de oameni şi prevăzută cu peste patru sute de tunuri. Pe deasupra, regele Suediei se afla în legătură cu tabăra marelui vizir, care nu crezu însă în toate cuvintele învinsului de la Poltava.

Mai putea fi îndoială asupra sfârşitului unei lupte în asemenea condiţii?

De cealaltă parte a Prutului, cetele de Tătari urmăreau mişcarea trupelor moscovite, asemenea unor corbi flămânzi, gata să se arunce asupra hoitului.

Avangarda călare a Ţarului dete peste pedestrimea turcă, înaintând de-a-valma, într-un moment în care infanteria rusă era prea în urmă. Retragerea ordonată de Ţar trebuia să înceapă în seara de 6 Iulie 17 ii, fără ca Turcii să prindă de veste. Cavaleria izbuti să se des-cleşteze şi se uni cu o parte din pedestrime la gura Prutului. De aci trupele trebuiau să urmeze retragerea spre miazănoapte, până la întâlnirea cu grosul oştirii de sub comanda generalului Repnin. Dar în aceeaşi noapte trecură Prutul şi Tătarii, înţeleşi cu Turcii, astfel că Ruşii pierdură putinţa de a se mai clinti din loc. Între ei se afla Ţarul cu soţia şi sfetnicii lui cei mai preţioşi. Din carele convoiului alcătuiră în grabă o „tabără pătrată, de care

într-adevăr năvălitorii se loviră o zi întreagă, – sfărâmându-şi valurile. Ruşii se apărau cu vigoarea disperării.

Ţarul fu cuprins de panică. Tot felul de gânduri năstruşnice îi trecură prin minte, printre care o fugă nebună... până-n Transilvania. Îşi socoti situaţia atât de ameninţată, încât se pare că-n acea zi şi-ar fi scris un testament, după care îndemna pe moscoviţi să pună pe tronul Rusiei pe „cel mai vrednic” dintre ei.

Dar în aceeaşi noapte Ruşii izbutiră să se rupă din încleştarea duşmanului, care dormea frânt de osteneală, şi oastea porni mai departe spre miazănoapte, unindu-se lângă Stănileşti cu grosul armatei. Urmăriţi şi hărţuiţi la ariergardă, Ruşii se îndreptară apoi spre malul Prutului, unde nădăjduiau să găsească un loc prielnic pentru zidirea meterezelor de apărare.

Prutul face însă în acel loc o cotitură largă, astfel că moscoviţii se pomeniră prinşi ca-ntr-o capcană. Pe dealurile dimprejur se iviră numaidecât tunurile turceşti, cu ţevile îndreptate în vale, spre malul jos al Prutului, unde se ghemuise oastea Ţarului. În asemenea împrejurări, Ruşii ar fi fost distruşi în câteva ore, dacă Turcii pe lângă numărul mare de tunuri ar fi avut şi buni artilerişti. Dar ghiulelele turceşti ajungeau – cele mai multe – numai până-n marginea taberei ruseşti.

Ţarina Elisabeta, fiica lui Alexei

Şi de data aceasta, situaţia armatei ruseşti era disperată. Dacă Turcii şi Tătarii, precum îi îndemnau reprezentanţii regelui Suediei, Poniatovski pe Turci, contele Sparre pe Tătari – ar fi săpat şanţuri în jurul oştii moscovite, nimeni de-acolo n-ar fi scăpat cu viaţă. Urmările unei asemenea măsuri ar fi fost extraor dintre: căderea Ţarului, mort sau viu, în mâinile Sultanului, desfiinţarea puterii militare moscovite şi alungarea ei pentru multă vreme, dacă nu pentru totdeauna, de pe

ţărmurile Mării Negre. Contele Poniatovski se şi grăbi să vestească, printr-o ştafetă, pe Carol la Tighina, că armata rusă era în ajun de a capitula.

Petru Alexeievici, lipsit de spirit eroic, ba suferind de o totală demoralizare în acele îngrozitoare ore, fu aproape silit de unul din generali să-i predea comanda, spre a încerca să croiască Ruşilor un drum de scăpare. Era un militar german, îndrăzneţ, hotărât, un anume Wiedman, care plăti cu viaţă încercarea de a rupe cercul de foc. Generalul rus, Volkonski, care-i luă îndată locul la comandă, avu aceeaşi soartă.

Ţarul se crezu pierdut. Se închise în cort şi aşteptă destinul.

Pe neaşteptate sosi un paşă în tabăra rusească pentru încheierea unui armistiţiu, în vederea încheierii păcii.

Oricât ar fi părut de năstruşnică, vestea era totuşi adevărată. Generalisimul turc, Baltagi Mehmet, pornise de la Istanbul cu porunca, nu de a sfărâma cu orice chip imperiul rus ci de a încheia pacea, de îndată ce ar fi dobândit bune condiţii. Îndârjirea contelui Poniatovski nu schimbă deloc gândurile Turcului, care ar fi plătit dinainte Sultanului cu capul cea mai mică greşeală. Poate că într-adevăr tabăra rusească n-ar fi rezistat îndelung, dar ce-ar fi împiedicat celelalte oşti ale Ţarului – pe care Baltagi Mehmed nu-l bănuia în tabăra asediată – ostile de pe Don, din Polonia şi din Moldova, să se unească şi să-l distrugă cu desăvârşire, întocmai ca pe Carol XII la Poltava? Generalisimul turc ar mai fi încercat totuşi un atac împotriva taberei ruseşti, dar nu mai fu ascultat de ieniceri care ştiau de propuneri mai vechi de pace ale Ruşilor, precum şi de porunca Sultanului de a nu refuza o împăcare prielnică.

Propunerile mai vechi de care amintim abia acum, fura trimise, cu daruri de preţ, bijuterii şi aur, de către

soţia Ţarului, fosta slujnicuţă a pastorului balt, Marta, catolică devenită acum Caterina cea pravoslavnică şi trecută de la cuceritorul cetăţilor nordice la Mencikov, de la Mencikov la Ţar care şi-o luase pentru totdeauna. Ea nu-şi pierduse capul în tabăra asediată şi în simplitatea ei robustă, ghicise că-n tabăra turcească aurul va face minuni.

Refuzul ienicerilor de-a mai porni la atac, grăbi hotărârea marelui vizir. El trimise un paşă pentru armistiţiu, care fu încheiat numaidecât. În tabăra turcească se iviră în aceeaşi zv trimişii Ţarului, un negociator din naştere, vicecancelarul Şafirov, Evreu adus de „Ţar din Olanda şi doi militari.

Tratativele fură caraghioase, întrucât şi Ruşii şi Turcii cerură mai mult decât se cădea, adversarii fiind totuşi hotărâţi să încheie pace aproape în orice condiţi. Până la urmă Şafirov – care ştia că are în mâinile lui însăşi viaţa lui Petru Alexeievici – iscăli pacea prin care Ţarul renunţa la amestecul în Polonia şi Principatele româneşti, restituia Azovul şi punea capăt construcţiilor navale de la Voronej, care, fără libertatea Mării Negre, tot nu mai aveau niciun rost.

Nici Tătarii, care ar fi dorit să se reînfiinţeze tributul, nici Suedezii, care ar fi ţinut ca lupta să continue până la distrugerea totală a inamicului, nu dobândiră vreun câştig. Cu mari stăruinţe, contele Poniatovski putu îndupleca pe Mehmet Baltagi să asigure regelui Suediei trecerea liberă, prin Rusia spre ţara sa.

Când află de această catastrofală pace, care lăsa cu desăvârşire neatinsă forţa Rusiei – în stare să recucerească după trei luni mai mult decât Azovul!

— Carol XII se repezi din Tighina la Ştănileşti, în tabăra marelui Vizir, unde-l copleşi cu observaţii, arătându-i că avusese în mână însuşi capul Ţarului.

— Dacă omoram pe Ţar, răspunse Turcul, cine voiai

să mai poruncească la Moscova? Fiindcă nu e bine ca toţi regii să lipsească de-acasă… încheia el puţin ironic.

La Constantinopol, ostile victorioase fură primite în triumf, iar Mehmet Baltagi răsplătit de Sultan. Aducea cu sine, zălog, pe isteţul Şafirov. Dar sosiră îndată şi rapoartele, denunţurile, criticile regelui Suediei, atât de întemeiate. Sultanul Ahmet III văzu cu mirare că Ţarul nu-şi retrăgea trupele din Polonia, ba un om de încredere al Ţarului, Mencikov, ajunsese cu oastea lui până la Stettin, că tot amâna predarea fortificaţiilor de la ţărmul Mării de Azov şi nu ardea niciunul din vasele care se construiau la Voronej. Mehmet Baltagi căzu în dizgraţie şi fu exilat într-o insulă din marea Egee iar aghiotantului său, despre care se dovedise a fi primit bani ruseşti, i se tăia capul. Sforţările lui Carol de a ridica din nou pe Turci împotriva Ţarului, nu izbutiră mai mult Ei erau meniţi unei înfrângeri mai grave şi de proporţii mai vaste, dar care urma să se împlinească în cursul unui veac. Astfel că, ostenit până la urmă de îndemnurile regelui fugar, de cererile lui de bani, de gândurile lui ascunse, de făgăduielile de plecare neţinute, Sultanul adună divanul dinaintea căruia – precum mărturiseşte Voltaire – s-ar fi dezvinovăţit precum urmează:

„În urma tratatului încheiat cu Ruşii, tratat la care fu de faţă cu depline puteri şi un delegat al său (*contele Poniatovski*) întru aplicarea cauzei care-l privea (*pe Carol XII*) i-am dat un mare alai spre a-l întovărăşi până pe meleagurile lui. Pentru acoperirea cheltuielilor acestei călătorii – pe care nu le luasem în întregime asupră-mi – mi-a cerut o mie de pungi. Eu i-am dat atunci mai mult, şi anume o mie două sute. Dar după ce seraschierul din Tighina îi înmâna aceşti bani, el mai cere acum altă mie de pungi şi nu vrea să plece, pe cuvânt că alaiul e mic; ba e prea mare, dacă ţinem seama că nu umblă prin ţară vrăjmaşă…”

La i Februar 1713, Carol XII, într-o luptă scurtă contra oamenilor Sultanului, fu făcut prizonier şi dus pe ţărmurile Mării de Marmara, la Demotica. Abia aci, după zile şi nopţi petrecute în singurătatea odăii, Carol părăsi în sfârşit nefericita idee de a distruge imperiul moscovit în creştere, cu ajutorul imperiului turc, în decadenţă. La Demotica, regele Suediei văzu că la Poltava fusese cu desăvârşire învins şi lupta cu Petru Alexeievici încheiată.

Să-şi fi dat seama şi de valoarea istorică a biruinţei ruse? greu de închipuit. Pe Carol XII îl interesau numai faptele militare şi, ca militar, adâncă trebuie să-i fi fost amărăciunea că nu legile stricte ale războiului rostiseră ultimul cuvânt în această uriaşă încăierare, ci forţe neprevăzute, cu neputinţă de cercetat, cu neputinţă de măsurat, a căror existenţă au menirea, desigur, de a demoraliza geniul militar cel mai bine organizat. Astfel de gânduri trebuie să fi trecut, fatal, şi prin mintea altor cuceritori, care crezându-se creatori de valori erau numai umili slujitori ai unor valori cu mult mai esenţiale şi mai durabile. Căci între oameni, războiul n-a fost niciodată *un scop*, oricât de hotărâtoare s-au arătat efectele lui, iar conducătorii care n-au ştiut-o, au aflat-o. Napoleon, mai târziu, ştia. Carol XII la Demotica, a aflat-o.

Renunţarea la ideea fixă căreia îi jertfise nu numai o falnică armată, dar şase ani din scurta-i viaţă – va muri peste patru ani, în vârstă de numai treizeci şi şase de ani – îi redete facultăţile de suveran. Trimise o delegaţie numeroasă la Poartă, să mulţumească Sultanului pentru toate înlesnirile. Bucuros de a scăpa de un musafir atât de supărăcios, Turcul îl copleşi cu numeroase şi preţioase daruri, cai arabi, un cort de mătase, covoare, o sabie cu rubine.

Cu alai mare străbate Balcanii, Ţările româneşti, dar în Ungaria fu cuprins de o frenezie nouă şi travestit în simplu particular, cu un singur tovarăş de drum, călări

nebuneşte prin noroaie, bătut de pioi, către Pomerania suedeza. În noaptea de 3I Noembrie 1714, bătu la poarta cetăţii sale, Stralsund. De bucuria revenirii regelui, tunurile traseră în acea noapte puternice salve. Dar regele nu-şi mai putu scoate cişmele din picioare. Cişmele fură tăiate.

Ţarul, scăpat ca prin minune din încercuirea de la Stănileşti, suferi nu numai în prestigiul lui european, dar şi în amorul propriu. Fructul primei lui victorii militare, cetatea Azovului, trebui s-o redea Turcilor. Marea Neagră devenea iar un lac turcesc. Îşi recunoscu greşelile, cu acea sinceritate care-i făcu măreţia şi din care-şi trăgea energia supraumană. Niciuna din loviturile pe care le primea din pricini aproape totdeauna personale, nu rămâneau sterpe; ca lovitura de toiag a lui Moise din pustie, descuiau nebănuite izvoare de energie.

Nu se cunoaşte precis rolul jucat de Caterina în zilele de la Stănileşti, când Tarul pierduse orice speranţă de mântuire. Oare ideea cumpărării bunăvoinţelor turceşti venise din viclenia ei, sau a Evreului olandez Şafirov? E sigur însă că pentru sufletul descumpănit al lui Petru Alexeievici, Caterina fu un reazim puternic. Ea îşi jertfi atunci toate podoabele femeieşti, aurul, argintul şi pietrele preţioase spre a mântui imperiul.

Petru se legă şi mai mult de această femeie de ispravă şi nu se mai despărţi de ea. O luă în căsătorie. Nu ţinu seama nici de umila-i origine ţărănească, nici de trecutul ei. Ţarul nu avusese, nu avea o viaţă mai curată, Caterina nu-i ceru mai multă credinţă. Legătura lor era sufletească.

În acelaşi timp, Ţarul sili pe Alexei, moştenitorul tronului, care împlinise douăzeci şi unu de ani, să ia în căsătorie o prinţesă germană, pe Charlotta de Braunschweig, înrudită cu Habsburgii şi a cărei soră va deveni în curând împărăteasă la Viena. Experienţa proprie

nu-l învăţase mult pe Ţar în această direcţie. Şi el fusese căsătorit, la optsprezece ani, iar acea nefericită soţie se afla acum închisă la mănăstire, sub aspră pază. Cum de crezuse că o căsătorie, despre care viitorul soţ aflase dintr-un ziar german, va avea un sfârşit mai bun? Dar Ţarul nu se gândea nici la gustul fiului, nici la al prinţesei germane. El avea nevoie de o legătură politică strânsă între Moscova şi Viena.

Fu o căsătorie jalnică. Din primele zile, Ţareviciul îşi mustră soţia, supărat de lipsa zestrei, o părăsi vreme îndelungată şi o revăzu, ca să-i arunce iar cuvinte grele. Prinţesa germană îi născu doi copii; dar Ţareviciul trăia mai mult cu Afrosinia, de felul ei ţărancă din Finlanda.

Noile alianţe ale puterilor maritime apusene, în frunte cu Anglia, în vederea consolidării cuceririlor făcute în paguba Suediei, îl găsiră pe Petru mult mai prevăzător. Nu se lăsă atras într-o luptă din care nu ştia cum va ieşi – în fruntea oştilor suedeze era acum tot Carol XII – şi clin care în orice caz foloasele lui erau atât de mici… Nu, n-avea nimic aventuros în el Ţarul cu simţirea de-atâtea ori exaltată, cu mari pofte personale şi care înfăptui totuşi un imperiu existând, în liniile lui fundamentale, până în zilele noastre.

Odată cu ridicarea puterilor germanice, din care Prusia se vădea cea mai activă şi mai războinică, Petru, pentru siguranţa lui, simţi nevoia unui echilibru al puterilor continentale. În chip firesc fu atras de Franţa – şi acest echilibru se va mai ivi de câteva ori, ultima înainte de 1914, când Ţarul Nicolae II, Autocratul, va primi la Petersburg vizita Preşedintelui Republicii franceze, Poincaré, întovărăşit de primul-ministru Viviani, fost şef socialist.

Amândouă sistemele de politică externă ale Rusiei de azi, fură astfel schiţate de la începutul veacului al XVIII-lea, de Petru cel Mare: alianţa cu Germania, când

ameninţarea vine de la o putere nordică, alianţa cu Franţa, când statele germane arată intenţii de hegemonie.

Tot în acel timp, în preajma anului 1715, începuseră să iasă la iveală scandaloasele câştiguri de război ale primilor industriaşi ruşi, Demidov, turnătorul, Gonciacov, ţesătorul, şi mai cu seamă ale vameşilor, printre care Soloviev, care va deveni directorul Băncii Ruse din Amsterdam. Celelalte pături sociale fuseseră stoarse de orice vlagă. Dar şi mai revoltătoare erau averile adunate de oamenii din jurul Ţarului, favoriţii, mai toţi de obârşie umilă şi la care priveau cu invidie şi furie aţâţi boieri de neam vechi, ţinuţi departe de noul regim.

Fabuloase, îndeosebi, erau bogăţiile adunate de Mencikov, ale cărui merite nu puteau fi toate rostite în gura mare, dar căruia Ţarul îi ierta orice. El puse mâna pe moşiile, conacele şi avuţiile hatmanului Mazeppa, iar cetăţile din Polonia şi Saxonia pe care „le ocroti", fură puse la grele contribuţii de război, toate în beneficiul celui mai intim prieten al lui Petru Alexeievici. Onoruri publice acoperiră numele acestui nesăţios jefuitor de popoare.

„Favoritul stăpânea şase târguri şi 150.000 de robi, averea lui atingea douăzeci de milioane da ruble. Surâzând, plăti el o amendă de două sute de mii de ruble. Poseda în Ingermanland, (regiunea Petersburgului) şaisprezece moşii, nouăzeci şi opt de sate şi o mie două sute hectare pădure; în Ucraina avea patru târguri, optzeci şi opt de sate mănăstireşti, nouăzeci şi nouă comune, cincisprezece livezi şi optzeci şi şapte de pescării. În timpul războiului jefui Polonia, Meklemburg, Pomerania şi provinciile baltice.[1]

Când jafurile deveniră publice şi în Moscova nu se mai vorbea decât de setea de aur a lui Mencikov care ameninţa să-i ruineze pe toţi, Ţarul îşi calcă pe inimă şi-l

---

1 Kurt Kersten, op. cit.

dete în judecata unui tribunal. „În mocirlă te-ai născut, în mocirlă o să mori!” îi strigă Ţarul furios. Mencikov fu osândit la moarte. Niciuna din acuzaţii nu putu fi respinsă. Dar Petru Alexeievici – poate după rugăminţile Caterinei care fusese întâi iubita lui Mencikov şi cu care punea la cale afaceri bănoase fără ştirea Ţarului – îl iertă, ţinând seama că fusese un comandant destoinic, credincios şi că ar mai putea aduce foloase. Dar Mencikov nu se schimbă, firea şi năravurile-i siliră pe Ţar să-l dea din nou în judecată şi iar să-l ierte când fu iar osândit la moarte.

Isprăvile unui Mencikov, cu tot scandalul public, erau imitate de ceilalţi deţinători ai puterii, din jurul Ţarului, de generali, amirali, guvernatori şi chiar simpli comandanţi de regimente. Între timp impozitele – adunate cu mijloace de o cruzime orientală – crescură cu o sută cincizeci la sută. Pădurile se umplură de fugari care nu mai puteau plăti şi voiau să scape cu viaţa, de soldaţii recrutaţi cu harapnicul, arşi cu fierul spre a fi recunoscuţi şi chiar de fii de nobili chemaţi la oaste, dar care nu voiau să-şi pună pielea în joc pentru un Petru Alexeievici, ucigătorul părinţilor şi fraţilor lor.

În 1715, închise ochii pentru totdeauna mult – nefericita şi nevinovata Charlotta de Braunschweig, soţia lui Alexei. Ţarul, deşi bolnav, ceru să fie dus la patul muribundei, care-i destăinui ultimele suferinţe.

Nesupunerea fiului mâhni mult pe Ţar; el şi-avea de unde şti că soarta îi hărăzea o nesupunere mult mai gravă şi un chin mult mai adânc.

Pentru a pune capăt nemulţumirii boierilor moscoviţi, Petru fu silit să lovească în cei maţ apropiaţi colaboratori. Cei mari scăpară uşor. Cei mici fură exilaţi în Siberia, puşi la torturi cu limbile tăiate, bătuţi cu cnutul în Piaţa Roşie, executaţi.

În toamna anului 1716, Ţarul plecă în Olanda, de care îl legau amintirile tinereţii şi căreia îi datora înnoirea

tehnică, „modernizarea” Rusiei.

Petru Alexeievici avea acum 45 ani. Luase cu sine pe Caterina, care-i născuse fiice şi un fiu. Ţarul nu mai avea sprinteneala tinereţii şi nici robusteţea de odinioară. Îl obosise cumplitele încercări prin care trecuse – răscoale, execuţii, bătălii pierdute şi câştigate, ameninţările neîntrerupte ale Turcilor şi Suedezilor, mizeriile administraţiei ruseşti, putredă de la guvernator până la ultimul cinovnic, dar îl mistuia şi un morb misterios, probabil spirochetul, pe care savanţii îl vor vedea mult mai târziu.

Călătoria prin Olanda fu melancolică. Petru Alexeievici recunoscu localităţile pe unde trecuse, unde lucrase şi învăţase. Mai găsi în viaţa oameni cu care petrecuse, achită datoria, uitată mai bine de douăzeci de ani, unei gazde olandeze meticuloase, stătu la căpătâiul unui vechi prieten, muribundul primar al Amsterdamului şi zăcu însuşi câteva săptămâni.

Ţarul se lovi la Amsterdam de aceiaşi duşmani ascunşi, care înainte de orice alte tratative cu Ruşii, cereau ca trupele lor să părăsească cetăţile germane. Poate că acestui eşec diplomatic se datorează hotărârea lui Petru de a vizita curtea Franţei, unde în numele lui Ludovic XV, copil fără vlagă, ducea destinele puternicei ţări, Ducele de Orléans.

La Paris, în Martie 1717, Ţarul se duse fără Caterina. Dar nu pare să se fi bucurat prea mult de frumuseţile acestui oraş care, primăvara, dobândeşte o frăgezime, un farmec, necunoscute aiurea.

În Rusia se ţineau lanţ scandaluri care compromiteau pe cei mai apropiaţi sfetnici ai Ţarului, acuzaţi de corupere şi de jaf direct în avutul ţării. Se mai zvoni că Alexei, moştenitorul tronului, fiul cel mai mare din întâia căsătorie a lui Petru, ar unelti împotriva părintelui, s-ar fi dat de partea „reacţionarilor”, a duşmanilor tatălui poreclit de ei

„Antecristul” şi adăsta moartea sau plănuia chiar asasinarea Ţarului, ca să se urce pe tron şi să aşeze ţara în vechile şi pravoslavnicele datini.

Ultimele impozite, care aveau menirea să acopere cheltuielile uriaşe ale politicii militare şi ale politicii de construcţii puse la cale de revoluţionarul „de sus”, duseră o bună parte din boierime în tabăra opoziţiei. Nu crâcnea pe faţă nimeni. Călăii tronului făcuseră de atâtea ori dovada că Autocratul nu glumea şi nu îngăduia nicio împotrivire când era vorba de înfăptuirea planurilor lui, dar toţi aşteptau – şi nădăjduiau într-un miracol care să-i scape de pacostea unei asemenea revoluţii. Că tocmai Alexei, moştenitorul tronului, pe care Ţarul îl crescuse cu o dragoste deosebită, ca pe un continuator al operei lui, ar fi putut fi centrul unei asemenea revolte, era pentru Petru Alexeievici mai mult decât un pericol politic, era o jignire şi adâncă durere.

Trecerea Ţarului prin Paris lăsă multe urme, unele mai pitoreşti decât altele şi pot fi găsite uşor în scrierile timpului. Căci la alte Curţi, unde eticheta şlefuise de generaţii gesturile dacă nu totdeauna simţimintele prea vulgare, Petru izbi, uimi şi uneori înveseli pe nobilii curteni parizieni, prin felul lui deschis de a se purta, prin graiul lui uneori destul de bădărănesc, prin lipsa lui de „creştere" – care se băga de seamă îndeosebi în felul cum lua şi mesteca bucatele – dar şi prin înfăţişarea-i impunătoare, cu tot spasmul muşchilor feţii, pe care acum nu şi-l mai ascundea.

Îndepărtă de câteva ori nobilii şi ofiţerii ataşaţi persoanei lui. Dori să vadă singur marele oraş, cartierele burgheze, magazinele, edificiile publice, muzeele, atelierele, şcolile, unde se oprea, ca de obicei, vreme îndelungată, interesându-se amănunţit de tot ce vedea, dorind să fie cât mai bine lămurit şi neobosind de a pune întrebări. Aceste vizite îl interesară mai mult decât

serbările oficiale, parăzile militare *şi* „conversaţiile”. Primi numeroase daruri, unele destul de costisitoare, dar Ţarul se arătă mai zgârcit decât se aşteptau curtenii de la Versailles. Ei nu înţeleseră – era cu şapte decenii înaintea Marei Revoluţii burgheze – că cei care muncesc şi vor, din produsul muncii lor, să creeze ceva trainic, nu sunt deloc darnici şi preţuiesc la adevărata lui valoare fiecare ban.

Fusese făcut ca niciuna din călătoriile lui Petru să nu se încheie cu succese politice. Acest nenoroc trebuie să-l fi amărât. Dar şi de data aceasta îl readuse la adevărata-i menire, construcţia unei Rusii trainice.

Ca odinioară la Viena, la Paris nu se ţinu seama de propunerea matrimonială a Ţarului, care să lege cele două mari puteri – o fiică a Ţarului regină a Franţei, ca soţie a lui Ludovic XV – şi fireşte, cu atât mai puţin, de propunerea unei alianţe politice. Pe acea vreme conducătorii Franţei, care nu simţeau încă ameninţarea hegemoniei germane, urmăreau să dobândească prietenia Angliei. În asemenea împrejurări, nu numai că o alianţă cu Ruşii era în afară de orice discuţie, dar dintr-un punct de vedere uşor de înţeles, chiar prezenţa Ţarului la Paris era o povară.

Când părăsi capitala Franţei, multe piepturi de la Versailles respirară uşurate.

Totuşi călătoria în Occident avu şi o însemnătate politică. Prin întâlnirea cu Goertz, teribilul mânuitor al diplomaţiei continentale şi omul de încredere al lui Carol XII, se deschise calea unei împăcări de necrezut, care duse până la o alianţă împotriva Angliei.

NEVĂZUTUL STĂPÂN AL EUROPEI

Că viteazul rege al Suediei era lipsit de o viziune politică mai largă şi că nefericirea lui se datorează tocmai acestui geniu mărginit la fapta de arme, se mai poate vedea din locul pe care îl ocupă baronul Goertz în politica Suediei, după întoarcerea regelui din Turcia. În timp ce

Petru, mai puţin înzestrat din punct de vedere militar, îşi urma realizarea intuiţiei lui istorice, Carol XII se dete cu trup şi suflet în mâinile baronului Goertz, care-i oferea tocmai ceea ce-i lipsea, o concepţie, un vast plan de politică internaţională. Rezultatele puse înainte trebuiau să fie fantastice – precum vom» arăta îndată – şi aveau menirea, în primul rând, să împace sufletul jignit, descumpănit şi ambiţios al fostului prizonier de la Demotica.

Rolul baronului Goertz în istoria Europei de la începutul veacului al XVIII-lea este cunoscut în linii mari. Despre el istoricii vorbesc ca despre o figură secundară a unei drame în care rolurile principale ar fi fost ţinute de Carol XII şi Petru cel Mare. Adevărul e mult mai grav. Timp de câţiva ani – şi anume în momentele când Anglia îşi consolida regalitatea şi înlăturând cea mai mare parte din concurenţii maritimi îşi crea imperiul colonial – baronul Goertz ţinuse în mâinile lui sforile unei acţiuni diplomatice în care prinsese cele mai de seamă cancelarii ale Europei, de la Madrid la Sf. Petersburg, de la Copenhaga la Roma. În anii de relativă acalmie, când statele istovite de ultimele războaie îşi reparau pagubele prea mari, baronul Geortz era singurul în Europa care luase iniţiativa unei acţiuni politice de proporţii continentale. Simplu ministru al lui Carol XII, el era de fapt stăpânul Europei. Corupător de geniu, înzestrat cu darul convingerii şi el însuşi împăcat mai dinainte cu toate slăbiciunile omeneşti, prinse continentul într-o reţea de agenţi care se aflau în posturi de răspundere şi care, la un singur semn, aveau să intoneze partiturile diferite ale aceleiaşi simfonii, concepută de creierul lui excepţional.

Simfonia nu fu executată niciodată. Moartea năprasnică a lui Carol XII la Frederikshall, cetatea pe care o asedia şi de unde ar fi putut tăia legăturile Norvegiei cu Danezii, puse capăt însuşi sensului politic urmărit de

ministrul Suediei.

Ce urmărea în fond baronul Goertz? Două lucruri elementare şi care se condiţionau: micşorarea forţei acelor state care ameninţau expansiunea Suediei şi apoi creşterea influenţei suedeze.

El văzu că duşmanul oricărei naţiuni europene doritoare de a domina continentul, era Anglia şi că nicio cucerire în răsăritul Europei nu va da Suediei locul de mare putere şi libertatea de mişcări, anume libertatea absolută de a trece din marea Baltică în Marea Nordului sau în Atlantic, adică în largul lumii. De aceea el sfătui pe Carol XII să se împace cu Petru Alexeievici – amintind că ţările daneze şi germane, susţinute acum de Anglia care-şi luase rege pe electorul de Hanovra, nu vor recunoaşte hegemonia suedeză decât *după înfrângerea Angliei*. Împăcarea se putea face uşor, dacă regele suedez recunoştea o bună parte din cuceririle baltice ale Ţarului, recunoaştere cu atât mai uşoară cu cât nici Carelia, nici Ingermanland, nici Estonia, nici Letonia nu puteau fi smulse cu forţa. Asigurat dinspre răsărit la început, dobândind mai târziu ajutorul armat al Rusiei, ca aliată, ce forţă în Europa ar mai fi putut rezista voinţei lui Carol XII?

Lupta împotriva Angliei avea şi un front diplomatic. Baronul Goertz intrase în legătură cu prim-ministrul Spaniei, energicul cardinal Alberoni, precum şi cu prinţii Bisericii din Roma, fără a uita de nemulţumiţii din Londra chiar, spre a răsturna de pe tronul Angliei pe electorul de Hanovra şi a pune în locui pe catolicul Iacob II, care ţinea de Stuarţi. Nici Parisul nu era uitat, unde Goertz urzise câteva intrigi împotriva regentului, ducele de Orléans, credincios alianţei cu actualul rege al Angliei.

Toată această formidabilă reţea ţesută-n taină şi activă mai cu seamă prin prezenţa lui Goertz în mai toate capitalele din Europa, se rupse într-o neaşteptată zi din Ianuar 1717, în timp ce Petru Alexeievici se pregătea să

treacă din Olanda în Franţa.

O corabie suedeză care făcea legătura între Stockholm, capitala Suediei, şi Haga, unde Goertz îşi avea centrul de activitate, luată de furtună fu aruncată pe coastele Norvegiei, în mâinile vameşilor danezi. Din scrisorile descifrate ieşi la lumină vastul complot al lui Goertz împotriva Angliei. Scrisorile fură trimise la Londra de unde se ceru îndată Olandei – care făcea politica Angliei – arestarea periculosului om al lui Carol. Călcând obiceiurile precum şi legile internaţionale, Olanda aresta pe baron, ceea ce pricinui în toată Europa un scandal neobişnuit. Furios, Carol XII aresta şi el pe ministrul Angliei la Stockholm. Proiectul lui Goertz, dat la lumină, nu mai avu nicio putere. Complicii se scuzară cum putură mai bine, în afară de Petru Alexeievici. El nu ascunse că năzuia să aibă stăpânirea absolută a Balticei precum şi a trecătorilor daneze care o încuiau, pentru că năzuinţele lui fireşti ar fi fost urmărite de însuşi regele Angliei dacă ar fi fost, la Moscova, Ţar rus. Petru puse capăt scandalului diplomatic intervenind pentru eliberarea lui Goertz, ca şi a ministrului suedez l-ai Londra, Gyleborg.

Baronul nu era însă omul care să renunţe la: un proiect atât de seducător. Alianţa cu Rusia rămânea în picioare. Nici Petru nu avea gustufe inactivităţii. El încuraja – cu toate zbuciumările-i lăuntrice, pricinuite de purtarea Ţareviciului, fugit de acasă – iniţiativele genialului baron, printr-un om de încredere, German de origine, Osterman. Întâlnirile aveau loc în taină, în insulele Åland, unde puseră la cale în amănunt alianţa celor doi vecini. Goertz încălzi în chip deosebit inima Ţarului, al cărui ajutor era hotărâtor, deschizându-i o perspectivă politică nebănuită – dreptul de a porunci curând pe un teritoriu germanic, prin căsătoria unei fiice a Ţarului şi a Caterinei cu ducele de Holstein. Faptul că mirele şi mireasa erau încă în prima copilărie, nu strica valorii

politice şi istorice a acestui act.

Ţarul făgădui lui Carol XII vasele necesare pentru transportul trupelor împotriva Angliei şi a ţărilor germanice vasale, precum şi un număr egal de trupe. Atacul trebuia pornit împotriva Hanovrei, adică a posesiunilor regelui Angliei şi apoi împotriva Danezilor şi Prusienilor care deţineau vaste teritorii suedeze pe continent. Planul cel nou al lui Carol de a cuceri întâi Norvegia, ocupată de Danezi şi de a uni astfel Peninsula Scandinavă sub un singur sceptru – de unde se va putea face şi o descindere de trupe direct în Scoţia – amână intrarea în luptă a Ţarului pentru anul următor, 1719.

Campania suedeză de cucerire a Norvegiei nici nu avea nevoie de mai mult de un an. Generalul Armfeld năvăli în vara anului 1718 pe la miazănoapte asupra Danezilor din Norvegia, care se retraseră spre miazăzi. Regele Suediei înainta spre miazăzi în plină iarnă, ca să aţie calea fugarilor pe de o parte iar pe de alta ca să cuprindă cetatea Friederikshall, de unde putea să împiedice navigaţia între ţărmurile daneze şi norvegiene.

Fu un asediu amarnic, îngreuiat de asprimea anotimpului. Carol XII, ca de obicei în primele rânduri, fu surprins într-o noapte de patrulare prin şanţul înconjurător, de către santinelele daneze de la crenelurile cetăţii şi împuşcat în cap. Moartea lui fu instantanee. N-avea mai mult de treizeci şi şase de ani. Era în noaptea de 12 Decembrie 1718.

Suedia – şi împreună cu ea ţările înconjurătoare – respirară uşurate că un asemenea spirit neînduplecat, care se credea în drept a împărţi viaţa şi moartea, trecuse dintre oameni în luminile nopţii polare. Nu i se negă puterea de sacrificiu, începând cu sacrificiul propriei fiinţe şi a propriei ţări; dar nu se văzură roadele acestei mucenicii. Căci roade nu fură – afară poate de înţelepciunea urmaşilor care, lăsând de o parte armele, se

închinară muncii cu uneltele producătoare. Suedia este azi una din ţările cele mai muncitoare, mai paşnice şi mai morale ale lumii.

În locul lui Carol XII se urcă pe tron Ulrica-Eleonora sora lui mai mică. Oamenii politici ai Suediei, cuminţiţi de experienţele unui prea îndelungat eroism, se grăbiră să şteargă urmele dureroase ale marelui lor rege şi ale demonicului sfetnic. Încheiară pace cu toate popoarele. Arestară pe baronul Goertz, acuzat pe drept şi pe nedrept, dar menit pieirii din absoluta necesitate a ţapului ispăşitor. Nimeni nu vrei să mai vadă măreţia proiectelor lui politice, munca lui istovitoare pentru viitorul Suediei, arta deosebită prin care izbuti să facă legătura cu Ţarul, la început potrivnic oricărei apropieri de Suedia, ba ameninţând pe baron cu exilul în Siberia – şi mai cu seamă însemnatele reforme prin care puse la dispoziţia regelui mijloacele de a duce mai departe un război de supremaţie.

Ca la un semn magic, fostul stăpân al diplomaţiei europene, acoperit acum de ura paşnicilor gospodari suedezi, deveni un exeroc internaţional, un corupt şi corupător. Glumele lui adânci, deveniră principii criminale. „Conştiinţa e numai o umflătură de gaze; ea se urcă din pântece la creier”, rostise odată baronul în împrejurări în care „conştiinţa” se dovedea o slăbiciune. Trebuiau împăcate mamele, ai căror copii fuseseră luaţi de molime, soţiile ai căror soţi fuseseră puşi la munci silnice, înrolaţi şi lăsaţi cadavre pe câmpiile de luptă, negustorii ale căror mărfuri fuseseră rechiziţionate, întreaga societate suedeză care fusese obligată a primi o monedă de aramă cu valoare forţată – metodă pe care, de la baronul Goertz, o întrebuinţează mulţi alţi oameni de stat – şi obligată a suferi toate jignirile şi jafurile unui regim absolutist.

Victima nu-şi făcuse niciodată iluzii asupra destinului. Ca slujise pe Carol, că niciuna din măsurile financiare, administrative, că niciunul din demersuri nu

fusese făcut fără ştirea şi învoirea suveranului şi că deci toate răspunderile erau în primul rând ale eroului dispărut la Friederikshall, nu vru nimeni în Suedia să-şi amintească. „Un om de stat ca mine – spunea baronul Goertz adesea – trebuie să fie totdeauna gata când se duce să se culce, ca a doua zi să se urce pe eşafod”.

Într-un proces în care judecătorii înşişi înţelegeau că făceau act politic iar nu de justiţie, Goertz fu osândit la moarte şi executat.

Această proeminenţă şi caracteristică figură a începutului veacului al XVIII-lea îşi aşteaptă încă istoricul nepărtinitor care s-o lumineze, s-o explice, poetul care s-o însufleţească.

Tot ce Goertz pusese la cale şi Carol XII pornise, cu energia-i neistovită să înfăptuiască, se destrămă în câteva luni. Relaţiile cu Rusia fură întrerupte. Nimeni nu mai pomeni de îndrăzneţul plan al unei invazii prin Scoţia asupra Angliei, nici de atacul împotriva statelor de pe continent, supuse Londrei. Petru Alexeievici fu scos din umbră şi arătat ca adevăratul duşman al „păcii europene”. Suedia fu îndemnată să reia lupta împotriva Ţarului spre a-şi recuceri provinciile baltice. În marea Baltică, vase de război engleze ameninţau porturile lui Petru, tocmai când Ţarul nădăjduia să atragă vasele de comerţ ale celorlalte ţări. Nesigură din partea Suediei, care se gândea deocamdată la însănătoşire şi la repararea pagubelor, Anglia cuceri alianţe pe continent, pe împăratul de la Viena precum şi pe fostul aliat al Ţarului, pe Friederich August, regele Saxoniei şi al Poloniei, restaurat în locul lui Lecinski, fostul vasal al regelui Carol.

Petru se pomeni deodată singur, dinaintea unei lumi duşmane.

Când află de moartea năprasnică a regelui Suediei, el plânse. „Rău îmi pare de tine, frate al meu Carol…” zise cu ochii în lacrimi. Cezar plânse şi el, acoperindu-şi capul cu

toga, atunci când după lupta din inima Macedoniei i se aduse la Alexandria capul lui Pompei, care fugise pe ţărmurile Africii în nădejdea unui ajutor şi fusese ucise de oamenii regelui egiptean. Era durerea umilă a conştiinţei omeneşti, dinaintea sabiei pe care o mânuieşte orbul destin.

Conştiinţa lui Petru se cutremură şi ea. Soarta lui Carol de câte ori se strecurase în preajmă-i şi-l ocolise – şi poate că era aproape şi ciocănitura uşoară a degetului nevăzut care va face să se desprindă şi să cadă-n haos steaua Ţarului, steaua fiecăruia din cei din jurul lui.

Între Carol şi Petru fusese o luptă de titani au mai curând muncile tragice ale timpului în sau clipele facerii unei alte lumi. Carol încerca să-şi apere trecutul cu o vitejie demnă de o altă cauză, Petru se opintea să deschidă o cale nouă unui neam căruia îi trebuiau luminile civilizaţiei occidentale, spre a-şi putea dărui o parte din neasemuitele bunuri ale pământului rus. Încleştarea ţinu două decenii şi geniul lui Carol nu putu înfrânge legea timpului. O singură dată bătu ostile ruseşti, la Narva, dar victoria nu-i deschise drumul spre Moscova; fu mai curând scuturătura care deşteptase din letargia-i orientală uriaşul urs slav. Când prinse cunoştinţă de pericol, îşi dete seama şi de adevăratele-i puteri. Înfrângerea lui Carol la Poltava se datorează în bună parte împrejurărilor neprielnice şi lipsei de material tehnic; dar în împrejurări mai bune, cu tunuri mai numeroase, era oare sigur că strategia şi vitejia suedeză ar fi putut răpune forţele nesfârşite, mereu înnoite, ale Ruşilor? După experienţa lui Napoleon, un veac mai târziu, putem răspunde negativ. Nici campania engleză împotriva noilor aşezări ale împărăţiei ruseşti – de care ne vom ocupa îndată – nu izbuti să distrugă Sf. Petersburg, semn evident că Rusia devenise conştientă de rolul ei de mare putere.

Lupta lui Carol împotriva lui Petru îi depăşi pe

amândoi. Poate că-n clipa în care i se aduse vestea morţii lui Carol, Ţarul, care era un creator şi care fusese dus numai de instinctul constructorului supus dinaintea realităţii, îşi dase seama de micimea lor ca oameni, de semnificaţia istorică a conflictului în care fuseseră doar nişte smerite unelte ale unor forţe superioare, şi plânse într-adevăr că un om.

Tot ce se va mai întâmpla de-aci înainte, luptele cu Suedezii care-i fuseseră un moment aliaţi, nu vor şterge din sufletul Ţarului iubirea şi admiraţia pentru „fratele Carol”.

E poate mângâietor pentru unii dintre noi în care predomină porunca morală, că două genii atât de deosebite în alcătuirea lor sufletească, cu meniri atât de diferite în desfăşurarea timpului lor şi care oferiră spectacolul unor încăierări gigantice, se apropiară de sfârşitul vieţii lor prieteni, încât la plecarea unuia, celălalt se simţi mai singur şi plânse.

ŢAR ŞI ŢAREVICI

Între două războaie la fel de însemnate pentru soarta Rusiei, izbucni conflictul dintre Ţar şi Ţarevici, desfăşurându-se apoi într-un ritm repezit, până la înfiorătorul, tragicul sfârşit.

A arunca vina asupra tatălui sau a fiului e foarte uşor; argumente şi fapte se găsesc destule care să copleşească pe fiecare din ei. Dar trebuie să ne amintim că între tată şi fiu interveniră puteri străine, pe care niciunul din ei nu le putu abate şi a căror fatalitate e azi evidentă.

Alexei Petrovici nu fu plămădit din aceleaşi elemente sau măcar elemente asemănătoare uriaşului său tată. Între ei se afla prăpastia a doua psihologii cu desăvârşire străine, menite a sta laolaltă şi a nu-şi înţelege cuvintele. Poate că o educaţie mai potrivită, mai multă atenţie din partea tatălui, o atmosferă familială caldă în care mama să-şi fi avut locui firesc, toate acestea să fi înmuiat

deosebirile, să fi creat mai multe punţi de înţelegere între Ţar şi Ţarevici, în primul rând iubirea puternică dintre tată şi fiu.

Dar în acele vremi conştiinţa nu cunoştea floarea subtilă a sentimentelor, nici în păturile mai înlesnite ale societăţii, necum în popor. Patima şi instinctul covârşeau toată viaţa sufletească. Urmărit de gândul înnoirii Rusiei, cu o energie care devenea de atâtea ori teroare. Ţarul trimise fiului profesori străini de lumea şi obiceiurile ruseşti, pe care uneori le batjocureau înaintea copilului, arătând dispreţul lor întotdeauna, pe când cealaltă lume din jurul Ţareviciului, preoţii, familiile boiereşti de unde-şi alegea prietenii, credeau dimpotrivă, că diavolească şi uricioasă era viaţa şi învăţătura europenească. Dar ceea ce trebuia să înveţe copilul, nu mai învăţa niciun alt copil în Rusia, căci Ţarul voia să facă din Ţarevici un demn – urmaş, un sârguincios Ţar al operei de civilizare şi înnoire a ţării.

Acest conflict, reprezentând în mic lupta dintre Ţar şi puterile reacţionare ale Rusiei, nu era prielnic silinţelor copilului, care se vedea aruncat de la început într-un şanţ de vipere. Cartea i se păru o pedeapsă, profesorii trimişi de Ţar, duşmani fără milă.

Când află că fiul nu prea da semne bune la învăţătură, Petru se înfuria pe profesori, pe care-i schimbă de câteva ori, iar pe copil îl bătu.

Ţarul nu se putea ocupa însuşi de educaţia urmaşului, pentru că era mai mult pe drumuri, de la fuga în mănăstirea Troiţchi până la călăriile dimprejurul bătăliilor de la Azov, de la Narva, din Ingermanland, de la Poltava, de la Stănileşti. Dar în zilele când tatăl ar fi putut fi văzut, el trăia şi pentru el, petrecând cu favoritul Mencikov, cu tinerele străine din cartierul europenesc al Moscovei, chefuind la Petersburg, iubind pe Caterina.

Mama Ţareviciului fusese închisă la mănăstirea

Susdal, schimbându-i-se numele de Eudoxia în Elena, unde fără nicio vină ispăşea nenorocul de a fi fost soţia Ţarului. Copilul n-avea îngăduirea să-şi vadă mama, dar primea adesea din partea ei într-ascuns daruri binecuvântate acoperite de lacrimi, cărţi de rugăciune, iconiţe, mătănii. Această fierbinte iubire, atât de îndepărtată, deveni pentru copil un refugiu şi o mângâiere faţă de durerile şi ostenelile lui de moştenitor al coroanei.

Ce punte se putea clădi între Ţar şi Ţarevici, în împrejurările acestea? Copilul privea la Petru Alexeievici care poruncea cu glas tare, care-l bătea adesea, care-i arăta pe spânzuraţii din Piaţa Roşie, îl ducea să audă gemetele celor torturaţi în beciuri, pentru vina de a se fi mărturisit a fi adepţi ai credinţei pravoslavnice, duşmani ai străinilor şi „Antecristului”, îl privea cu uimire, cu groază. Iar la amintirea suferinţelor mamei surghiunite departe, copilul îşi ura părintele.

Să-şi fi dat seama Petru de aceste complexe sufleteşti ale fiului? Greu de crezut. Ţarul era preocupat de nevoi şi de pericole mult mai mari. Nu se poate spune că n-avea pentru Alexei o grijă deosebită, o iubire-n felul ei şi chiar o încredere, de vreme ce uneori îi da în grijă supravegherea unor lucrări militare, precum fortificaţiile Moscovei, în timpul ameninţării lui Carol XII. Văzuse totuşi că acest copil palid, subţire, fără vlagă deosebită, pe care niciodată nu se gândise a-l îndepărta de la dreptul de a moşteni tronul, nu avea niciuna, din însuşirile pe care el, ca Ţar, le preţuia mai mult.

Suferea poate de tuberculoză, Ţareviciul… Chipul prelung deveni cu vremea de coloarea gălbejită a pergamentului, căzu uşor la patima beţiei, îşi pierdu voinţa care nu fu niciodată de fier iar după căsătoria silită cu Charlotta de Braunschweig, se lăsă tot mai mult în stăpânirea unei roabe finlandeze, Afrosinia, precum Ţarul îşi găsise fericirea la sânul bogat al Caterinei, ţăranca

baltă – poate singura identitate dintre tată şi fiu.

După moartea Charlottei care lăsă în urma ei doi nefericiţi copii, nemulţumirea Ţarului împotriva fiului se arătă într-o scrisoare lungă, al cărei text s-a păstrat. Petru se pregătea să plece în Olanda. Fiul citi cu uimire, desigur, deoarece se potriveau atât de puţin cu firea şi cu năzuinţele lui, sfaturile şi îngrijorările tatălui. Era mustrat că nu se interesa, de chestiunile militare, de armată, mulţumită căreia Rusia îşi dobândise neatârnarea, alungând duşmanii. Apoi Ţarul întreba pe Ţarevici cum va putea domni, cum va putea osândi pe vinovaţi cu dreptate, de vreme ce nu se pricepea la nimic? Oare frumos îi va sta să caşte gura şi s-aştepte sfatul altora? Tatăl îi amintea silinţele pe care şi le dăduse, bătăile părinteşti şi certurile, ca să facă din el un om întreg. Dar totul se arăta zadarnic, întrucât: singura plăcere a fiului era să nu facă nimic, *să vadă nenorocirile venind*. Şi Ţarul scrise gândul lui cel mai tainic şi mai omenesc, pe care-l destăinuia unui fiu lipsit de puterea şi de voinţa de a-l pricepe: că şi el, Petru, putea pieri de la o zi la alta, ca orice om şi atunci cum rămânea acest imperiu pe care cu atâta caznă îl întărise şi-l crescuse? încheia cu ameninţarea că precum nu cruţase nimic, nu se cruţase pe sine însuşi pentru mântuirea patriei, *nu-şi va cruţa nici fiul netrebnic*. *„Mai bine un străin de ispravă decât un fiu nevolnic”*, scrise răspicat Petru Alexeievici.

S-a pus adesea întrebarea dacă scrisoarea aceasta, care prevestea multe, dezvăluia mai dinainte gândul Ţarului – care tocmai adăsta un alt fiu, tot Petru, de la Caterina – de a-l înlocui pe Alexei? Bănuiala e întemeiată, dar faptele n-o întăresc. Multă vreme încă după naşterea lui Petru, Ţarul se va sili să schimbe firea şi purtarea lui Alexei, va suferi de suferinţele lui şi până la încheierea tragediei – care se va prelungi mai mult decât era necesar pentru înlocuirea fiului Eudoxiei cu fiul Caterinei – îi vom

vedea conştiinţa pururi trează, îndoindu-se de dreptatea bănuielilor şi suferind sufleteşte ca un adevărat tată.

În urma scrisorii mai sus amintite, Alexei ar fi trebuit, dacă ar fi simţit cea mai mică chemare pentru locul de înaltă răspundere ce-l aştepta, să înlăture temerile tatălui, să-i arate că acuzările erau în parte neîntemeiate, în orice caz să purceadă, cu mai mult sau mai puţină pricepere, pe drumul de acţiune al părintelui. Aci nu se mai pot pune în cumpănă influenţa demoralizantă a mamei sau interesele familiilor boiereşti care doreau pieirea Ţarului spre a-şi redobândi onorurile cu ajutorul viitorului Ţar.

Ţareviciul, dimpotrivă, răspunde lui Petru într-o scrisoare care de asemeni s-a păstrat, că se simte a fi un trândav şi nevolnic să domnească, rugându-l de aceea – fiul Caterinei se ivise pe lume – să-l uşureze de povara coroanei, s-o treacă asupra altuia.

Poate că drama s-ar fi putut isprăvi aci. Duşmanii Ţarului – popimea, nobilimea fără slujbe, neguţătorii jecmăniţi, robii de pe ogoare, răscolii vagabonzi – care-şi puseseră nădejdea în urcarea pe tron a Ţareviciului spre a readuce ţara în starea „de odinioară” şi-ar fi dat seama că Alexei n-avea fire de Ţar, că zadarnic doreau moartea grabnică a lui Petru.

Dar Ţarul nu se mulţumi cu această renunţare, pe care o bănuia ipocrită şi care în orice caz nu rezolva conflictul în sine – ura lui Alexei faţă de noua stare de lucruri, *răscoala* pe care Ţarul, care o sugrumase în Piaţa Roşie şi pe atâtea câmpii ale Rusiei, o vedea că se ivea în preajma lui, în casa lui, *în sângele lui*.

Petru era grav bolnav, în ajunul unor evenimente de seamă care-l chemau în Germania. Ceea ce-l chinuia nu era renunţarea lui Alexei la coroană, ci *duşmănia tui împotriva creaţiei tatălui*. Între hârtiile acestei penibile corespondenţe se afla una cu acest cuprins, scris de Ţar: „Îmi dai tu oare vreun ajutor în grija şi strădania mea? Tu

dispreţuieşti tot ce fac, cu riscul sănătăţii şi vieţii mele. Tot ce ara zidit, tu vei dărâma. Nu eşti nici carne nici peşte. De ce nu răspunzi învinuirilor mele? De ce taci? *Sau te schimbi sau pleci în călugărie*.

Hotărăşte-te. Altfel sufletul meu nu-şi găseşte linişte, mai cu seamă acum, când sunt bolnav. Răspunde-mi. Dacă nu, te voi trata ca pe un ticălos. Nu cred nici în cuvintele, nici în jurămintele tale. Psalmistul spune de mult că toţi oamenii sunt mincinoşi. Toţi bărboşii ăia, trândavii şi pravoslavnicii sunt în stare să-ţi schimbe hotărârile, tu care ţii atât de mult la ei”.

Răspunsul putea fi prevăzut. Cunoscând energia necruţătoare a părintelui şi furia lui răzbunătoare, fiul ceru îngăduirea de a se retrage la mănăstire. Aci putea aştepta în linişte sfârşitul lui Petru, care nu părea depărtat.

Ţarul va mai trăi totuşi zece ani şi va purta războaie biruitoare.

Dar gândul de a depărta pe Ţarevici, definitiv, de la tron fu atât de puţin potrivit dorinţei Ţarului, că se duse însuşi, deşi era bolnav, la Alexei, îl dezmierdă şi-i dete şase luni de gândire, sfătuindu-l părinteşte să nu ia hotărâri pripite.

Apoi plecă în Germania. În vara aceluiaşi an, pe când Alexei credea că Ţarul uitase de el, se pomeni cu ordinul de a porni la drum şi a se prezenta îndată în tabăra de la Copenhaga. Era în vara anului 1716. Ţarul se afla acolo cu o armată de aproape patruzeci de mii de oamenii, când împrejurările trebuiau să decidă dacă va intra în „coaliţia nordică”, sau va face alianţă cu Suedia. Petru Alexeievici suferea de nepotrivirea fiului cu uriaşele sarcini ale coroanei, cu imensul imperiu ce avea să-l moştenească, întemeiat cu atâtea jertfe şi care trebuia cel puţin păstrat cu mână tare, dacă nu mărit. Ţarul nădăjduia – din neputinţa de a se despărţi cu inima uşoară de Alexei, de care fusese totuşi acuzat că voia să scape – că moştenitorul

tronului, înrâurit de cei din jur, s-ar putea îndrepta dacă ar fi mai aproape de eforturile tatălui, căci Ţareviciul n-avea mai mult de douăzeci şi şase de ani. Lăsând deci de o parte supărările şi mândria, Ţarul hotărî să facă din el – cu sau fără voia lui – un bun urmaş, călit şi priceput prin experienţă şi-l chemă în tabără, departe de şoaptele şi de ispitele Moscovei.

Stăruim asupra acestui episod pe care-l vom reda în amănunt, pentru că mai mult ca oricare altul dezvăluie adevăratul caracter al lui Petru cel Mare, buna lui credinţă în tot ce gândea, simţul datoriei dus până la jertfirea de sine, credinţa neînfrântă în destinele Rusiei, voinţa sălbatică de a nu îngădui ca aceste destine să fie falsificate. El înlătură pe moştenitorul care se dovedea netrebnic, suferi de spaima că duşmani nevăzuţi s-ar putea folosi încă de nevolnicia fiului, nebunia îi pure în mână cnutul, unealtă de tortură, duse până la capăt aceasta mucenicie – a tatălui mai cumplită decât a fiului, pentru că fiul pierea iar tatăl rămânea cu toate aceste vedenii până-n ultima clipă a vieţii. Primind porunca părintească, e uşor de închipuit frica de care fu cuprins Alexei, exasperată încă de uimirea prietenilor, partizanilor lui. Nimeni nu-i putu da niciun sfat. Ei vedeau bine că tatăl îşi smulgea fiul din momeala lor şi de mult ştiau că mâinile lui Petru erau îndestul de îndemânatice pentru a schimba pe gustul lui plămada sufletească informă a moştenitorului.

O revoltă pe faţă a Ţareviciului împotriva Ţarului era în acel moment cu neputinţă, deoarece niciunul din prietenii şi nici el însuşi nu se gândise a pune la cale un atac împotriva vieţii lui Petru sau măcar pentru înlocuirea lui. Eudoxia, martira din mănăstirea Susdal, ale cărei nădejdi se hrăneau cu venirea la tron a lui Alexei, nu-şi îndemnase fiul la o răscoală; era îngrozită de răscoalele de până atunci care se încheiaseră cu torturi atât de groaznice şi ucideri. Toţi adăstau stingerea în pace a

înfiorătorului „Antecrist”, care-şi pierduse din vlaga de odinioară şi zăcea uneori săptămâni întregi, singur, îngrijit numai de Caterina şi de un medic neamţ. Sfârşitul lui fiind aproape, legături cu trupele, înţelegeri tainice cu ofiţerii şi cu boierii nu mai aveau rost, ba fiind pe deasupra atât de periculoase. Alexei era la doi paşi de tron şi ceasul morţii lui Petru însemna ceasul mântuirii tuturor.

Gândul limpede şi hotărât de a pleca în tabăra de la Copenhaga, trebuie să fi fost al Afrosiniei, ibovnica finlandeză, căreia viaţa îi era mai dulce, cu toate tulburările politice. Alexei fu de aceeaşi părere, din lipsă de voinţă. De altfel, Ţarul fiind, după credinţa tuturor, spre capătul vieţii, Ţareviciul nici nu putea face mai bine, o nesupunere putând însemna, în închipuirea bolnavă a Ţarului, începutul unei răscoale. Pentru o fire pasivă ca a lui Alexei era oare o cale mai potrivită, mai plăcută decât *aşteptarea*?

Generalul Mencikov, prietenul tatălui, făcu Ţareviciului rost de bani de drum, îngriji de cai buni, de o bună trăsură şi de un alaiu nu prea mare, spre a nu atrage atenţia duşmanilor. Afrosinia, ca să-şi urmeze ibovnicul, fu gătită în straie băieţeşti. Astfel, niţel neliniştit cu privire la intenţiile tatălui, Ţareviciul, în pocnete de harapnice, părăsi Moscova, îndreptându-se către miazănoapte

Fu o călătorie hotărâtoare. Dacă Alexei ar fi ajuns la Copenhaga, unde ar fi găsit pe Ţarul pregătit să refacă educaţia fiului şi să se bucure de un urmaş legat cu dragoste de măreaţa moştenire, alta i-ar fi fost soarta. Poate că n-ar fi atins vigoarea şi realizările tatălui, dar tatăl şi fiul, prin împăcare, şi-ar fi; scutit tragedia care-i aştepta. Ce demon Vău îi scoase înainte, în Lituania, pe ţarevna Marfa, sora Ţarului după tată, prietenă cu Eudoxia, călugăriţa silnică din Sudai? Ea plânse, îşi frânse mâinile şi rugă pe Alexei să nu-şi părăsească muma, care pusese atâtea nădejdi în el, să nu se lege de Petru

Alexeievici, care-i oropsise pe toţi. Cine va mâi fi mântuirea lor, dacă-i năpustea şi Alexei, singurul, dragul mamei? Fu de ajuns ca sufletul slab al Ţareviciului să se clatine. Chichin, prietenul isteţ şi plin de duh, dete şi el un brânci voinţei nehotărâte a lui Alexei, spunându-i încotro să fugă: la Viena, la împărat, care ţinea pe sora fostei soţii.

Groaza de Ţar ţâşni iar în flăcări şi cuprinse sufletul lui Alexei, ca un incendiu. Departe de Ţar! Departe de Ţar! Petru nu-l chema în lagăr ca să facă din el un domnitor şi un viteaz, ci ca să-i ia viaţa! Nu-l ameninţase oare cu înlocuirea? Ţinea mai mult la copiii lui cu Caterina şi de bună seamă avea de gând să lase moştenitor pe Petru Petrovici!

Nu-l îndemnase cu ameninţări să se-nchidă în mănăstire, dacă voia să mai trăiască? Ţarul era în stare să pună mâna pe Ţarevici, să-l închidă în cămările de tortură şi să-l bată cu bicele plumbuite, până-i va stoarce sufletul.

„Într-o noapte de Noiembrie, un necunoscut bătu la poarta locuinţei din Viena a contelui Schönborn, cancelarul, ceru să-i vorbească, dând din mâini ca un descreierat. După multă şovăire, noptaticul musafir fu lăsat înăuntru. Cancelarul dete peste un ins care umbla încoace şi încolo fără stăpânire de sine, privea de jur-împrejur speriat, bănuind câte un spion după fiecare perdea, tresărind la cel mai mic zgomot. Rugă fierbinte pe cancelarul uimit, să-l scape, să-l ducă la împărat, căci era Ţareviciul Alexei, fugit din Moscova, unde urma să fie închis de Ţar într-o mănăstire.

„Apoi ceru bere în gura mare. I se aduse un pahar de vin. Îl dete peste cap.

— „Ştiu că sunt un om slab. Dar vina e a lui Mencikov care m-a crescut astfel, nu m-a lăsat să învăţ nimic, m-a ţinut departe de tata ca pe un rob, m-a bătut ca pe un câine. Anume m-a împins la beţie. Mintea mi-a slăbit de atâtea beţii şi spaime...”

„Alexei izbucni în hohote de plâns, căzu în genunchi, cerşi milă şi îndurare, se ridică iar deodată, umblă repede prin cameră, îşi frânse mâinile, bătu mătănii, începu să bolborosească singur în ruseşte...

„La vestea sosirii lui Alexei, împăratul ţinu un sfat de coroană. Schönborn povesti cum venise Ţareviciul în vremea nopţii. Împăratul *nu vrei* să dea ochii cu cumnatul, dar se declară gata să ofere un azil prinţului. În acel timp expediţia militară a lui Petru nu-şi atinse scopul. Londra se ridică împotriva planurilor Ţarului, alianţa nordică se sfărâmă, Petru era ameninţat să rămână izolat şi Viena urmărea cu neîncredere raporturile lui Petru cu Alberoni, care se înarma pentru un război împotriva imperiului. Alexei fugise în tabăra adversarilor tatălui său” *).

Ţareviciul se temu să rămână multă vreme la Viena, unde ar fi putut fi descoperit de agenţii lui Petru, indignat şi furios de această ruşinoasă, umilitoare fugă a moştenitorului. Ţareviciul se ascunse în Tirol, dar nici aici nu se simţi în siguranţă. Unde oare s-ar fi simţit? Groaza era în el şi o purta cu el, pretutindeni. Scoborî în Italia, care era mai departe de Moscova şi se opri tocmai la Neapole, la contele Daun, în vila de la San Elmo. Aci îl ajunse poate vestea unor tulburări în armata Ţarului? Sau prinse însuşi curaj? Că se apucă şi scrise în Rusia prietenilor, episcopilor şi câtorva demnitari care se plecaseră către el, că nu se gândea deloc să abdice de la drepturile de moştenitor al tronului şi că cei care aveau încredere în el să nu şi-o piardă.

După cercetări îndelungi, Ţarul află de urma fiului. Îi scrise cu multă amărăciune, acoperindu-l de învinuiri. Se pot citi în scrisoare aceste rânduri ale inimii lui jignite, ca tată şi Ţar:

„M-ai înşelat pe mine, ai uitat de Dumnezeu. Ai fugit şi asemenea unui trădător te-ai pus la adăpost, cu ajutorul străinilor. Aşa ceva nu s-a mai pomenit. Ce jignire mi-ai

adus, ce durere şi ce ruşine mi-ai făcut!”.

Dar rugămintea Ţarului către fiu, de a se reîntoarce şi de a pune capăt acestei situaţii, nu clinti pe Alexei. Ameninţările cumplite ale tatălui pentru cazul când fiul nu s-ar întoarce numaidecât acasă – şi pe care fiul ştia că Ţarul le va împlini întocmai – îl ţinură şi mai departe între străini. Până ce veni la Neapole, trimis de Ţar, contele Tolstoi, vicleanul diplomat de la Constantinopol, a cărui artă de a se pune bine cu cei tari o dovedise trecând la timp potrivit din tabăra regentei Sofia în tabăra lui Petru şi care acum, alături de Mencikov, de Caterina şi alţi câţiva, era unul din stâlpii şi beneficiarii regimului. De câteva ori trebui bătrânul conte să stea de vorbă cu îngrijoratul fiu, până-i dobândi încrederea. Statornicia, prevederea lui Alexei nu se dovediră nici de data aceasta de o mai bună calitate. Poate că numai gândul – acum când adăpostul îi fusese descoperit – că oriunde s-ar mai ascunde *mâna răzbunătoare a Ţarului îl va ajunge*, îl îndemna să dea ascultare contelui Tolstoi, care-i asigură în caz de reîntoarcere în patrie, iertarea tatălui. Astfel că şederea la Neapole nu ţinu mai mult de şase luni cu totul şi abia o lună după întrevederile cu trimisul Ţarului. În Octomvrie 1717 părăsi Neapole.

Peste opt luni leşul lui avea să zacă în cripta din fortăreaţa Petru şi Pavel.

După o călătorie grea prin Austria şi Polonia, schimbând anevoie caii istoviţi de drumurile înzăpezite, în poştalionul în care tăceau, preocupaţi de gânduri atât de diferite, Alexei, Afrosinia şi contele Tolstoi, ajunseră la sfârşitul lui Ianuar 1718 la Moscova.

Întâia vedere între tată şi fiu, la Preobrajenskoe, fu duioasă. Petru îşi îmbrăţişa fiul pierdut, adeverind astfel făgăduiala trimisă prin contele Tolstoi, că-l va primi cu braţele deschise şi-i va ierta greşeala.

Dar Ţarul nu era numai tată, ci şi stăpânul imperiului

rus, preocupat de ordinea în stat. Puse pe fiu la un interogator amănunţit asupra împrejurărilor fugii, asupra celor care-l îndemnaseră sau îl ajutaseră în nesăbuita faptă. Nu cumva dispariţia Ţareviciului din Moscova fusese puse la cale anume, printr-un complot care ar fi trebuit să treacă apoi la asasinarea Ţarului? înfricoşat, dar încredinţat că nu avea să se teamă de moarte silnică, Ţareviciul povesti cu bună credinţă toată întâmplarea şi pomeni numele prietenilor, binevoitorilor lui.

Nu cumva era amestecată în această întâmplare şi altă persoană, mai apropiată de inima Ţareviciului? Alexei era rugat să destăinuiască tot, căci numai astfel dobândea iertarea Ţarului, care se încredinţa de adevărata supunere a fiului. Dar putea oare pomeni Alexei numele mamei, a scumpei martire de la Susdal? Tatălui nu-i destăinui, dar preotului duhovnic, într-un ceas de grea cumpănă sufletească, îi rosti şi numele mamei împreună cu al unchiului Lopuchin. Şi ei ştiau de fuga Ţareviciului, şi ei adăstau cu fierbinte nerăbdare urcarea pe tron a lui Alexei. S-a tras încheierea că de vreme ce Ţareviciul nu-şi ţinuse cuvântul, ascunzând numele mamei prea iubite, nici cuvântul de iertare al Ţarului nu mai avea putere şi deci toate asprimile lui următoare erau nu numai îndreptăţite, dar şi absolut necesare. Nu suntem de aceeaşi părere. Ţareviciul se supusese şi tăinuirea mamei nu era o dovadă a lipsei lui de bună credinţă sau a unor intenţii ascunse, de-a complota de aci înainte cu mijloace mult mai serioase împotriva Ţarului.

Furia bruscă a lui Petru era unul din simptomele desaxării lui sufleteşti din care purcedea, şi panica de atâtea ori întâlnită era excesul de cruzime pe care-l cerea fiinţa-i vătămată din copilărie de scenele de groază din Mai, de pe treptele Kremlinului.

Şi Petru nu va găsi linişte decât după pieirea fiului, precum focul într-o claie nu se stinge decât după

desăvârşita mistuire a paielor – şi a doua cruţare (căci va mai veni una!) va trebui să fie tot atât de firavă ca şi întâia. Nebunia sadică a lui Petru fusese dezlănţuită. Cine o mai putea abate? *Nici el însuşi*.

Ţarul hotărî să ridice pe Alexei din demnitatea de urmaş la tron, pentru că ascunsese numele mamei complice. Luni 3 Februarie 1718 se adunară în sala cea mare a Kremlinului demnitarii mai de seamă ai imperiului, clerici şi laici, pentru a lua parte la jalnica solemnitate, în prezenţa lui Petru, pe tron. Fiul, despodobit de sabie şi perucă, fu adus între doi soldaţi uriaşi cu sabia scoasă, până-n faţa tronului unde, mărturisindu-şi vina cu glas de somnambul, se închină şi sărută scândurile de la picioarele tatălui. Apoi cancelarul Şafirov citi actul de acuzare, care se încheia astfel:

„Din dragoste pentru imperiu şi pentru credincioşii noştri supuşi, folosim dreptul de tată şi de împărat autocrat spre a retrage fiului nostru Alexei dreptul de urmaş la tronul rusesc, chiar atunci când niciunul din membrii familiei noastre nu ne-ar supravieţui. Declarăm moştenitor al tronului, în lipsă de alt bărbat, pe al doilea fiu al nostru, pe Petru, deşi e încă în stare de copilărie, îndemnăm cu toată puterea pe fiul nostru Alexei să nu ceară niciodată a mai veni la tron. Dorim ca toţi supuşii credincioşi ai noştri şi tot norodul rus să privească pe fiul nostru Petru, numit de noi, ca moştenitor legiuit, să-l venereze şi să-i dea jurământul la sfântul altar, pe sfintele Evanghelii şi pe Cruce. Cei care se împotrivesc hotărârii noastre şi care, începând de azi, vor urma a privi pe fiul nostru Alexei ca moştenitor al tronului şi îi vor da ajutor, sunt socotiţi trădători faţă de noi înşine şi faţă de imperiu”.

Apoi plecară cu toţii spre catedrala Uspenschi, unde depuseră jurământ. Alexei, galben ca un cadavru, neviindu-i a crede că sălbăticia furioasă a tatălui se va opri aci, jură şi el murmurând, tremurând:

— Făgăduiesc pe sfânta Evanghelie, că fiind dezmoştenit din pricina nelegiuirilor mele împotriva tatălui şi Ţarului meu, de la tronul Rusiei, să recunosc că această mărturie e legitimă şi jur pe Dumnezeu cel atotputernic în slăvita-i Treime, precum şi pe judeţul său, de a urma în totul voinţa tatălui meu, de a nu dori şi nu urmări această domnie, neprimind-o sub nicio împrejurare. Recunosc drept urmaş al tronului pe fratele meu, Ţareviciul Petru-Petrovici. Jur pe sfânta Cruce.

Apoi sărută crucea şi semnă cu degete reci actul de abdicare.

Actul fu citit în acelaşi timp în Piaţa Roşie şi alte colţuri ale Moscovei şi ale imperiului.

Hotărârea lui Petru fu bine chibzuită. Dar istoria a refuzat s-o ratifice. Copiii lui Petru dobândiţi de la Caterina pieriră pe rând. La moartea Ţareviciului Petru, Ţarul se încuia în odaia lui trei zile şi trei nopţi, postind, nevoind să vadă pe nimeni. Pe tron se urcă, după săvârşirea din viaţă a Ţarului, priceputa şi buna Caterina, dar muri şi ea curând, pesemne otrăvită de întâiul ei ibovnic şi de tovarăşul ei de toată viaţa, Mencikov. Pe tron se urcă tot o spiţă a lui Alexei, băiatul nefericitei Charlotte.

Dar cine putea prevedea jocul hazardului? Petru ţinea ca mâna lui să netezească sigur calea viitorului. El începu o anchetă riguroasă, amănunţită, îndată după încheierea ceremoniei care punea o nouă ordine în succesiunea la tron. Trupele credincioase ocupară punctele mai de seamă din Moscova şi Petersburg. Ţarul se temea de o răscoală pe lată a celor ameninţaţi de mânia lui şi descoperiţi de a fi „complotat”. Nu se clinti însă nimeni. Fostul Ţarevici rămase în libertate, înlocuirea lui fiind socotită ca a pedeapsă destul de aspră şi ca o măsură îndestulătoare pentru păstrarea noilor rânduieli.

Deşi bolnav, îmbătrânit de atâtea suferinţe trupeşti şi sufleteşti, Ţarul se ridică din culcuş şi purcese însuşi la

anchetă, ajutat în afară de meşterii în torturi, de contele Tolstoi şi senatorul Puşkin, care înregistrau declaraţiile în munci şi sudori de sânge ale acuzaţilor.

La Petersburg fu arestat Chichin, prietenul lui Alexei. Fură aduşi de la mănăstirea Susdal, Eudoxia, maiorul Glebov, paznicul şi în taină iubitul ei, călugări şi călugăriţe. Mai fură arestate rudele din partea Eudoxiei, precum şi ţarevna Marfa.

Cercetările începură noaptea. Ţarul bătu însuşi pe cei acuzaţi, spre a le stoarce mărturirisirile dorite.

„Ancheta la Moscova luă sfârşit la 15 Martie. Un verdict al Ţarului, semnat şi de miniştri, pronunţat la Preobrajenskoe, hotărî de soarta acuzaţilor.

Fosta Ţarină, călugăriţa, fu trimisă la o mânăştire străveche de femei, lângă lacul Ladoga; ţarevna Marfa la închisoarea Schlüsselburg. Amândouă urmau a fi păzite cu deosebită străşnicie. Lopuchin fu închis în fortăreaţa Petru şi Pavel din Petersburg, spre a fi supus la o nouă cercetare. Ceilalţi fură osândiţi la moarte.

Execuţiile începură dis de dimineaţă, în Piaţa Roşie. În ajun, ţăpoaiele de fier în care erau înfipte de douăzeci de ani capetele streliţilor, executaţi în 1698, fură curăţate pentru a primi alte capete.

Ştefan Glebov, care mângâiase schimnicia unei femei nevinovate şi curate, fu tras în ţeapă. Fu aşezat pe o scândură. Ţeapa-l pătrunse până-n gâtlej. Ca să nu îngheţe şi tortura să ţină cât mai mult, fu învăluit în cojoace şi i se puse în cap o căciulă. Trei preoţi îl străjuiră zi şi noapte, adăstând ca înaintea morţii să facă vreo destăinuire. „Din clipa în care fu tras în ţeapă, spuse unul din ei, Stepca nu ne ceru niciun fel de iertare – ceru numai în taină părintelui Marchel, să-l împărtăşească fără să se bage de seamă. După aceea la 16 Martie, către ziuă, îşi dete sufletul.

Episcopul Rostovului fu răspopit şi osândit la

chinurile roţii. Se spune că pedeapsa lui fusese decapitarea şi arderea, dar din greşeală fu pus pe roată.

Chichin avu aceeaşi soartă. Fu chinuit pe încetul, cu întreruperi; i se zdrobiră, unul după altul, picioarele, apoi mâinile. Tortura ţinu mai mult de douăzeci şi patru de ore. Chinul fu sporit prin aceea că, legat de roată bine, nu mai putu face nicio mişcare. Nefericitul gemea, răcnea, cerând să fie omorât.

Tot pe roată fu tras stareţul mănăstirii Susdal, Teodor Pustinie, pentru că nu denunţase pe Glebov, iubitul Eudoxiei.

Celorlalţi li se tăiară nasurile, limbile, nările. Cei care auziseră doar vorbindu-se că Ţarina Eudoxia era închisă, fură bătuţi cu ciomagul.

De jur-împrejurul unei estrade de piatră, fură înfipte în ţepi înalte de fier capetele răzvrătiţilor; la mijloc fură aruncate cadavrele. Capul lui Glebov, ceva mai sus, părea că prezidează.

Ţareviciul dezmoştenit fu silit să vadă cu ochii lui toate execuţiile.

Larion Dokukin fu pus pe roată cel din urmă. Pe roată bâigui că voia să spună ceva Ţarului. Fu dezlegat şi dus la Preobrajenskoe. Când Ţarul se apropia de el, Dokukin era aproape de agonie; bâlbâi cuvinte neînţelese şi delirante asupra lui Cristos, ce avea să vie. Apoi, părând a-şi veni în fire, privi drept în ochii Ţarului şi zise:

— Dacă dai morţii pe fiul tău, sângele lui va cădea asupra ta şi asupra tuturor alor tăi.

Fie-ţi milă de fiul tău, fie-ţi milă de Rusia!

Petru se-ndepărtă şi porunci să se taie capul lui Dokukin[2].

Descripţiile de mai sus sunt complete. Vom adăuga doar, spre a sublinia lipsa de intenţie a măsurilor pe care

2 Mereşkovski, *Petru cel Mare*, vol. I.

le va lua împotriva fiului, că Alexei *era liber*. În afară de abdicare nu primise *nicio altfel de pedeapsă*.

Căci ceea ce se va întâmpla mai târziu purcedea din altă zonă decât a raţiunii Ţarului. Nu mult după încheierea scenelor sângeroase din piaţa Kremlinului, Petru plecă la Petersburg luând cu sine pe Alexei. De Paşti, tatăl petrecu laolaltă cu fiul, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Lipsit de prieteni – care se fereau de a veni în atingere cu o fiinţă aducătoare de moarte – Alexei se legă şi mai mult de Afrosinia, care ţinea acum pentru el locul întregii lumi. Ar fi dorit s-o ia în căsătorie, ca să n-o piardă. Dar temându-se de furia tatălui, căzu în genunchi dinaintea mamei vitrege, Caterina, care lipsită de prejudecăţi, ea însăşi fiică de ţărani, îl înţelegea mai bine, spre a-l sprijini pe lângă Ţar. O nouă viaţă părea că i se deschide…

Dar procesul cruzimii nu se încheiase în sufletul Ţarului. În timp ce petrecea cu fiul care nu bănuia nimic, mintea lui chinuită scormonea sufletul copleşit de bănuieli care-l urmăreau până-n vis şi de care nu se putea mântui. Se opri la scrisorile pe care Alexei le trimise din Viena şi Neapole partizanilor lui. Fu acţiunea cea mai gravă a fiului, singurul act într-adevăr de necredinţă, dar pe care *Ţarul îl iertase de mult*, de când Alexei primise făgăduiala prin contele Tolstoi şi se înapoiase în ţară.

În luna Mai, la Peterhof, unde Ţarul îşi construise un lăcaş de refugiu, de odihnă şi de linişte, împrejmuit de grădini rămase până azi, avu loc o anchetă ciudată. Tatăl şi fiul stăteau de vorbă aproape liniştiţi despre „complot”. Dacă n-ar fi fost paliditatea feţei lor, spasmul parcă şi mai tremurat al obrazului părintesc, cineva, privind pe fereastră, n-ar fi putut bănui că era în joc însăşi viaţa fostului moştenitor.

După o oră de discuţie care părea a nu fi mulţumit pe Ţar, deşi Alexei rămase tot atât de placid ca la început, Ţarul se ridică brusc, se îndreptă cu paşi mari spre

draperia din fund care ascundea o uşă şi de acolo aduse de mână pe… Afrosinia. Alexei tresări şi se ridică de pe scaun. Nelinişti fugare îi tulburară privirile care până la sfârşit se preschimbară într-o spaimă rece, fixă.

Fiul declarase tatălui că scrisorile din străinătate trimise partizanilor, boieri şi preoţi, îi fuseseră impuse de duşmanul dinafară, împăratul din Viena. Tatăl ştia mai de mult adevărul; ancheta avea de scop să dea pe faţă sinceritatea fiului şi deci pocăirea, supunerea lui. Afrosinia îşi trădase iubitul, fie pe bani, fie numai pe făgăduiala de a scăpa de torturi, de a i se dărui viaţa; ea mărturisise mai înainte că nimeni nu îndemnase pe Alexei să scrie partizanilor spre a le întări împotrivirea faţă de Ţar, că acele scrisori le trimisese numai din îndemnul lui. De faţă cu Alexei, Afrosinia făcu aceleaşi mărturisiri. Glasul ei rece, cuvintele-i sacadate, nu mai îngăduiau nicio replică. Apoi adaugă, amănunt care nu putea fi negat:

— În odaie, când ai scris scrisorile, nu mai era nimeni; eram numai noi amândoi, nu-i aşa, Alexei?

Ţarul, care ştia cât era legat Alexei de femeia trădătoare, spuse îndată că dacă fostul moştenitor nu întăreşte mărturisirea Afrosiniei, o va pune la tortură spre a scoate adevărul la lumină.

Cu priviri înnebunite, Alexei căută drept în chipul nemişcat şi ochii absenţi ai iubitei, apoi în faţa tulburată, cutremurată de spasme a tatălui şi – liniştit deodată, ca şi cum nici nu-l mai priveau toate acestea, se aşeză la loc şoptind că tot ce spusese Afrosinia era adevărat.

Ţarul nu se mulţumi cu atât; el scormoni şi mai departe, dorind să cunoască toate împrejurările de-atunci, chiar cele care n-aveau decât o legătură indirectă cu trimiterea scrisorilor, revenind asupra împrejurărilor, stăruind să fie repetate, ca să-i intre bine în minte şi să se desfete, voluptate sadică a nebunului care-şi chinuieşte victima înainte de a ucide-o.

Ţarul puse din nou pe Afrosinia să declare tot ce ştia despre gândurile şi dorinţele fostului moştenitor în timpul fugii lor în străinătate, deşi în primul rând pentru fugă fusese iertat. Femeia mărturisi că Alexei râvnea să domnească şi că nădejdea lui cea mai scumpă era ca Ţarul să moară, să-şi aducă prietenii lui la putere, pe maică-sa de la Susdal s-o aducă împreună cu bunul, credinciosul ei Glebov la Kremlin, iar pe ea, Afrosinia, s-o facă împărătească.

Petru încercă să stoarcă şi alte mărturisiri din gura fiului. Dar Alexei obosit de această sinistră farsă care nu făcea decât să răvăşească lucruri vechi, pe care le aruncase de la sine şi voise a le uita, nu mai răspunse. Răcnetele furioase ale tatălui nu izbutiră să-i mai descleşteze fălcile. Ţarul se aruncă asupra lui cu pumnii, cu dinţii, îl trânti de podea, îl călcă-n picioare, abia mai putând răcni, gâfâind.

A doua zi, poporul rus citi o nouă proclamaţie a Ţarului cu privire la fostul moştenitor, căruia îi făgăduise iertarea dacă fiul se caia într-adevăr şi recunoştea greşeala. Alexei însă, neţinând seama de bunătatea părintească, ascunse planul de a pune mâna pe putere cu ajutorul unui suveran străin, că avusese chiar de gând să intre sub ocrotirea Papei şi deci iertarea părintească trebuia înlăturată.

Alexei fu aruncat în închisoarea Petru şi Pavel, pus la torturi, de faţă cu Ţarul, cu Mencikov şi alţi ofiţeri. Spre a-şi uşura răspunderea, Petru se adresă clerului superior, cerând să dea o hotărâre asupra criminalei purtări a fiului; dar clerul care de mult îşi pierduse neatârnarea şi se temea să nu plătească amar orice blajinătate, scăpă din încurcătură răspunzând că Ţarul întrunind în persoana sa şi puterea lumească şi pe cea divină, cum va hotărî el va fi bine şi drept hotărât. „Inima Ţarului e în mâna Domnului”, scriseră şi subscriseră mitropolitul din Riazan, mitropolitul

din Pscov, patru episcopi, doi mitropoliţi greci – cel din Stavropol şi cel din Tifaida – patru arhimandriţi şi doi călugări.

Ţarul numi o Curte specială de judecată, alcătuită din miniştri, senatori, generali, guvernatori, comandanţi ai flotei, boieri pravoslavnici, o sută douăzeci şi şapte de inşi asupra cărora voia să arunce răspunderea nebuniei lui. Curtea hotărî ca vinovatul să fie pus la tortură, spre a mărturisi adevărul întreg.

Torturile începură cu douăzeci şi cinci lovituri de cnut care secară la inimă pe „vinovat”. Trei zile nu mai putu rosti un cuvânt. A treia zi intră în celulă contele Tolstoi, trimis de Ţar cu un chestionar. Documentul s-a păstrat până azi.

„La 22 Iunie 1718 am răspuns următoarele întrebărilor puse de contele Tolstoi:

1. Nesupunerea faţă de tata se explică prin faptul că am fost crescut de mama şi de femei proaste care nu căutau decât să mă înveselească; făcură apoi din mine un bisericos, aşa cum mă simţeam dus chiar de firea mea. Tata dorea să primesc o creştere demnă de un Ţarevici; îmi porunci să-nvăţ nemţeşte precum şi toate ştiinţele, dar mie nu-mi plăceau. Eram foarte trândav şi n-aveam niciun fel de bunăvoinţă. Când tata era departe, dus de nevoile războiului, cei din jur văzând că-mi place să beau, mă îndemnară la băutură. Mă îndepărtară tot mai mult de tata, astfel că toate faptele lui, militare sau altfel, precum şi însăşi făptura lui îmi ajunseră nesuferite.

2. Cutezanţa şi dispreţul de pedepse se trag din proastă firea mea, o recunosc; mi-era frică de tata, dar nu o frică de fiu.

3. Pot lămuri uşor de ce doream să pun mâna pe putere, altfel decât prin supunere. Deoarece părăsisem drumul drept şi nu voiam să semăn întru nimic tatălui, trebuia neapărat, spre a pune mâna pe putere, să mă

folosesc de ajutorul străin. Dacă lucrurile ar fi ajuns până acolo încât împăratul să-mi dea, precum îmi făgăduise, armata lui spre a cuceri coroana imperiului rus, nu m-aş mai fi uitat la nimic altceva, împăratul ar fi putut după aceea să-mi ceară trupe ruse împotriva duşmanilor lui, sau bani mulţi; i-aş fi dat orice iar miniştrilor şi generalilor lui le-aş fi trimis daruri însemnate. Aş îi întreţinut cu banii mei trupele pe care mi le-ar fi dat pentru cucerirea tronului; pe scurt, nu m-aş fi dat înlături de la nimic, spre a-mi atinge scopul”.

Se vede uşor că textul fusese dictat şi cel care-l semnă nu mai avea nicio libertate de gândire. Această declaraţie avea menirea să devină temeiul principal al unei osândiri. Alexei nu se gândise niciodată să cucerească tronul cu ajutorul unor armate străine, pe care de altfel nu i le-ar fi dat nimeni. Pentru executarea partizanilor fostului moştenitor – care aştepta şi dorea desigur moartea cât mai grabnică dar nu silnică a tatălui – fusese nevoie de un „complot”. „Complotul” de asemenea nu avusese loc niciodată. Pentru asasinarea lui Alexei era nevoie de ceva mai mult, de o înaltă trădare, pe care de altfel n-ar fi putut-o înfăptui, chiar dacă ar fi voit.

La 24 Iunie, Curtea, având dinainte documentul de mai sus, hotărî ca Ţareviciul să fie ucis.

În aceeaşi zi, Alexei fu pus din nou la tortură. Dar nu putu suferi mai mult de cincisprezece lovituri de cnut; călăii se opriră, spre a nul ucide prea curând. Un preot împărtăşi pe muribund. La amiază i se citi verdictul de osândă la moarte. Alexei ascultă în tăcere, apoi îşi făcu cruce.

În ziua de 26 Iunie, la ora 8 dimineaţa, Petru, deşi bolnav, fu adus în camera de tortură a osânditului, urmat de Mencikov, Tolstoi, Şafirov, Dolgoruki, Apraxin şi alţii. Spre a i se mai stoarce vreo mărturisire, Alexei fu pus din nou la tortură. Loviturile de cnut căzură pe un trup

aproape nesimţitor. Osânditul horcăia. Medicul şopti tatălui că fiul va muri sub lovituri. Dar Ţarul se smulse din braţele celor care-l sprijineau, apucă din mâinile călăului cnutul însângerat şi începu să lovească însuşi, din toate puterile, în fiul cu trupul dezgolit, spânzurat de mâini. Degetele Ţarului se încleiară de sânge. Gâfâind, aruncă departe cnutul.

Osânditul fu scos din curele şi întins pe jos. Sânge îi curgea încet din colţul gurii. Ochii mari, deschişi, se înfundau în găuri de întuneric. Paliditatea vânătă a chipului subţiat avea ceva pueril. Părea că torturile îl întorseseră înapoi, la sufletul nevinovat al copilăriei.

Ţarul, cu inima deodată mişcată de această imagine, se apropia, îngenunchea, ridică încet, cu mâna sub ceafă, capul muribundului, şi-l sărută blajin, ca o dezmierdare. Cu ochii-n lacrimi, cu faţa şi mai schimonosită de sforţarea de a se stăpâni, Petru fu scos din închisoare.

În tot timpul zilei, Ţarul lucră în biroul lui, iscălind hârtii, ca şi cum nimic deosebit nu s-ar fi întâmplat. Spre seară, un ofiţer al fortăreţei Petru şi Pavel veni în grabă, vestind că Alexei Petrovici dorea să vorbească tatălui. Ţarul dete fuga la fortăreaţă şi intră în celula fiului. Dar Alexei era în agonie. Ochii sticloşi privind *dincolo*, nu mai vedeau, nu se mai puteau înţelege cu ochii tatălui. Când medicul anunţă că „Alteţa Sa Ţâre viciul Alexei Petrovici nu mai e”, toţi cei de faţă îngenunchează. Ţarul rămase în picioare. Apoi părăsi încăperea.

N-a rămas absolut niciun mister. Procesul e cunoscut azi în toate amănuntele. Nu încape nicio îndoială că Ţarul a chinuit şi ucis partizani ai Ţareviciului care nu porniseră şi nici nu aveau de gând să pornească vreo acţiune violentă pentru schimbarea domniei; că Ţareviciul a fost ucis pentru fapte care puteau fi iertate şi pentru care fusese iertat.

Nu e mai puţin adevărat că Alexei ajunsese punctul

central al nemulţumirilor generale care se ridicau împotriva regimului sângeros, jefuitor al lui Petru Alexeievici. Moartea Ţarului însă – care va veni peste şapte ani – nu va aduce schimbarea fundamentală a metodelor de guvernare şi nicio nouă structură socială prin eliberarea din robie a forţelor producătoare. Urcarea pe tron a lui Alexei ar fi însemnat numai o pauză în elanul cuceritor al Rusiei, în niciun caz o înlăturare a absolutismului. S-ar fi schimbat actorii principali – cum s-au şi schimbat de altfel, decorul şi drama ar fi rămas aceleaşi.

În istorie, Alexei Petrovici trebuie privit ca o victimă a tatălui său şi ca un simbol fals al nemulţumirilor adânci cărora Petru cel Mare nu le făcu faţă decât prin teroare.

Îndată după moartea lui Alexei, ajunseră şi în străinătate zvonurile acestei penibile execuţii. Dacă scrisorile călătorilor din Petersburg puteau fi confiscate la timp iar autorii lor arestaţi, cuvintele rostite treceau uşor dincolo de vămi. Ţarul puse pe Tolstoi, pe Şafirov şi pe Mencikov să ticluiască o scrisoare pentru curţile străine, astfel ca oroarea crimei să fie înlăturată. Iată o parte din această ipocrită scrisoare:

„După ce se dete verdictul împotriva fiului nostru, noi, tatăl lui, ne simţirăm copleşiţi de milă de o parte, de grija liniştii imperiului, pe de altă parte. Astfel că nu puturăm lua numaidecât o hotărâre în această grea chestiune. Dar Domnul Atotputernic vrea, în marea lui bunătate, să ne uşureze de îndoieli şi să mântuiască Rusia. Ieri, la 26 Iunie, el tăie firul vieţii Ţareviciului Alexei. El muri în urma unei boli care-l lovi la citirea sentinţei de moarte şi a listei crimelor lui nemaiauzite împotriva noastră şi a imperiului; boala fu, la început, un fel de apoplexie. Apoi îşi mai veni în fire şi primi creştineşte împărtăşania; ne rugă să venim să-l vedem. Şi noi, lăsând de o parte păcatele de care se făcuse vinovat, ne duserăm

la el, împreună cu toţi miniştrii şi senatorii. El îşi mărturisi iar, în toată sinceritatea, crimele, plânse îndelung, căindu-se şi primi iertarea pe care i-o datoram ca tată şi ca suveran. În sfârşit, în ziua de 26 Iunie, spre ziuă, muri creştineşte”.

Niciun cuvânt despre cnutul însângerat din mâna tatălui.

A doua zi, la 27 Iunie, împlinindu-se nouă ani de la bătălia Poltavei, aniversarea avu loc în sunetele muzicilor, în fâlfâirea drapelelor şi bubuitul tunurilor. Ţarul, miniştrii, senatorii, generalii, benchetuiră şi se îmbătară după obiceiul rusesc.

În aceeaşi zi, trupul nefericitului Alexei era expus în catedrală şi tot norodul Capitalei veni să-l vadă. Peste două zile, la 29, avu loc o nouă petrecere imperială: Sf. Petru, ziua Ţarului iar la 30 Iunie înmormântarea solemnă a Ţareviciului în cavoul din fortăreaţa Petru şi Pavel, unde oasele lui zdrobite se odihnesc şi azi.

După moartea fiului, se pare că Petru Alexeievici auzi mai lesne planşetele şi gemetele supuşilor, chinuiţi şi asupriţi de o biurocraţie nesăţioasă, a cărei tradiţie se va perpetua din veac în veac, din regim în regim. În politica internă însă, Ţarului îi lipsi vederea largă, instinctul care-l făcu să tragă liniile şi programul de politică externă ale Rusiei. El nu descifra forţele sociale imense care se aflau în conflict. Poate că această miopie era fatală într-o vreme când suveranii nu se puteau menţine decât prin regim absolutist – dar geniul se arată tocmai prin înfrângerea fatalităţilor.

Excesele partizanilor săi trebuiau neapărat înfrânate şi, într-un caz privind pe asupritorii poporului, Ţarul scrie o violentă acuzare împotriva „ventuzelor” Rusiei, făgăduind să ia victimele sub înalta-i ocrotire. Puse militari în comitete de judecată – în funcţionarii supremi ai imperiului nu mai avea încredere – şi spre mirarea lui

toată administraţia superioară a imperiului trebuia arsă cu fierul roşu.

„Guvernatorul din Arhanghelsk, Volkonski, pentru sustrageri de bani, fu condamnat la moarte şi executat. Prinţul Masalski furase de la administraţia monopolului sării optzeci de mii de ruble şi fu ucis drept pedeapsă; leşul lui fu dezgropat din porunca Ţarului şi spânzurat. Guvernatorul Siberiei, Gagarin, îşi însuşi milioane de ruble cât fu în slujbă, deveni unul din cei mai bogaţi oameni ai imperiului şi ani de zile tăia şi spânzură în Siberia, de parcă ar fi fost moşia lui, fără să dea socoteală nimănui. Fu osândit la moarte prin spânzurătoare, rudele lui fură silite să stea de faţă la execuţie şi să bea după amiază cu Ţarul, până ce căzură sub masă. Cadavrul lui Gagarin răfnase în spânzurătoare până ce în spintecat şi mâncat de păsările cerului. Fiul lui Gagarin fu făcut marinar, cu niciun drept la averea părintească, confiscată de Stat. Urmară acuzaţiile împotriva lui Mencikov, a amiralului Apraxin şi a preşedintelui senatului, Dolgoruki, care au furat de au stins. Erau comandanţii armatei şi flotei, funcţionari supremi ai Statului, de când senatul dobândise controlul asupra tuturor ministerelor şi putea decreta legi în lipsa Ţarului. Procesul dovedi vina întreagă a acelor oameni care, şi mai înainte, aruncară acuzaţia pe subalterni. Petru văzu bine adevărul, dar nu subscrise actele de condamnare la moarte. Pedepsi pe Mencikov şi pe Apraxin cu arest la domiciliu şi „cu pierderea tuturor averilor şi rangurilor”. Până la urmă scăpară cu o amendă.

Cum s-ar fi putut libera Ţarul de oamenii pe care se bizuia el şi puterea lui şi care-i garantau – numai ei – domnia? Ajunse prizonierul făpturilor pe care le crease. Să se despartă de această bandă de tâlhari ar fi însemnat s-o rupă cu un sistem întreg” 1).

În această luptă împotriva jefuitorilor Statului şi asupritorilor poporului, Petru vedea numai indivizii, nu

cauza primă a răului: Statul sclavagist, în frunte cu Ţarul Autocrat.

Nu vom ascunde însă meritul lui Petru care, după ce deschise Rusiei un drum pe mare, asigurându-i dominaţia mării Baltice prin cetatea Petersburgului, purcese la purificarea administraţiei publice, cu aceeaşi voinţă pe care o văzurăm la înăbuşirea răscoalei streliţilor, a Cazacilor, a ţăranilor şi a propriului său fiu. Nu-şi închipuia însă că de data aceasta hidra avea darul de a zămisli zece capete noi în locul celui tăiat şi că singura scăpare a Rusiei era stârpirea hidrei sclavagiste. Ultimii ani ai Ţarului, cu toate victoriile pe care le mai dobândi la miazănoapte şi la miazăzi, fură întunecaţi de această înverşunare împotriva unei racile pe care nu o putu stârpi, precum nu putu stârpi morbul sângelui care-i scurtă viaţa. Leacurile acestor două cumplite boli vor fi descoperite şi folosite abia peste două sute de ani.

Dar Ţarul nu era omul care să se lase bătut. Cinci ani după strivirea „ventuzelor” alcătui o comisie de anchetă, spre a cerceta situaţia funcţionarilor, în special a nobilimii. Comisia lucră cu toată sârguinţa. Fiori de groază cuprinse cele mai de seamă familii din Moscova şi Petersburg. Iscoadele Ţarului aduceau ştiri îngrijorătoare asupra stării de spirit din ţară. Petru Alexeievici era acum urât nu numai de robii de pe ogoare şi din uzine, de urmaşii celor asasinaţi sau numai mutilaţi, dar şi de slujbaşii imperiului, de sprijinitorii cei mai apropiaţi ai absolutismului, care se vedeau ameninţaţi în situaţia şi viaţa lor. Fu poate epoca cea mai şubredă – cu toate victoriile dinafară şi aparenta supunere a populaţiei – din toată domnia lui Petru.

Ţarul nu mai cuteza să iasă singur. Drumurile lui începură a fi păzite şi spionate de agenţi credincioşi; trei uliţe de jur-împrejur, pe unde trebuia să treacă Ţarul, nu se mai afla om.

Controlul senatului asupra ministerelor nu dete

niciun rezultat. Între controlori şi controlaţi se făcură legături de rudenie sau numai de petreceri şi umbla de pe atunci zicătoarea populară „corb la corb nu scoate ochii”. Gândul lui Petru, de a arde cu fierul roşu cangrena administraţiei publice, se dovedi iară putere. Se hotărî, în disperare, ca acelor slujbaşi superiori de care nu se putea lipsi şi care jefuiseră şi jefuiau ca-n codru, să le facă daruri atât de mari, încât să renunţe la furtul banului public şi la asupriri. Dar ce inimă omenească, având o cât de mică putere, fu altfel decât nesăţioasă? În clipele de furie, când se hotăra să pună sabia şi ştreangul la gâtul tuturor vinovaţilor, băga de seamă că-n jurul lui n-ar mai fi rămas decât buna Caterina – şi nici măcar ea, dacă se adeverea că făcea afaceri cu ajutorul lui Mencikov, întâiul ei iubit şi din braţele căruia Ţarul o smulsese ca să şi-o ia lui.

Dar odată pornit pe această cale, crezu că era bine să nu se mai oprească. Iar începură execuţiile, torturile, surghiunurile. Cu toate amintirile care-l legau de Mencikov, fu silit – spre a împăca atâtea reclamaţii şi a potoli murmurele ce-l ajungeau de pretutindeni – să se despartă de vechiul prieten şi camarad de arme pe care nici cu cearta, nici cu bătaia, nici cu ameninţările nul putuse schimba. Generalul îşi pierdu rangul, moşiile din Ucraina, din Ingermanland şi fu alungat pentru totdeauna de lângă Ţar. Cancelarul Şafirov, care aduse Ţarului atâtea servicii – e de ajuns să amintim tratativele de la Prut, când scăpă onoarea, viaţa şi armata lui Petru de la o pieire sigură – fu tras în judecată după un denunţ al lui Mencikov. Bătrânul sfetnic fu osândit la moarte, dar în ultima clipă fu dezlegat şi iertat din porunca Ţarului, care-i schimbă pedeapsa capitală în închisoare.

Cu puţin înainte de a-şi da sfârşitul, Petru Alexeievici descoperi că secretarul său Mons – despre care se spune că fusese surprins de Ţar în braţele Caterinei – făcuse mari afaceri necurate împreună cu Mencikov şi cu alţii, de la

care primise însemnate daruri. Soţia generalului Dalk, doamna de onoare a Caterinei, era de asemenea amestecată în acest scandal. Documentele procesului s-au păstrat până azi şi amănuntele, stoarse de o anchetă severă în prezenţa Ţarului bolnav, sunt de o limpezime desăvârşită. Secretarul fu condamnat la moarte şi executat într-o dimineaţă cenuşie de toamnă. Soţia generalului fu bătută cu biciul şi surghiunită în Siberia, un slujitor al Caterinei – care fusese credincios şi tăcuse, singura vină! - primi şaizeci de lovituri de cnut şi apoi fu trimis la galere. Avuţia Caterinei fu confiscată.

Dar până la urmă tot ea va pune pe creştet coroana imperială, cu ajutorul lui Mencikov, prietenul nedezminţit.

ULTIMELE LUPTE – ULTIMELE PLANURI

După moartea năprasnică a lui Carol al Suediei, urmaşii – precum văzurăm – puseră capăt vieţii lui Goertz, „geniul rău” al regelui şi a cărui mare vină era că pusese jumătate din puterile Europei în slujba stăpânului său. Alianţa cu Petru căzu. Dar Anglia prinse de veste. Ţarul deveni în ochii Englezilor „cel mai periculos duşman care poate fi”. Prin distrugerea puterii spaniole şi mai cu seamă prin înlăturarea lui Alberoni de la conducerea politicii externe a Spaniei, Anglia deţinea hegemonia în marea Mediterană. Oferi Suediei tot ajutorul ei, ca să-şi reia teritoriile din nordul Germaniei şi mai cu seamă ca să alunge pe Ţar din marea Baltică. Astfel lupta la care Carol XII, după sforţări supraomeneşti, după victorii geniale şi înfrângeri catastrofale, renunţase, trebuia să fie reîncepută.

Toate marile aşezări ruseşti din Estonia, Letonia şi Ingermanland, inclusiv cetatea Petersburgului, erau din nou puse în discuţie. Ţarul privi cu îngrijorare noua întorsătură a politicii europene, căreia îi putea opune o experienţă şi o forţă mai sigure ca la început, dar pentru

care entuziasmul şi rezistenţa tinereţii pieriseră.

Sănătatea lui de fier fusese zdruncinată de misteriosul morb al sângelui, pe care bărbaţii îl iau de obicei de la femei şi nimeni nu i-o mai putea reface. Colici sfredelitoare, de asemeni de origine necunoscută, îl ţineau săptămâni întregi în pat, îmbătrânit, obosit, chinuit, cu amintirea îngrozitoare a ultimelor execuţii, între care fusese şi a Ţareviciului Alexei. Lipsit de o bună parte din sfetnicii obişnuiţi, Ţarul băgă de seamă că Anglia izbutise a-i răpi aproape toate alianţele. Până şi Friederich-August, care se urcase din nou pe tronul Poloniei – şi tot cu ajutorul lui Petru! – nu mai răspunse întrebărilor Rusiei dacă în cazul unui atac suedez sau englez va merge cu Moscova.

Deşi singur, Ţarul nu se dădu bătut. Dovedi că învăţase şi regulile artei navale. Astfel că în ziua când i se aduse vestea apariţiei liotei engleze în Baltica, în dreptul portului Reval, Petru înţelese că Englezii voiau să repete lovitura dată flotei spaniole şi se feri să primească o luptă deschisă, care i-ar fi lăsat toate porturile Balticei fără apărare. Flota de război rusă primi ordinul să nu şi părăsească adăposturile.

Dar îşi arătă puterea şi îndrăzneala armatei terestre, căreia nici Anglia nici Suedia nu i se puteau opune. Fără ca flota engleză să prindă de veste, Ţarul debarcă numeroase forţe pe coasta Suediei, care-şi primi astfel plata alianţei cu Anglia. Ţinuturi întregi cu sate şi oraşe fură pârjolite, jertfite, masacrate. O bună parte a splendidei industrii suedeze, în special fabricile de armament, fură distruse de călăreţii cazaci, ale căror avangarde ameninţară Stockholmul. De trei ori trupele ruse repetară isprava pe care Suedezii şi Englezii o priviră la început numai ca o intimidare. Aşa cum se desfăşurau evenimentele, Suedia înainte de a fi cucerit un singur metru de pământ din foitele teritorii suedeze din sudul Balticei, risca să devină

în întregime un morman de cenuşă. Făgăduiala Angliei de a apăra coastele suedeze de atacul trupelor ruse, nu putu fi ţinută. Tulburări interne – între care prăbuşirea unei vaste societăţi maritime care lucra cu extremul orient, – sili Anglia să retragă din Baltica întreaga flotă care patrulase în adăstarea ivirii flotei ruse şi care nu dăduse nicio luptă.

Noua campanie se făcuse deci tot în paguba Suediei. De aceea ea primi cu bucurie intervenţia pacifică a Franţei din primăvara anului 1721. Până în toamnă pacea fu încheiată. Ea se numeşte pacea de la Nystad şi acordă Ţarului stăpânirea „veşnică” asupra Letoniei, Estoniei, Careliei, Ingermanlandului. Suedia primeşte în schimb o despăgubire de două milioane de ruble şi cereale din Letonia, de cincizeci de mii de ruble anual.

Letonia era provincia la care Suedia ţinuse mai mult, din pricina situaţiei speciale a provinciei acesteia şi mai cu seamă din pricina bogăţiei ei remarcabile în cereale. Prin despăgubirea în ruble şi grâu, Suedia se putea mulţumi să iasă din focul în care o vârâse Anglia. Bucuria la Petersburg fu mare. Tratatul de la Nystad însemna încheierea acelui război pe care-l începuse în 1700, cu înfrângerea de la Narva şi pe care numai o fire ca a lui Petru o putuse duce până la victoria de la Poltava şi până la victoria definitivă de la Nystad. Fusese nevoie de înfrângerea unor uriaşe răscoale lăuntrice, de organizarea câtorva armate, de înzestrarea lor cu muniţii, de întemeierea unei industrii naţionale, de întemeierea unui aparat de stat, vicios de sigur, dar totuşi scheletul vast al noii societăţi. Ţarul avu nevoie de o voinţă, unică în istoria lumii, *împotriva poporului rus*, în frunte cu propriul lui fiu, Ţareviciul Alexei, pentru a menţine principiul de modernizare a Rusiei, de înnoire a primitivului mujic şi preschimbarea lui în meseriaş, inginer, marinar, soldat la înălţimea oricărui alt European. În aceşti douăzeci şi unu

de ani, Rusia fu cu adevărat transformată, înăuntru, dintr-o societate grosolan mercantilistă şi mai mult rurală într-o organizaţie având aproape toate funcţiile statului modern; în afară, dintr-o vastă provincie semiasiatică într-o mare putere continentală şi maritimă.

De aceea hotărârea generalului Mencikov – care în curând va fi degradat – de a oferi Ţarului, în mijlocul solemnităţilor, chefurilor şi mascaradelor publice din Petersburg, titlul oficial de „Ţar al tuturor Ruşilor şi părinte al patriei”, precum Antoniu oferise titlul de „imperator” lui Cezar după campania din Egipt, nu era un simplu act de linguşire personală. Ţarul nu suferea linguşirile şi titlul era binemeritat. Pentru întâia oară Ruşii – prieteni sau duşmani ai regimului – vedeau că fără energia supraomenească şi mai cu seamă fără spiritul revoluţionar al Ţarului lor, regii străini şi ostile lor ar fi trecut peste trupul Rusiei, ca odinioară hoardele tătare.

„Apoi începură serbările, în felul străvechi, barbar, al Ruşilor. Începură balurile mascate, focurile de artificii. În pieţele publice ale Petersburgului se frigeau boi întregi în ţăpoaie de fier. Petru se ivi în costum de toboşar de marină, bătu toba şi puse bufonii să ţină o „şedinţă a cardinalilor iar pe bufonul-papă să facă nunta în biserica Sf. Treime. Mencikov îşi puse costumul primarului din Hamburg – de la care, pe vremuri, storsese atâtea parale. La praznic i se oferi bufonului-papă o cană care închipuia organul genital femeiesc iar miresei lui o cană care închipuia organul genital bărbătesc. În sala senatului avură loc bacanale şi într-o piramidă cu multe ferestruici se pregătea mirelui şi miresei patul nupţial, spre care-i duse însuşi Ţarul.

Într-una din aceste nopţi de chef, Petru sări pe masa lungă a sălii. Tobele sunară, mesenii chiuiră, muzica începu să cânte văzând pe omul de cincizeci de am pe masă.

Ţarul încrucişa braţele pe piept, dete pe spate capul cu fruntea mare, lată, cu peruca neagră din părul Caterinei, cu ochii mari deschişi, odinioară îngrozitori, azi scânteietori, bătu cu picioarele ritmul, ridică braţul drept în sus şi începu să dănţuiască, să chiuie biruitor, să cânte.

Mesenii căzură în genunchi, bătură din palme, chiuiră şi ei, cântară. Prin sală începură să se învârtească perechile. Sus pe masă, deasupra tuturor, dănţuia Ţarul singur” 1).

Petersburgul de jur-împrejur iluminat, pe malurile Nevei, scânteia în ape. Cu optspre

1) Kurt Kersten: Op. cit.

zece ani mai înainte, fuseseră numai smârcuri şi ţânţari.

Ţarul îşi oferi sieşi şi poporului petrecerea din 1721 pentru victoria de la Nystad. Nu pentru încheierea păcii! Cum putea fi încheiat războiul, care lăsa Rusia mutilată? Prin pacea semnată de nevoie după înfrângerea de la Stănileşti, pe Prut, Ţarul renunţase la Azov şi până la urmă, cu toate amânările, fu silit să-şi retragă trupele din forturile de pe ţărmul Mării Negre. Pe neaşteptate le cucerise, pe neaşteptate le pierduse.

Stăpânirea porturilor baltice dobândeau adevărata lor valoare numai dacă drumurile către Persia, de-a lungul Caspicei, şi drumurile Asiei Mici, pe Marea Neagră, erau libere. Bogăţiile Asiei care năzuiau să ajungă pe pieţele ţărilor nordice şi produsele industriale europene – ale Flandrei, Angliei, Olandei îndeosebi – numai în condiţii uşoare de tranzit puteau lua drumul Rusiei, care era cel mai scurt.

Un război cu Turcia ar fi fost deocamdată o imprudenţă; trebuia aşteptat un moment prielnic, când padişahul de la Cornul de la Aur, prins în vreo încleştare cu alte puteri, n-ar putea opune rezistenţă serioasă în Azov. Spre Caspica însă drumul era aproape deschis de la sine.

Caravane cu mărfuri ruseşti fură atacate de bandiţi în munţii Caucauzului. Trupele ruseşti ocupară înălţimile pentru a asigura traficul şi pentru a îngădui şahului Persiei să doarmă în pace. Dar drumurile comerciale aveau mereu nevoie de pază şi deci provinciile caspice trebuiau să intre sub dominaţie rusească. Astfel Ţarul puse mâna, fără nicio luptă, pe teritoriile petrolifere de la Bacu.

Atunci n-aveau nicio însemnătate deosebită. Se extrăgea în chip rudimentar păcura care, încărcată în butoaie, era vândută pentru unsul roţilor şi călăfătuirea fundului vaselor. Abia peste două sute de ani izvoarele petrolifere de la Caspica vor deveni una din bogăţiile de seamă ale Rusiei, principiul forţei şi al întregii ei vieţi economice.

Ca în toate campaniile lui Petru, trebuia să se arate în vreun fel defectele grave ale organizaţiilor lui pripite, calitatea primitivă a oamenilor lui. Oastea cuceritoare se-mpiedică în propria-i mărime. Suferi de foame şi de frig, nu-şi putu duce tunurile până-n munţi, oameni şi cai fură doborâţi de molime. Ca să nu îngheţe cu toţi între zăpezile caucaziene, încă din toamnă Ţarul dete ordinul de retragere.

Dar Turcii, îngrijoraţi de noile cuceriri caspice ale lui Petru, aţâţaţi pe de altă parte de Englezi, care nu încetaseră a dori o înfrângere a Tarului prin armele altora, erau pe punctul de a declara un nou război Rusiei. Petru nu se pregătise pentru o campanie atât de grea şi deşi nădăjduia să reintre în stăpânirea cetăţii Azovului, izbuti să împace pe Turci prin intermediul reprezentantului Franţei în Istanbul.

Tocmai izbucniră noile scandaluri publice în jurul oamenilor Ţarului – şi de care ne ocupăm mai sus – acuzaţi de jaf în avuţia publică şi de asupriri neomenoase. Petru fu silit, între alţii, să se despartă pentru totdeauna de un Şafirov, de un Mencikov, cărora nimeni nu le mai luă locul.

Nimeni, de asemeni, după moartea micului Petru, băiatul Caterinei, nu luă locul de moştenitor al tronului. De drept, trebuia să urmeze băiatul lui Alexei. Dar Ţarul îşi rezervă din 1722 dreptul de a numi moştenitor pe cine va socoti „mai destoinic” şi dreptul de a-l înlătura, dacă destoinicia nu se vădea. Dar starea sănătăţii lui Petru se înrăutăţise „Se ferea de medici, care desigur nu i-ar fi putut înlătura boala, dar care i-ar fi putut-o uşura. Nu voia ca cineva să afle de suferinţele Ţarului şi încordarea în care pusese ţara să slăbească. Despre oameni avea credinţa, de mult, că trebuie să le faci binele împotriva voinţei lor şi întâmplările vieţii îi dăduse dreptate. „N-am tăcut toate aceste, spunea adesea, arătând porturile, vapoarele, depozitele de mărfuri, pavilioanele cu insignele imperiului, împotriva voinţei voastre?” Numai Caterina îi mai rămăsese, care avusese totdeauna grijă de el, ca o mamă, care-i trimisese de atâtea ori în tabără tructe, vinuri, îmbrăcăminte mai bună, rufărie curată şi ciorapi, împreună cu scrisori pline de sfaturi despre îngrijirea sănătăţii. Ca şi propriii ei copii, Ţarul îi spunea şi îi scria „mămucă”.

Au rămas hârtiile prin care Ţarul, din camera lui de bolnav, poruncea oamenilor puşi la lucru, cum să croiască mai bine *canalul lacului Ladoga*. Ba el se ridică din patul suferinţelor şi se duse însuşi să vadă cum se lucrase, ca un bun gospodar care ştia că nimic nu poate înlocui priveghierea stăpânului.

„Proasta mea sănătate m-a silit să stau în casă – scrise Ţaiul căpitanului Bering – şi aşa că mi-a trecut prin minte ceva la care mă mai gândisem mult şi nu putusem realiza din o mulţime de pricim, anume *descoperirea unui drum prin Oceanul îngheţat spre China şi India*. Cum patria nu e ameninţată acum de niciun duşman, trebuie să ne gândim a dobândi glorie pentru ţară, prin ştiinţă şi artă”.

Încercarea căpitanului Bering nu duse şi nu putea duce la un rezultat serios. Numai câteva luni pe an Oceanul îngheţat e navigabil iar în acest timp e nevoie de vase speciale, care să reziste navalei gheţurilor pe de o parte şi să poată răzbate imensa distanţă – porturi intermediare lipsesc – de la Arhanghelsk la Vladivostok, cu o viteză care să depăşească timpul de navigabilitate. Nici azi problema nu e rezolvată în întregime. Vasele speciale construite de Soviete în acest scop şi ajutate de avioane antrenate în zboruri arctice pentru supravegherea mersului gheţarilor, n-au creat încă o cale sigură. S-a început construirea de porturi intermediare de-a lungul coastei siberiene a Oceanului îngheţat, pentru aprovizionarea acestor vase speciale. Necesitatea unui drum pe la miazănoapte, din pricină că linia ferată transsiberiană ar putea fi tăiată de o înaintare japoneză, sili Sovietele să reia ideea lui Petru cel Mare, dar în condiţii tehnice mult superioare, şi care Ţarului genial îi lipsiseră.

Târziu şi după multă chibzuinţă – poate cu intenţia de a-i dărui şi moştenirea tronului – Ţarul încorona în Kremlin pe Caterina. Nu era un dar personal. Petru ţinu să justifice, îndeosebi faţă de străini, hotărârea lui, şi făcu destăinuirea – senzaţională atunci – că la Prut, imperiul fu salvat de Caterina. Că afirmaţia Ţarului era adevărată, nu mai încape îndoială; că alături de ea lucrase în acelaşi scop şi alţii, îndeosebi cancelarul Şafirov, Evreul din Olanda, e de asemenea sigur. Că fu nevoie de treisprezece ani ca Ţarul să observe că „mămuca” avea drept la o recunoaştere, are un înţeles mai adânc.

E simţământul singurătăţii cu care soarta lovea sfârşitul acestui om extraordinar, care se frământase în luptă cu sute de mii de ostaşi, care ridicase şi distrusese oraşe, care plânsese, râsese şi benchetuise între favoriţi, care zămislise doi băieţi şi trei fete, ca fetele să le mărite

în Germania iar băieţii să-i moară unul la douăzeci şi şase de ani sub cnut, celălalt la patru ani, luat de Dumnezeu. Imperiul pentru care se ostenise aproape treizeci de ani, căruia îi jertfise zilele, nopţile, prietenii şi un fiu, la sfârşitul vieţii Ţarului rămânea fără un stăpân de care oştirea, boierii şi prostimea să asculte, ameninţaţi cu toţii şi de la *miazăzi* şi de la apus, aproape fără niciun aliat de credinţă.

N-avea încredere în femei şi oricât ar fi preţuit însuşirile de bună gospodină, de harnică şi isteaţă soţie, de curajoasă stăpână, Petru ştia bine că nu Caterina putea fi cea mai bună urmaşă pe tronul Rusiei. Încoronarea ei în Kremlin, după treisprezece ani de şovăire, dovedea că Petru nu mai putea suferi singurătatea domniei şi – cum soarta nu făcuse încă alegerea „celui mai destoinic" – voia să ştie că rămânea un cap şi o mână care să păzească ceea ce el agonisise.

Până în ceasul agoniei, Petru încă nu se hotărâse a numi de drept, prin vreun document, pe Caterina moştenitoare a tronului. Iar când, pe patul morţii, după înfiorătoare suferinţe, ceru condei şi hârtie să scrie ultima-i voinţă, condeiul îi căzu din mână.

Petru Alexeievici se săvârşi în vârstă de cincizeci şi patru de ani. Era în 25 Ianuarie 1725.

Cu ajutorul fostului prieten al Ţarului, Mencikov, care veghease la căpătâiul muribundului şi după sfaturile lui Bassewitz, un tânăr ministru plenipotenţiar al ducelui de Holstein-Gottorp, Caterina puse mâna pe putere, în vreme ce boierii de veche nobleţe care suferiseră atâtea umiliri şi tăcuseră numai de frică, se înarmau şi aveau de gând să aresteze pe Ţarină iar pe credincioşii ei sfetnici să-i spânzure. Măsurile luate de Mencikov şi Bassevitz fură simple, dar sigure. Îşi însuşiră tezaurul, cumpărară garda palatului, aduseră trupe credincioase şi mobilizară forţele din cetăţui. La ivirea boierilor care credeau că vor prelua

domnia, se auziră sunete de tobă în curtea palatului. Trupele în front prezentară armele, strigând: „Trăiască Ţarina Caterina!” Şi strigau din toată inima: Caterina era de-a lor, o ţărancă.

DATELE PERMANENTE ALE POLITICII RUSEŞTI

Geniul lui *Petru*, – pe drept numit de Mencikov şi de istorie – *cel Mare*, zămisli mai puternic decât toţi înaintaşii lui şi cu o conştiinţă ce se ivea pentru întâia oară pe tronul Ţarilor, datele permanente ale politicii ruseşti în mijlocul unei tragedii care-i urmări paşii din adolescenţă până ce închise ochii. Lumea nu cunoaşte o mai grandioasă realizare politică în împrejurări mai neprielnice, o minte creatoare mai echilibrată într-un corp cu o simţire mai dezechilibrată. Istoricul şi psihologul se apropie la fel de uimiţi şi de emoţionaţi, de amintirea acestei figuri fără pereche.

Lipsit de obicinuitele vanităţi, fatal legate de strălucirea unei coroane, el n-avea în jur – spre deosebire de curtea celorlalţi „fraţi” regeşti – curteni pricepuţi în linguşiri, şi în anecdote mai mult sau mai puţin triviale. Ţarul nu îngăduia niciun tel de măgulire personală şi cel mai bun mijloc de a-i câştiga încrederea, dacă nu chiar simpatia, era un limbaj verde care să redea o realitate nemăsluită. Acest civilizator cu sabia şi cnutul era un barbar care nu suferea niciuna din dulcegăriile „civilizaţiei”. Femeile şi bărbaţii pe care-i iubise nu dobândiră niciodată vreo putere asupra judecăţii sau voinţei lui. Nici Mencikov, de care-l legau amintirile atât de trainice de obicei ale copilăriei şi adolescenţei, nu se putu menţine în preajma Ţarului decât mulţumită însuşirilor lui, străşniciei lui ca şef de armată, priceperii lui politice şi devotamentului neţărmurit faţă de întreaga operă a Ţarului. Nu încape nicio îndoială că o singură abatere de la ceea ce Petru socotea că trebuie să ceară colaboratorilor lui apropiaţi, ar fi fost de ajuns ca Mencikov să-şi piardă

rangul şi poate viaţa. Când Ţarul purcese la purificarea administrativă a ţării şi înlăturarea corupţiei devenise o necesitate socială, o condiţie de pace lăuntrică, el bătu cu pumnii şi băţul pe cei mai înalţi demnitari ai imperiului – printre care se afla şi Mencikov – ameninţându-i cu surghiunul, cu moartea. De Mencikov se despărţi greu, îl iertă de câteva ori, dar până la urmă tot îl alungă. Abia după intrarea Ţarului în agonie, Mencikov cuteză să se apropie de patul lui şi să pună la cale înscăunarea Caterinei, revenirea lui la putere.

Ca şi Napoleon mai târziu – care de asemenea avu nevoie pentru realizarea ţelurilor de oameni de ispravă – Ţarul nu îngădui crearea unei aristocraţii a favoritismului leneş, cum se va întâmpla cu urmaşii lui până la ultimul Romanov, Nicolae II, şi cum se întâmplă cu toate dinastiile menite pierii.

Pentru sine, Ţarul nu ceru niciodată un confort mai mare, îndeosebi în timpul campaniilor sau în atelierele unde lucrase şi supraveghease lucrul altora. Construcţiile de la Petersburg şi de la Peterhof trebuiau să slujească mai mult prestigiului coroanei şi familiei sale. Chiar la bătrâneţe, Petru îşi păstră vioiciunea de spirit, sări însuşi în valurile golfului Finlandei ca să dea ajutor unor mateloţi a căror barcă se răsturnase. Şi fu întâiul suveran care plănui reconstrucţia imperiului, reeducarea poporului, de la uneltele muncii manuale, începând prin a le mânui însuşi. Acest împărat cu o vedere istorică aidoma cu a celor mai merituoşi dintre Englezi şi ale cărui linii politice nu şi-au pierdut valoarea două sute de ani de la formularea lor, era stăpânit în acelaşi timp de cerinţele realităţii imediate, mărunte, de legile elementare ale greutăţii şi dimensiunii materialelor; a căror nerespectare se răzbună cumplit şi cu efecte îndelungi asupra ideii arhitectonice, oricât de măreţe.

Pentru folosirea uneltelor aduse meseriaşi şi ingineri

din Europa occidentala, unde aproape un an petrecu el însuşi în veşminte de muncitor, în ateliere şi şantiere, sili tineretul moscovit să părăsească” lenea patriarhală a conacelor, îi vârî în slujba meşterilor pricepuţi de la celălalt capăt al lumii, strângător cum era, aproape zgârcit – ca orice spirit *producător* – Petru nu sta în cumpănă să plătească salariile cele mai mari străinilor care aduceau în Rusia o pricepere tehnică oricât de mică.

Veacul al XVIII-lea şi al XIX le-a va trăi din zestrea morală şi tehnică a lui Petru cel Mare, pe alocuri cu înnoiri urgente cerute de nevoile apărării naţionale care, în acest domeniu, nu îngăduie niciun fel de „tradiţionalism”. Dar cu fiecare an, în lipsa unui alt Petru, Rusia rămânea cu un pas în urma Occidentului. Şi când diferenţele devin, în veacul al XX-lea, prea mari, revoluţia bolşevică răstoarnă, inerţia vechilor clase conducătoare, cu vărsări de sânge care amintesc în primul rând de epoca lui Petru. Dar după vărsările de sânge urmează angajarea inginerilor germani şi americani care, plătiţi în aur, creară uriaşul aparat tehnic al sovietelor din zilele noastre precum şi învăţământul necesar zămislirii inginerilor autohtoni. Paralela dintre Petru şi conducătorii din ultimii douăzeci de ani ai sovietelor poate fi urmărită în amănunt, în toate domeniile, de la reorganizarea şi înzestrarea armatei, până la înlăturarea parazitismului de partid – nenumăratele „purificări” sângeroase din conducerea celulelor comuniste – şi până la construcţia de oraşe în punctele cele mai de seamă ale regiunilor productive din Rusia europeană şi Rusia asiatică. Am pomenit de canalul Ladoga pe care-l începuse Petru în penultimul an al vieţii. Uitat de toţi urmaşii, el în reluat de conducătorii sovietelor – din aceeaşi necesitate istorică în stare să creeze, precum se vede, nu numai evenimente, dar şi psihologii asemănătoare, la depărtare de veacuri. Azi, flota din marea Baltică trece direct în Oceanul îngheţat printr-un canal

care taie lacul Ladoga şi poate ajunge astfel pe calea cea mai scurtă, adică fără a mai ocoli Europa şi, în caz de închidere a canalului de Suez, chiar Africa şi Asia – la coastele răsăritene ale Siberiei.

Precum Petru cel Mare coloniza ţărmurile Mării Negre, sovietele colonizară Siberia. Precum Petru construi şantiere navale la Voronej, ca sudul Rusiei să-şi fabrice vasele în apropierea mării, sovietele colonizară vaste regiuni siberiene, unde edificară fabrici de armament, ca vasta provincie asiatică să se menţină din propriile-i avuţii, industriale şi demografice.

Am pomenit de gândul Ţarului Petru de a deschide navigaţiei calea Oceanului îngheţat., Niciunul din urmaşii Romanovi nu se mai ocupă de această „trăsnaie”; ea fu realizată de urmaşul istoric al celui de-al treilea Romanov, de Soviete.

O mare de cerneală se cheltui în jurul „Testamentului lui Petru cel Mare” care deşi ticluit în timpul Caterinei II – fu multă vreme socotit autentic şi avu o reală înrâurire asupra mentalităţii şi chiar activităţii politice ruseşti. Faptul că un asemenea fals grosolan fu cu putinţă, n-ar dovedi mare lucru pentru Rusia, unde au putut avea loc grosolane substituiri de Ţari; dar că un asemenea document plăsmuit mult după moartea lui Petru, putu avea rezultate istorice, dovedeşte că acţiunea practică a Ţarului, cu tot caracterul ei de oportunitate, *fusese profetică* pentru Rusia

În ziua când istoria se va scrie din punctul de vedere al unificării popoarelor Europei sau măcar din punctul de vedere al unificării ei politice şi administrative, acţiunea lui Petru – atât de naţional rusească – îşi va pierde mult din valoare şi aproape orice semnificaţie; se va pomeni de el ca de un meşter strungar care aduse într-o tară întinsă cât un continent şi locuită de o populaţie agricolă, primele elemente ale unei vieţi industriale şi urbane, ridicând

astfel dintr-o stare de semibarbarie rurală o populaţie – atunci – de peste cincisprezecece milioane de locuitori, care se dovediră mai târziu înzestraţi cu însuşiri de prim rang în multe domenii.

Dar cum azi istoria merge şi se scrie pe linia izolărilor naţionale, Petru, ca primul revoluţionar şi constructor al Rusiei moderne, rămâne o figură proeminentă – şi pentru multă vreme încă de-aci înainte, un izvor de istorie, împărăteasa Elisabeta întemeiază universitatea din Moscova, care înglobează colegiile lui Petru şi le armonizează – în 1755, adică abia douăzeci de ani după moartea marelui înaintaş. Petersburgul, în care locuitorii fură aduşi cu ajutorul cnutului şi sabiei, devine un centru de atracţie. Mulţi nobili ruşi încep să se întrebe cum de se putea trăi înainte aiurea decât în Petersburg. Elisabeta pune grămezi mari de aur la voia inginerilor care lucrează la perfecţionarea şi înfrumuseţarea Capitalei, ceea ce nu mai sperie şi surprinde pe nimeni. Se iau primele măsuri poliţieneşti pentru mărginirea dreptului de a locui în oraşul lui Petru.

Caterina II, şaizeci de ani după moartea lui Petru, statorniceşte definitiv dominaţia rusă pe ţărmul Mării Negre, cucerind de la Turci şi Tătari gurile Donului şi gurile Niprului. Spre Apus merge pe acelaşi drum al înaintaşului, luând din împărţirile Poloniei Rusia Albă, Ucraina şi Curlanda. Această tendinţă va fi înnoită în 1939 de Stalin, conducătorul Rusiei bolşevice care – spre uimirea întregii Europe atât de uitucă – se înţelege cu Hitler, conducătorul Germaniei naţional socialiste, pentru a patra împărţire a Poloniei, de pe urma căreia Rusia redobândeşte nu numai părţile apusene ale Ucrainei, dar şi ţările baltice, pierdute îndată» după căderea ultimului Romanov, şi la a căror stăpânire Rusia n-ar putea renunţa din punct de vedere militar, iară a lăsa Petersburgul – azi Leningradul – în bătaia marinei şi aviaţiei occidentale

duşmane.

Paul întâi, la sfârşitul veacului în care trăi Petru, cercetă urmele paşilor lui în Caucaz şi scoborând mai spre miazăzi, cuceri Georgia, menită a da pe Stalin, continuatorul atât de credincios – şi de sigur neintenţionat – al Ţarului revoluţionar.

La începutul veacului al XIX-lea, Alexandru Întâiul dobândeşte Finlanda de la Suedezi, în continuare directă a luptelor lui Petru pentru lărgirea zonei libere din jurul Petersburgului. Precum se ştie, Finlanda fu pierdută îndată după căderea ultimului Romanov, dar în momentul când transcriem aceste rânduri – April 1940 – Ruşii, după un scurt şi crâncen război, au ocupat punctele strategice ale Finlandei, necesare ocrotirii Leningradului.

Alexandru II suprimă, pe la mijlocul veacului al XIX-lea sclavia rurală, care nu mai era necesară pentru a ţine pe muncitorul agricol legat de brazda moşierului, de vreme ce exista robia mai puţin directă dar nu mai puţin neînduplecată, a banului. Mulţi ţărani eliberaţi se întoarseră la boieri, plângând să fie reprimiţi. Abia sub Nicolae II, primul ministru Stolîpin împroprietări în 1906 un anumit număr de ţărani, cărora le acordă şi ajutoare băneşti, urmând ca în trei ani să ia naştere o clasă de mici proprietari rurali. De sigur că acestei mişcări rurale ruseşti se datorează, prin molipsire, – începe în Moldova – revolta ţărănească din România, în 1907. Dar adevărata expropriere se înfăptui abia sub Lenin, care dezlănţui furia mujicilor de curând întorşi de pe front, spre a putea instaura domnia bolşevică. Stahn însă, din necesităţi de doctrină, reintroduce munca rurală sub forma colhozurilor, a căror activitate şi mentalitate depinde, prin uneltele agricole, prin seminţe şi prin valorificarea produselor, tot de puterea centrală. Cucerirea Constantinopolului şi alungarea Turcilor din Europa făceau parte esenţială din aşa-zisul „Testament al lui Petru cel Mare” – dar era oare

nevoie de cucerirea Constantinopolului? Ceea ce voiau Ruşii, din imperative economice care nu puteau fi înlăturate şi care duse pe Petru la întâia lui victorie de la Azov, era libertatea navigaţiei pe Marea Neagră şi contactul cu marea Mediterană prin Bosfor. Dar cum marea Mediterană e şi ea un lac închis, „Testamentul" ar fi putut cere şi Egiptul, care deţine canalul de Suez, şi Spania, care posedă stânca Gibraltarului. În chip firesc, însemnătatea strâmtorilor, deci a Constantinopolului, pentru expansiunea comercială a imperiului rus, se dovedeşte exagerată.

În marea Neagră însă, sovietele duc aceeaşi politică tradiţională, din motive cu totul diferite şi anume de ordin militar, nu economic. Amintindu-şi războiul Crimeei şi de căderea Sevastopolului, de la mijlocul veacului al XIX-lea, Ruşii lasă Turcilor Constantinopolul, cu condiţia ca Dardanelele să fie închise flotelor de război; ei îngăduie azi Germaniei că ocupe o parte din Polonia, dar nu să ajungă şi la Marea Neagră. Sovietele, atât de ameninţate în răsărit şi apus, vor să aibă măcar la nord şi la miazăzi câte o fruntarie liberă. E singura originalitate a politicii Sovietelor şi ea decurge din împrejurări pe care Petru cel Mare nu le cunoscuse.

În toate celelalte domenii însă, sovietele – precum văzurăm – merg pe urmele lui Petru, a cărui statuie aruncă din Petersburg uriaşa-i umbră până peste Moscova.

CUPRINSUL

Bolnavul de la Cornul de Aur.
Nevăzutul stăpân al Europe!
Tar şi Ţarevici.
Ultimele lupte, ultimele planuri...
Datele permanente ale politicii ruse.

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „CUGETAREA".
P. C. GEORGESCU-DELAFRAS
BUCUREŞTI IV STR. POPA NAN, 21